

VÉLEMÉNY
A'
BÜNTETÉSMÓD JAVÍTÁSA
IRÁNT.

ÍRTA

BALLA KÁROLY
PEST MEGYEI KAPITÁNY, TÖBB MEGYEI TÁBLABÍRÓ,
'S A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG L. TAGJA.

PESTEN, 1841.
TRATTNER-KÁROLYI BETÜJIVEL
ÚRI UTCZA 453. SZÁM.

Magános ember egészen jó vagy egészen rossz nincsen,
a' társaság azzá teheti. A' haza pillanatokra istenné,
a' tömlöcz ördöggé.

Báró Eötvös József.

TEKINTETES

PEST PILIS és SOLT

TÖRÉNYESEN EGYESÜLT
VARMEGYÉK
T. CZ.

KARAINAK és RENDEINEK

MINT
A' BÖNTETÉSMÓD JAVÍTÁSA,
ÉS MINDENNEMŰ HALADÁS

LELKES
ESZKÖZLŐJINEK 'S PÁRTOLÓJINAK
MÉLY TISZTELET S HÁLA
JELEÜL

A' SZERZŐ.

ELŐSZÓ.

Javítási rendszer, fogházjavítás, javító-fogház, és börtöntudomány címzetek alatt olly számos kötetek kerületiek már ki sajtó alól külföldön, 's ugyan e' tárgyban értekezések nálunk is, hogy azoknak átolvasása tetemes idővesztést kivan; mert bíraltatásukat és megválasztatásukat nehezíti ama' körülmény, mi szerént azok, kik annyinál többet nem tudnak, mennyit olvasnak, e' tárgyban mint tanítványok, czélszerűleg ítélni nem képesek, 's így vagy egyik vagy másik író hibáját fogják magokévá tenni.

Véleményem szerént egyik címzet sem czélszerű; mert nem csupán javítási rendszer kerestetik, a' min csak a' rab erkölcsi javulása értetik, 's a' mi semmi esetre sem több a' büntetés czélja egy részénél; – sem fogházjavítás, a' mi csak a' börtönépületet jelenti – sem javító-fogház, a' milyen nem is létezhetik, – sem végre börtöntudomány, melly szinte csak egy ágazatáról tanít azon büntetésnek, mellynek iszonyatos és czélszerűtlen módja kivan javítást.

Magok a' büntörvények csak száraz szabályok, melyeket a' státus szüksége mutat, és] bölcsesége mér ki: tettekrei alkalmaztatásukkor azonban a' bírói ítéles lehel beléjük lelket, 's a' bí n törvények-

nek czélszerű megelevenítése mindennemű törvényes eljárásoknak egyik legnehezebb része, 's elkülönzendő. —

Polgárok tetteiről, — 's vagyonaikat illető jogokról ítélni — ég és föld. — Mennyivel nemesebb maga az ember a' vagyonnál, annyival mélyebbek és bonyolultabbak az ő tetteinek viszonyai is, azon viszonyokhoz képest, mellyek a' személy és vagyon közt léteznek: következőleg azon szabályok czélszerű meghatározása is, mellyek a' személy' erkölcsiségét méregetik, mélyebb megfontolást kíván» Midőn azonban arról van kérdés, miként kell a' bűn törvényt tettekre alkalmazni, vagy is az erkölcsiség viszonyait szabályokhoz mérni? akkor már a' törvénytudomány maga is fogja ismerni tulajdon hiányit, 's vezérül hívja fel az életbölcsest és emberismeretet, mellyek a' tapasztalás eredményei. Midőn pedig a' forog fen, miként kell a' tettekre szabott törvényt eszközölni, vagyis az ítéletet magokra a' személyekre alkalmazni? úgy vélem összesítve kell lenni a' feleletben mind a' státus-mind az életbölcsestnek a' lehető emberismerettel'.

A' büntörvények czéltzerűségétől függ a' polgári személyek 's vagyonok bátorsága, de a' büntetési eszközök és eszközlők minőségétől a' büntetések sikere.

A' büntetésnek czélja a' társulati bátorság és szabadság biztosítása — szabályai a' büntörvények: alkalmazója a' bírák — eszköze a' megítéltek szenvedtetése, — eszközlés helye a' börtön — eszközlője pedig a' börtönkormányzati személyek.— A' ki tehát a' büntetésről akar szólni, ezeket, mint alkatrészeket, érintetlen nem hagyhatja, Mert azon vi-

szony' melyly a' büntörvénynt czélra fordíttatásával össtve kapcsolta, egyenesen kimutatja ama'szükséget, hogy itt a' jogtól kezdve a' börtön legkisebb részéig, minden résznek bizonyos kapcsolatban keli állani ugyanazon czélra az egészzel úgy annyira, hogy mielőtt a' büntetési eszköz meghatározatnék, 's ennek hatása tudatnék, czélszerű büntörvényeket alkotni teljes lehetlenség: mint ezt e' f. 1840 évi V. törvényczikkben maga a' magas Törvényhozótest is bölcsen érinté.

Ezekhez képest kívántam én tapasztalásból 's természetből merített véleményemet előterjeszteni Hazánk szükségeire alkalmaztatva. Minél messzibb távozunk ugyan is a' természet egyszerűségétől és tapasztalástól, itt annál nagyobb tévelygésbe juthatunk! – mert alig van tudomány, melylyben annyiféle utakon lehetne elfordulni a' kívánt ösvényről, mint a' bölcselkedésben, hol minden kitézőtt szempont képviselheti, de egyszersmind ál színben is tükrözheti vissza a' keresett igazságot.

En tehát csupán csak véleményt mondok, nem az írók okoskodásaiból, hanem a' természet 's tapasztalás útmutatásából mentettet: – véleményt, melylyet minden ember tudhatott és tud is – csak azok nem, kik a' büntetést 's ennek módját mystificálták. De fájlalom, hogy az idő rövidsége miatt nem úgy írhattam, mint akartam. – Innen van, hogy a' tárgy egy részéről kevésbé, másról talán bővebben is értekeztem, mint kívántatnék.

Óhajtom a' tiszta czélből származandó ellenvetéseket, 's igyekezem irántok felvilágosító véleményimet adni, a' mennyiben ezek jelen értekezésemből ki nem telnének. De kérem tekintetbe vétetni,

VIII

hogy e' *tárgy* a' milly szükséges, olly kellemetlen, – hogy itt hiházni könnyű; azt pedig előadni, mire a' tapasztalás és természet mindenkit tartott, semmi dicsőség – 's hogy végre hazánkban minden írói tárgyak közt ez a' leg háladatlanabb.

Budapesten September 3-án 1840.

I. Rész.

A' büntetésmódokról.

I.

A' büntetésmódookról.

Nem vitatom, hogy az ember természeténél fogva lehetne-e nem társaságos állat? csak azt érintem, hogy mihelyt az ő társasági viszonya alakúit, a' személy és vagyon bátorsága, mint okfő, szűlé azonnal azon feltételek szükségét is, mellyek mint törvények; magát biztosíták. A' honnan egyenesen következik, hogy ezeknek alkotásában a' főczélnak alapját, t. i. a' személy 's vagyon védelmét nem lehet szem elöl elveszteni: vagy is, mindenik társulat köteleztetek a' maga tagjainak oltalmazására a' lehetőségig. Mert meg van mutatva, hogy az ember félénk teremtmény természeti állapotában, 's a' társasághozivonszódása sem más okból származott.

Úgy látszik azonban, hogy minden társulatok már a' régiség felhőjiben azonnal elfogadtak valamelly vallást, mint a' társas élet legszükségeseb kapcsoló lánczát, és ezenkívül bizonyos szokásokat, részint vallásaik, részint politikai viszonyaikból eredetieket, sőt némelleyek valóságos patriarchal főnökség alatt éltek. A' büntörvények is tehát, a' hol 's a' millyenek hozattak, minden társulatoknál csak későbbben szerkezteitek, miután a' vallások 's addiglani szokások erőt vőnek az egyszerű természetén. Mert részint önvédelmök kényszerité, részint az önerőérzés foglalásra ingerié és szoktatá a' társaságok természetét, hogy áház harcokban keveredjenek, mellyekben elvadult a' természet, elfásúlt az érzés, 's a' magános személy és vagyon bátorsága az erőszak kicsapongásai által félre

nyomatott. – így egyik nemzet durvaságát a' másik kegyetlensége, mint folytonos visszatorlás, csak elősegíté, 's a' társulatok külső veszedelmei tagjaik bátorságosítását feledtetek. A' mennyiben pedig egyik vagy másik társulat időt nyert vala is tagjai védelméről gondoskodásra, jól megjegyzem, hogy mivel minden népeknél vallási törvények keletkeztek legelsőben, – a' vallásokkal pedig babonák is kapcsolattak össze, – a' büntörvények hozásában és a' bíraskodásban már többé nem leheze ezeket nélkülözni. *)

Azt kell vala feltenni, hogy később a' míveltség és szelidebb vallások fogtak fordulást adhatni; de az időnek megrögzött tévedései és már fennállott intézetei mind kettő erőködéseit meghiússíták olly igen, hogy rajta többé évezredek alatt is, sem a' különféle kormányok, sem a' vallás és philosophia nem segíthetének, miután a' szokások természeté váltak. –

Az ó világ három részeiben ugyan is nem leheze az orvosláshoz remény; mert hiszen Asia 's Afrika népei azonkívül, hogy többnyire patriarchal kormányok alatt kegyeskedtek, sokan közülök még isteneiket is vérrel engeszteltek. Tekintsük meg csak Palaestinát; vajjon minden törvényei nem prophetai tollból folytak-e? nem hasonló sorsban volt-e Egyiptus, Assyria, Babylonia 's a' t. –

Görög országban-e? mellyet örökös belső és külső háborúk téptek, melly nem csak rabszolgáji iránt vala kegyetlen, sőt Miltiadesét is börtönbe ölé! – 's Sparta gyermekeit köveken fekteté, – hogy fél barommá neveltethesse az erkölcstelen Lykurgus. Ha végig tekintünk Rómán, királysága ragadozás; köztársasága, melly még annyira sem tudott vergődni, hogy ember társait ne nézte volna rabszolgáknak, nem

*) Confucius, Zoroaster, Solon, sőt még a' vad Lykurgus is mind isteni jóváhagyás színe alatt igyekeztek törvényeiknek erőt 's tartósságot szerezni. –

egyéb, mint népek nyomorgatása 's merő villongás: császársága pedig, mellyben a' vad imperátorok, és hozzájuk hasonló nép a' nemes oroslányokat mulatságul nézek, mint tépték szét ember társaikat; hol a' legmagasztaltabb Augustus a' birodalom leggazdagabb polgárait, mint barmokat, ezenként öleté rakásra, hogy kincseiket elragadhassa; – hol minden imperátor isteni nevet bitangolt, 's baromiségben dúlt fült: – hol a' vezérek nem szégyenlék triumphusaikba láncoztatni azon maroknyi népek fejedelmét, kiknek legyőzésére nékiek, a' szemteleneknek, az egész világ ereje kellett. Ezekről mondom, kik vagy dölyfösségek mámorában, vagy külső 's belső öldöklésekben és valóságos rablásokban bűnhődtek, kiknél az emberiség lábbal tapodása természetté vált, ki teheté fel, hogy ennek jogait biztosítani kötelességüknek ismerhették volna? –

Ledült végre a' pogány, az ember vérben úszott Kóma, 's keresztény vallás üté fel diadal zászlóját a' Capitoliumon 's Byzanton. Tiszta morál villámlék szét Európán, Theodosius és Justinianus koruk megcsillámlott, 's akarván használni a' vallás hatását 's munkálatait, a' baromi büntetések enyhítéséről kezd gondoskodni: de az indító ok csupán keresztényi szánakodás, 's nem a' közboldogság szüksége, vala; ennél fogva 's egyéb körülmények miatt a' kívántató cél annyival kevésbé érettek el, minél pillanatnyibb volt uralkodásuk szaka. –

Nem lehet azonban még csak kétségbe is hozni, hogy minden »korszakban 's minden nemzeteknél találkoztak számtalan egyesek, kik a' büntetésmód rettentességén iszonyodtak, 's célszerűtlenségén aggódtak, s ennek orvoslását is óhajtották vala: szinte úgy mint wa is. De vajjon ki teszi azt fel, hogy a' felvilágosított római Jupiter templomában Europa elragodóját imádtá? – 'S mind e' mellett vajjon merte-e hitét nyilatkoztatni? – Cicero maga monda, hogy

minden nemzetnél három féle vallás létezett, egyik a' theologusé, másik a' politicusé, és harmadik a' philosophise. — 'S ez utolsónak hol, és mikor volt szabad és tanácsos, hitét nem titkolni?

Valóban, ha megfontoljuk a' sok között csak azt, hogy Gallileinek vissza kelle húzni a' földforgást, talán Josue végett; ha meggondoljuk, hogy a' szent-inquisitio 's ferrum candens nem olly rég tűntek el, 's hogy boszorkányok nem olly rég égettettek 's a' t. — nagyon könnyen vetemülhetünk azon gondolatra, hogy az előbbi századokban a' kereszténység közt is, híjában tudta bár ki is azt, mit ma már épen nem szükség a' sírba vinni. — Egy szóval, mit a' pogány nemzetek vad szokása bevett 's folytatott, vallása pedig canonisait, lehető volt-e az ellen bár kinek is nyíltan okoskodni? Bátran lehet, állítani, hogy ezen okok miatt sok millió emberek sírjaikba vivék magokkal a' bennök lefojtott leghasznosb terveket, 's a' józan okosságnak halgatnia kellett. —

Elkörülnélten vala tehát, és élt minden népeknél ama' szükség fogalma, melly a' nemzeti szokások 's viszonyok, de kivált a' vallási törvények nyomása alatt a' büntetésmód czélszerűtlensége ellen támadott, hogy azonban minden óhajtás mellett sem jöhetne foganatos méltatásra a' fennidézetteken kívül, még a' megrögzött következményekből, 's ezekkel nem bíró, vagy legyőzni nem tudó országgazdaságok felfogásából magyarázható.

Mondottam, hogy hol mára' vallási törvények bele keverlettek a' büntetésiek közé, ott az eszközök is ezekhez alkalmaztattak. — 'S mi természetesb, mintha valaki a' kínzást vélvén legczélszerűbb büntetés módnak, a' börtönöket is emberkínzó műhelyekké alakíttassa? — A' boszorkányoknak tűz és víz kellett, mellybe beleölessenek, a' vádlottaknak tüzes vas, és a' megítélteknek sötét és penészes börtön, mellyben elsorvadjanak.

Tekintsük meg a' föld régibb 's kevés kivétellel mostani börtöneit is, nincsenek-e mind azok embervesztésül kigondolva? Képzeljük el, hány millió illy épületei vágnak a' népeknek. Tegyük fel, hogy ők által látják magok is ezeknek czélszerűtlenséget, és segíteni akarnak rajta. Vajjon nem első lépésnek fog-e feltűnni ezeknek lerombolása 's újaknak építtetése? – De ismét nem fog-e azonnal szembe ötleni, hogy e' végre milliárdok kellene? – holott az országok külső és belső védelme jövedelmeik forrásait fölösleg is kimeríti, és a' szorult nép soha sem elégítheti azon szükségét, mit akarna, hanem csak azt, a' mire kényszerítetik. – Valóban nem csuda, ha ezen változtatás előtte lehetetlenségnek tűnik fel, 's mint tehetetlen inkább aggodalommal nézi személyének 's vagyonának bátortalanságát, – mint szerfeletti maga erőtetését olyan változásért, mellyben ő nem képes tökéletes biztosítást gondolni. Igen is, hogy meggyőződhessek a' nép e' változtatás hasznairól, előbb büntörvényeket, 's ezek végrehajtójának új organizatióját kell látnia; különben miként hitesse el magával, hogy az új börtön a' régi és czélszerűtlen törvényes bírói eljárás mellett is célra vezethessen? –

Ha tovább vizsgáljuk az akadályokat, a' törvényhozó test részéről szinte csaknem illy gátra találunk. Mert a' büntörvények alkotása valóban a' legnehezebb feladat. 'S miután igen szétágazók az elvek, mellyekből azok mentendők, miután a' különböző népek természetéhez 's viszonyihoz alkalmazása azoknak, a' tárgy előre való kidolgozását megkívánja, e' nélkül köz tanácskozásokon dönteni el a' nehéz feladatokat, szinte lehetetlennek látszik. – Itt egy két fő sokra, de a'sok bizonyosan kevésre haladhat. –

Idejáruul, hogy, mivel a' büntörvényeknek tettekre. Alkalmazása, vagy is az ítéles 's ennek végrehajtása közvetetten a' népekre ruházott által minden társulatoknál, a' kormányok távol esének ama'gyakor-

lattól, melly a' rabok kezeléséből 's ítéletek végrehajtásából származott. A' honnan sehol sem a' kormány, hanem mindenütt a' büntetést gyakorló néptől kellett volna eredni a' büntetés czélszerűtlensége ellen való indítványnak. Itt azonban ismét más bajra találunk.

Azok, kikre a' büntetés végrehajtása bízott, mindenütt oly aljas emberek valának, kiknek minden ügyességök 's tudományuk a' kiszabott ítéletek betűszerintes teljesítésében határozottatott, 's így a' büntetések és társulatok czéljairól még csak eszméjük sem vala. A' honnan ismét következett, hogy, mivel a' gyakorlat vagy tapasztalás nem a' kézről kézre adogatott rabokrólí mende mondák tudásában áll, hanem a' szenvedők közvetlen látásából 's kezeléséből támadhat, maga a' nép színe is elzárá magától a' tapasztalati alkalmat. A' mennyiben pedig a' büntetés következményére a' tudósok figyelemmel legközelebből nem lehetek, mi csuda, ha közzülök némellyeknek felszólalása a' gyakorlattal ellenkezővén, mint czélszerűtlen félre vettetett, 's a' büntetésmódjavítását csak zavarta és gátolta. Igen is, távul vala tőlök azon közvetlen ismeret, mellynek bírására a' börtönig csak egy, vagy néhányszori egy lépés volt vala szükséges, de mellyet talán vagy módjában nem volt egyiknek is, vagy egy sem akart, 's mindenik elmulasztott tenni. De ha megengedjük is, hogy tudományuk minden tekintetben elegendő volt, vajjon e' tárgyban nem akadtak-e meg, hol első lépés, a' vallási törvények kihagyásának 's fessegetésének szüksége, 's az emberrőlí tisztább fogalmak nyilvánítása lett volna? –

Nem kétkedem, hogy ezen véleményem sokak indulatait felköltendi ellenem, 's vádoltatni fogok, miként merem a' börtönészi tapasztalást a' philosophusok elmélete 's okoskodása ellenében felánlani? – De kérem őket, fontolják meg a' dolgot közelebből; véleményem csak annyit jelent, hogy a' büntetés czélszerűségéhez 's eszközléséhez gyakorlat nélkül szólni nem lehet, és ha

valahol; üt csak azon elméleti okoskodások állhatnak meg, mellyek a' tapasztalásból vágnak merítve: a' mi hogy való, megtetszik onnan; mert minden theoreticus philosophas mind eddig nagyon elhíházta e' tárgyat. Véleményem következménye tehát az, hogy ha valahol – a' theoriát a' büntetésnél a' gyakorlatnak kell vezetni.

Illy körülmények közt, midőn a' különben is terhelt törvényhozó testek, kiknek az egész előidő hiányait egyszerre kellett volna pótolniok, kiknek méltó clófélelmük lehetne mindenkor, ön tagjaik ellenszegülésével 's bal véleményével többet küzdeni, mint azorvoslandó bajokkal; kiknek főbb kötelességökké mindig az országok vagyona, 's nem a' személyekről gondoskodás, vala téve, – maga pedig a' nép eliszonyodhatott a' költségek terhétől, – igen könnyű általlátni, miért kellett a' büntörvények javításának egy boldogabb időre maradni, mellyben t. i. a' mívelt népeknek szabad vala szabadon gondolkozni és írni; az ipar és szorgalom pedig gazdagságot adott a' jobbnak eszközölhetésére.

Valóban nem merem feltenni a' hajdanról, hogy mind azt ne tudta volna, mit e' tárgyban ma tud az emberiség. Az emberi lélek ereje e' tárgyban mindig ugyan az volt, de kezdeni kellett, hogy tökéletesbülhessen, 's e' kezdet nem származhatott. Csalatkoznak, kik azt hiszik, hogy a' régieket nem politikai 's vallási viszonyaik tartóztatták vissza e' tárgy tisztábbra hozásától. Csalatkoznak, kik azt vélik, hogy a' múlt század közepe táján a' büntetés mód javítása nem a' most emiitem viszonyok oszlásából fejledezett: következőleg azok is, kik a' régi időtől megtagadva, az új kor szüleményének 's új feltalálásnak kívánják az erről gondoskodást, 's így a' büntetés mód javítása eszméjét, tulajdonítani. – Az eszme az emberi lélek közös birtokában volt mindig, de annak kifejthetése 's nyilvánítása minden politikai nehézségektől függetlenséget 's vagyoni tetséget kívánt.

Óhajtanám, hogy egy vallás, mint egy idvezítő, lenne csak az egész földön: 's épen ezért nem tudok részrehajló lenni. – Tiszta szempont tehát az, melyből kérдем „vajjon Howard és a' többek, kik a' büntetésmód javítását szőnyegre merek hozni, micsoda nerazetbeliek voltak? és javított börtönök hol, és mikor építettek először? Howard igen is angol volt, – éspedig akkor, midőn hitszakadás már rég megtörtént az anyaszentegyháztól. Ha valaki azt kérdendné: miért nem olasz vagy spanyolhon? holott mind kettőben leghathatósabbán világított és munkált a' keresztény vallás, sőt ezenkívül Madrid a' szó szoros értelmében még a' világ kincsével is bírt, – 's így anyagiképen sem akadályoztatott, a' felelet az elmondattakból telnék ki; mert fentebb mondám, hogy a' szent inquisitio Spanyolországból csak az együgyű Don Carlos' – 's Cabrera, és Balmaseda embertigriseknek frank földre üzetésével múlt el, – – 's a' vallási törvényeknek a' büntetésiékbe való túlnyomó befolyása csak imént szűnt meg.

Midőn az Angol, Belga és szomszéd Frank népek közt illy forrongásban vala a' büntetésmód javítás, azon időszakban költé fel a' szabadság lelke London ellen Északamerikát, 's győzelme végre olly kedvező helyet vívott ki, Illy szerencsészet nemzet még soha sem bírt. Előtte és szolgálatára állt az egész világ tudománya és tapasztalása, mint vezetők 's tanácsadókarra, hogy mind azon hibákat kikerülje, miket Európába 's az ó világba bármely körülmények és viszonyok tolnak, 's hogy mind azokról intézkedhesek, mik őt a' lehetőségig boldoggá tegyék. Így a' legmíveltebb nemzet gyermekei új hazában, új ország szerkezetet állítván, minden intézeteinek újbóli alkotása is természetesen következek. 'S miután felmentetett azon anyagi terhek viselésétől, melyek az ó világ országait külső védelmeik miatt örökre nyomandják, kereskedési és egyéb viszonyai pedig magából a' szerencse méhéből születvék, nekie adatott legjobb alkalom, hogy minden intézeteket legczélszerűbben

alkothasson, 's a' régiség előítéleteivel, megrögzött szokásaival, a' börtönöknek akár újítgatásával, változtatgatásával, akár lerontásával vesződni ne kényszeríttessék.

Ezen birodalom boldogító helyzete annyi embert édesgetett magához Európából, hogy egy emberlét nyomán roppant városok állanak varázsként elő. A' gonosztévők száma azonban a' népesedés irányában növekedvén, új és nagy börtönök építéséről is kelle gondolkodni. Tehetség nem hiányzott, hanem létezett törvénykönyv és megfásult rossz szokások 's vallási törvények útban nem álltak, a' régi börtönök lerombolása akadályul nem szolgált, 's a' világ addiglani tapasztalatai segédül valónak. –

Illy kedvező körülmények közt minden bajtól szabadon alkota új büntörvényeket, 's több próbák és küzdések után elhatározaték, hogy Auburnban olly börtön építtessék, mellyben mindenik rab lehetőleg elkülönöztessék, és munka nélkül szenvedjen. *) Azonban ezen bánalom, mint ők mondák, következményeiben olly rettenetesnek rautatkozék, mi a' társas természetű ember erején fölül volt válna, – 's hogy a' rabok megtébolyodtak,**) fogytak, sőt életök is veszedelemben for-

*) Frankhonban már 1791-iki 16-ik törvényczik így szól: „ – Minden megítélt rab tiszta világos szobába bilincs vagy vas nélkül egyedül magányosan zárattassék, míg fogsága tart, és a' több rabokkal, vagy a' börtön kormányzati személyeken kívül más emberekkel, összekötésben ne légyen” – Látni való, hogy ez a' magányrendszer: azonban még sem lett semmi sikere; mert hihető, nem tudott Frankhón annyi új börtönt hevenyében előállítani vagy is az eszközzől nem rendelkezhetett, íme a' legvilágosabb tanúság, hogy Észak-amerikát itt nem az értelmi magasb kifejlés, hanem csupán anyagi jólléte vitte előre, 's pedig néma' legsebbebb szerencsével. –

***) Ha gyakorlatuk lett volna, itt tévedést nem követhetének el. Mert hogy a' magános elzárás nagy hatással bír, bizonyos: de hogy olly rettentő következmé-

gott's a't. — Ennélfogva kénytelen 's kelletlen is azon módosítás tételére ment a' kormány, hogy a' rabok éjjel ugyan külön kamarákban tartassanak, nappal pedig közműhelyekben, de néma halgatás mellett, dolgozzanak. És hogy a' státusnak költségei vissza térüljenek, munkául gyártási foglalkodás rendeltetett, sőt hogy a' szabad emberek, ezen embertársaik vigasztalására jár hassanak, megengedett: de hogy a' rabok egymással ne közölhessék gondolataikat, minden szó vagy jeladás megtiltatott: vagyis mint mondják — elnémítottak. Melly végre részint fogadott rabőrök, részint rabokból készített felvigyázók számadásai alá bízattak: a' melly lealacsonyító büntetési eszközök pedig, mint bot és malom

nyéket szült volna, nem hihetem. Pest Megye börtönében, hol nincs annyi bűvőhely, hová a' több rabok társaságától magát elkülöníthetné a' rab, és így folytonos emberi társaságban van, tudtomra 4 rab tébolyodott meg: következőleg sem a' társaságnak, sem a' magánosságnak kell tulajdonítani az illy bajt, hanem azon nagy izgathatóságnak 's érzékiségnek, melly némelyekben erősbén munkál, sőt ha ezek jönnek is kérdésben, szükség volna előbb tudnunk mind a' társas, mind a' magán elzárásnál tébolyodottak előbbi körülményeit. 'S valóban hiszem, hogy a' ki szabad állapotában bírta a' sors csapásait, kit előbb meg nem gyengítenék a' világgali küzdések, az akár egyik, akár másik féle raboskodásban sem fog megtébolyodni: és így a' magános zárás lehet ugyan előmozdítója a' rosznak némelyekre nézve, — de ki meri tagadni, hogy ugyan azon érzékeny emberre a' börtön látása, 's annyival inkább bele záratása épen úgy hathat több rabok közt, mint magánosságban? — 'S midőn ezt megjegyzem, halgatni kívánok itt a' lelki foglalatoskodás szükségéről, — Egyébiránt tegyük fel a' mi csak igen ritkaság, hogy t. i. a' magános elzárás többek tébolyodásának oka volt, vajjon miként lehet következtetni, hogy egy két érzékeny vagy érzelgős ember természetéhez kelljen a' társulatnak minden büntető eszközeit alkalmazni. — — —

tanodás 's t. e. – az előtt divatoztak, törvény által is eltiltattak. –

Midőn e' rendelet fogamatba vétetett, akkor veték észre, hogy az együtt dolgozó rabokat gondolataik közlésétől, az illy örködés mellett eltiltani teljes lehetetlenség, de czélszerűtlen is. Ennélfogva a' czél elérésére kemény kényszerítő eszközt láttak szükségesnek; de mivel a' botot eltörle a' törvény, mintegy surrogátumúl a' felvigyázók kezeibe korbács adatott, és pedig teljes hatalommal, hogy a' nem engedelmeskedőket addig vágathassák, míg szükségesnek látják. 'S ez, még ma is az *auburni javító rendszernek* keresz-telt büntetésmód.

Valóban nem lehet nem csudálni, miként lehet olly helyzetben mint Északamerikáé, ennyi összeüt-közéseket elkövetni! – Ugyan is megvolt általa is-mérve a' rabok elkülönítésének szüksége, 's ezeket még is közös műhelyben dolgoztatja; – törvény által meg-határozta, hogy minden rab hitevesztett, 's ő maga a' törvényhozó elfogadja annak hitelességét, sőt mi több, egy illy erkölcsileg *nemember* vádjára bünte-téseket rendeltet, 's azokat végre is hajtja: holott a' szabad és becsületes polgárokból legalább is 2-3 tanút kivan, hogy azoknál fogva ítélhessen. Megisme-ri hogy a' bot czélszerűtlen, 's ennél fogva ki is ve-szi azt a' bírák kezéből, a' felvigyázókat azonban tel-jes hatalommal ruházza fel a' korbácsoltathatásra; mert monda másként nem lehet célhoz jutni: vagy is a' lealacsonyító büntetésmód törvény által eltöröltetett, de a' korbács mint emberjavító eszköz egyes ember önkényére bízott. Meg kell ismerni, hogy a' sze-mérem olly erény, melly annál hamarabb hagyja el ter-mészeti helyét, minél több megszegyenítő okra talál, 's itt a' javítóházak kinyitnak a' népnek, hogy ki-nézzze, kiszegyenítse még azon rabokból is a' szemér-met' kikben ez, a' világ elől elrejtve, a' gonosz in-dulatokon még győzendhető lett volna, 's a' t.

Ennyi 's illy világos összeütközése a' következményeknek a' czállal, noha eléggé kimutatta e' büntetésmdd ferdeségét, még is jónak láták több Státusok is börtöneiket az auburni formára építtetni. Pensylvania azonban általlátván, hogy az auburni büntetésmódnál a' raboknak egymással megismerkedhetése kikerülhetetlen, 's értvén, hogy a' Státusnak a' rabok munkája után való gyári nyereszkevése, vagy is anyagi haszna lenyomá az erkölcsit, elhatároza, hogy a' rabok ne közös szobában, hanem elkülönözve dolgozzanak. 'S e' végre készített is magának ama hires építész Haviland által olly börtöntervet, millyent többé annyi tapasztalás után építésztől várni, a' Statustól pedig elfogadtatni nem lehetett: de mellynek bírálatáról akkor fogom véleményemet adni, ha majd e' tárgy technicumáról szólandok.

Newyork azonban és az auburni formára építkezett Státusok; azért-e? hogy talán annyi új börtönök lerombolása, 's ujjak építése tetemes költségekbe került volna, vagy talán más mégkülönösb okból, – erősen megmaradtak a' czélszerűtlen büntetésmódnál, 's minden fontos ok daczára is elhatározzák, hogy az övéké *némító* rendszer, a' philadelphiai pedig *különítő*.

Illy körülmények közt a' magasztalás lármája, melly Északamerika minden lépteire a' csalhatatlanság 's rendkívüliség bélyegét szokta nyomni, a' vén Európát felébreszté tespedéséből. 'S ez a' nélkül, hogy ön ereje összeszedéséhez bízott volna, a' nélkül, hogy Északamerika haladását nem az erkölcsi túlnyomóságnak, de valóban polgári alkotmányának, helyzetének és statusgazdasága kincses forrásainak tulajdonította volna, – a' mit magának Angolhonnak még a' vulkánzó két India sem pótolhat többé, – méltónak itélé Északamerika lépéseit bővebb vizsgálat alá venni. A' minthogy küldettek is ki több tudósok, kik közzül nevezetesbek a' mély belátása 's tudományú Beaumont, és Tocqueville két frankok, kiknek Északamerika egyéb

intézeteiről is igen jeles munkákat Julius is kiadá németül. – ‘S mind az, mi e’ tárgyban eddig Íratott akár külföldön akár hazánkban, csupán Beaumont és Tocqueville észrevételeik ‘s jegyzéseik újramondása, kivévén a’ lángeszű Báró Eötvös József eredeti theoriáját, mint ékesszólás remekét.

Nem fogy azonban csudálkozásom, hogy minden tudósok, a’ helyett hogy az auburni büntetésmódot, me Ily első tekintetre is czélszerűtlennek ‘s megvetendőnek tűnik fel, miként tudhatták a’ philadelphiaival öszve hasonlítani! – holott amaz az ügyetlen kezdésnek következménye midőn emez a’ következménynek javítása. Azonban most még is e’ kétféle büntetésmód rostálgatásával foglalkodnak minden tudósok, kik a’ büntetésmódok czélszerűbbségét akarnák érteni, és másokkal is értetni.

II.

A’ büntetésről.

A’bűn és büntetés közötti viszony kifejtése és elhatározása az, mit büntetőjogtannak nevezünk. Alig van azonban tudomány, melly oly különböző és annyiféle elvekből vonattatnék ki, mint ez, mellynek a’ véghetetlen viszonyú emberi tettek felett kell bírászkodnia; ‘s egy felől a’ kegyetlenség ellen a’ lélek szilajságát, más felől a’ gyarló érzékenység vagy érzelgés ellen a’ szív lágyságát ‘s engedékenységet zaboláznia. Nem fogja ugyan is tagadni senki, hogy a’ rossz eszközlése bizonyos kegyetlenkedéssel jár, szinte mint azt sem, hogy czélszerűségéhez bizonyos fokozatok kívántalak, mellyeket ha általléptünk, túlzás határiba jutottunk.

Hogy a' túlzás veszélye elhárítható, e' végre az emberi okosság bizonyos szükségét tűzött ki, de mellynek tiszta ismeréséhez való juthatást a' különféle vallások és philanthropia ismét az érzégs túlságaiba bonyolíták. — 'S ezen két túlság czélszerű kikerülése az, mitől a' büntörvénykönyvnek egyetlen fő érdeme 's bece függ. — És valamint kívánata a' büntetésnek a' kegyetlenség és engedékenység bizonyos szükségig — épen úgy nem lehet ezen szükségét pusztá vallási, vagy philosophiai elvekből magyarázni; hanem a' státusok józan politikájából kell kifejtteni, mellynek ismét mind azon elvek összegéből kell alkotva lennie, a' mik az emberi tiszta boldogság létszereihez vezetnek.

Ha figyelemmel kísérjük a' jogászok okoskodásait, tapasztalni fogjuk, hogy mindenik állításaiban találtatik egy része az igazságnak: de más részről kiviláglik, hogy mindegyik nagy híjával van. Mert illy közönséges 's általános terjedelmű tárgyat, mint a' büntetés, melly társasági nélkülözhetlen viszonyok fenntartójául tekintethetik, különlegességre szorítani épen nem lehet; holott mindenik eddig követett elv csak részletessége amaz egyetemiségnek t. i. a' boldogságnak, melly a' társulatok céljául kitűzendő.

Mielőtt a' büntetésnek értelme adathatnék, szükség előbb érinteni magát a' jogot, mint a' büntetés lényegét, és a' törvényt, mint jogosztót, és elhárítót. —

A' jog a' polgári társulattá alakult egyedek szabadságbeli birtoka lévén, ennek viszonylagos határait tevőleges szabályok, vagy is törvények mérik ki y következőleg összevág a' büntetőjog eredetének 's alapjának megfejtése, az ország és jog általános eszméjével.

Honnan vette valamelly státus büntetőjogát — 's mi légyen alapja? vitassák azt a' jogászok 's bölcsseitlök bármi szempontból. Akármellyiket fogjuk közzülnök szemlélni, mindeniknek igaza van; — mert a' mi

elven épült, annak állnia kell: de hogy az elv megfelel-e a' kitűzött czélnak – ez már más kérdés. – Én csak azzal fogok tartani, ki e' messze bevágó kérdésre azt feleli, hogy a' természettoi nyert reá ösztönt és életelvet. 'S illy rendeltetése között nem csak szabad, sőt kötelessége magát minden rosztól *óvnia*, 's minden roszat *orvosolnia*. Melly *óvás es orvoslás szüksége teszi a büntetőjog alapját*.

Egy társulat főczélja sem lehet más, mint a' köz boldogság-, de mivel arra, hogy valamely Státus fennállhasson, nélkülözhetlen kívánat a' személyt és vagyont illető jogok biztosítása, ezt azon többi létegek közt, mellyek a' közboldogságot alkotják, mindenkor úgy kell tekinteni, mint alapot, 's mint a' társasági jóllét forrását, mellynek a' többi alkatrészek úgy mondván csupán csak eredményei. A' mik ha állnak, úgy az óvási és orvoslási szükségnek *főleg* mindenkor a' polgári személyeket és vagyonokat illető jogok biztosítására kell törekednie: 's valahányszor ez a' mellesleges czélokkal összejő, elsőséget mindenkor ennek adnia. Mi légyen mindenik státusban ezen óvási 's orvoslási, szükség? ez, a' nemzeteknek boldogságróli jó vagy hibás fogalmától függ, melly által köz jóllétüket vélik 's hiszik elérhetni. A' honnan kiviláglik, főleg miért különbözének a' nemzetek büntörvényei olly igen egymástól – 's miért nem fognak ezután is, ugyan aion egy lehetni. – Valóban, a' ki egy, minden nemzetekre czélszerűleg egyformán illeszthető, büntörvénykönyv készíthetéséről álmodnék, elfeledné, hogy a' nemzeteknek és korszakoknak kifejlődési fokai vannak, 's hogy ezek ismét a' büntörvény különségeinek 's korszaki újítgatásainak szükségét szabják a' törvényhozók elébe.

Szerencsés nemzet az, mellynek törvényhozója a' köz boldogság tiszta eszméjét a' nép tulajdonságaiból, a kormány termékéből 's ösztönéből merítik: de szerencsésebb az, hol a' köz jóllét legközelebbi vi-

szonyban áll mindenik egyedével: legszerencsésebb pedig az, melly a' népneveltetését el nem hanyagolván, nem kénytelen azt börtönbe nevelni. – Ezeknek előre bocsátása után. –

Mi a' büntetés?

A' büntetésnek mindenik író azon elvhez szabva adott, *ha adott*, értelmet, mellyből okoskodásait mérité: következőleg én is.

A' büntetés azon kényszerítés, melly által a' társulat 3 törvényszegő tagjait, fő célja elérésének óvási és orvoslási szükségeihez képest érzékenyen és példásan szenvedtetí.

Az óvási 's orvoslási szükségek vizálgodó felek közt forogván fen, egy felől a' sértett, más felől a' sértő fél állanak: és pedig azon ország szükségeit is felmutatva, mellynek tagjai, következőleg mind a' két fél óvá és orvosló eszközeit magában kell foglalni a' büntetésnek, különben egy oldalú maradna.

Minden esetre és mindenütt fő dolog, a' társulat és ártatlan polgárai óvása és sérelmeik orvoslása, 's egészen más létszerekből kell állnia, mint a' törvényszegőkének. A' honnan én ezen óvási és orvoslási szükségeket a' büntetés főbb alkatrészei gyanánt vévén, említem azokat: úgymint –

1-ör. *A' törvényes boszulást*, melly által a' megsértett fél és botránkozott társaság indulatai törvényes elégtétel által enyhíttessenek, 's a' felingerültségtől megóvassanak.

A' közboldogságra ugyan is nem csak az érzéki vágyak kielégítése kívántatik meg, hanem az erkölcsi érzéseké is. – A' társaság igazságot kivan és elégteltelt megsérttetéséért: azonban az igazság fogalma az emberekben és népekben nagyon különböző a' szerint, mint míveltségök foka magasb vagy alacsonyabb. Mind ennek ellenére, bár millyek légyenek ezen fogalmak,

és az erkölcsi érzések követelése, ezeket épen úgy ki kell elégíteni, mint az anyagi ösztönökét, mert épen, 's főleg ezeknek kibékeltetésükön alapszik az emberi boldogság. – Mihezképest a' törvényes bosszúlás a' büntetés egyik létszerét alkotja.

2-or. *A fenyegetést* mint óvó szert, melly által hasonló törvénszegések elkövetésétől mások elijesztesenek.

3-or. *A' kárpótlást* mint orvosló létszert. – A' törvénszegővel ugyan is helyre kell pótoltatni a' lehetőségig azon kárt, mellyet a) a' *társaságnak*, b) *polgártársának*, c) *önmagának* okozott: holott is megjegyzendő. –

a.) A' társulat ellen nem csak közvetlenül lehet véteni, hanem közvetve is. Anyagi kár t. i. reá nézve a' törvénszegők büntetésére tett köz költség: továbbá a' károsított romlása: végre a' törvénszegőnek magának is szerencsétlen állapotja. Erkölcsi kár pedig, a' mit a' rosz példa más tagjaiban gerjeszt a' társulatnak.

b.) A' társulat károsított tagjára nézve helyre pótlendő a' törvénytelenül eltulajdonított vagyon, a' testi sérelem lehető orvoslása: erkölcsi kár pedig részint a' becsület sértése, részint a' jogok törvényes használhatóságának a' rosz tett általi felzavartatása, 's az ebből okozott bajoskodások következménye.

c.) A' törvénszegőkre nézve anyagi kár az, hogy egy hamis krajczár száz igazat is elvisz: következőleg azon hasznot, mellyet a' törvényes üldöztetés miatt elveszt, soha vissza nem nyerheti: erkölcsi kár pedig ama lealáztatás érzése, mi szerént a' társulat őt, mint ki magát a' törvény oltalma alól kivonta, szabadságától kéntelen megfosztani, sőt példásan 's érzékenyileg fenyíttetni.

Ezen károk helyreállításainak szükségéből önként következik, hogy a' mennyire csak lehet – a' büntetés czélszem módja által mind a' háromféle károkat meg kell téríttetni, éspedig úgy, hogy a' kárpótlás a' szük-

séghez képest arányosan szét legyen osztva. – Mert nem elég a' károsított és társaság kárpótlásait eszközölni. Itt a' törvényszegő erkölcsi és anyagi kárainak megtérítése is a' lehetőségig követelendő, és pedig magának a' társulatnak hasznáért, különben a' büntetés hiányos, czélszerűtlen sőt a' társulatra nézve okvetetlen káros lenne. Erre azonban, mint olly forduló pontra, mellyen ezen büntetési rendszer, minden eddiglen büntetés módoktól eltér, – alább vissza fogok térni.

Mi illeti már most azon óvási és orvoslási szükségeket, mellyek a' törvényszegők személyét illetik, ezek ismét a' büntetés létszereivé teszik. –

1-ör. *A' megelőzést* mint óvószert, melly által az árthatás lehetőségétől azonnal megfosztassék, és a' büntetés érzékenyítő súlya által a' gonosztett ismételésétől elijesztessék.

2-ör. *A' javítást*, mint a' társaságra nézve óvási y a' bűnösre nézve pedig orvoslási szert.

A' honnan magából foly, hogy a' javítás koránt sem azért eszközözendő, mert idvességes, avagy' nemes és szép még ellenségeinkkel is jólteni, – hanem azért, hogy ha a' bűnös megjavulna, a' társaságnak ne ártson. – Mondottam hogy a' társaság szoros kötelessége a' kegyetlenség és engedékenység nagyságát egyformán kerülni: mind kettő túlság ez; 's ha bármilly érzelmekből joggal bír is a' társulat egyes tagja túlságig könyörülönek lenni, maga a' társulat mint különféle érzelmű egyedek képviselője illyesmit magára nem vállalhat, 's még kevésbé követhet: 's mindaz, mit a' törvény mérlegébe az engedékenységből vethet, bizonyára nem lehet több, mint a' mit a' társaság szüksége engedhet, vagy kivan, mellyet ismét a' statusok politicája mutat fel. –

A' javítás czélszerű eszközlése módját tehát az fogja feltalálni, ki ezt nem a' vallásos vagy philanthropus érzégek tömkelegéből; hanem az emberi ter-

meszet legegyszerűbb vizsgálatából keresi fel és hozza elő. Valóban, midőn minden bennünk és körülünk van, nincs különösb, mint nem látni vagy nem akarni látni azt, mi mellettünk van, 's nem érzeni, mi bennünk létezik: 's e' helyett a' fellengzés szárnyain olly véghe-tetlenbe repülni, mellybe 's mellyből vissza nincs többé út.

Igen is a' javítás czélszerű eszközlése a' büntetés egyik fő feladata, de véleményem szerint másról kell előbb szólni, hogy czélhoz juthassunk: 's itt csak azt jegyzem meg, hogy az elszámolt öt pontokban foglal-tatik mindaz, mi csak a' büntetés miségét és czélját elhatározza. 'S ezekből önként foly, hogy ezek között, hol egyik hol másik fog a' büntetés szabásában elsőbbséget nyerni azon kívánatokhoz képest, mellyeket a' Státus szüksége a' fő czél eléréséhez képest mutat ki: 's azon körülményeket tekintve, mik az idő szelleme, és nemzeti kifejlődések fokainál, 's a' törvényszegőnek gonosztettéből kivethető egyedi jelleménél mutatkoznak. De hogy ezeknek bár mellyike is magában, 's különleg büntetés alapjául szolgálhatna telyes lehetetlenség, mert ezeknek Szükségét mindenik státus elválasztha-tatlannak fogja ismerni.

Mind e' mellett még is miként zavartattak e' büntetési létszerek öszve a' fent előszámított okokból! – miként rombolta az elferdített büntetés az emberiség erkölcsseit! közönségesen tudva van. Iszonyatosságok azok, 's annak, ki a' börtönök titkaiban kellőleg van beavatva, nem borzadni, de szédülni kell azon, hogy okos lélekkel felruházott emberek, miként tudhatták ön boldogságukat orvoslás gyanánt így megmérgezni. –

De térjünk vissza a' természethez. Még azért, hogy *polgárt* köntös van a' rabon, a' büntetést csak mint *ember* szenvedti: a' honnan ha a' büntetésnek az emberre munkáló hatását 's ennek eredményét akarjuk fel-fogni, szükség előbb az ő benső tulajdonságait fonto-lóra venni, 's őt közelebbről vizsgálni.

III.

Az emberrel.

és a' büntetésnek reá hatásáról.

Úgy látszik, annyira eltértek a' mívelt nemzetek a' tiszta természettől, hogy a' hozzá visszajutást már új feltalálásoknak nevezgetik.

A' tehetősebb néposztály többnyire csak azért beteg, mert a' természettel vissza élt: – teste gyöngye, mert ennek erősítésére a' mozgás nélkülözhetlen, ő pedig a' mozgás és henylés túlságaiban tölti éveit: – gyomra nem emészt, mert nagyon meg van terhelve, mitől hogy megszabaduljon, fűszeres, és szeszes étkekkel 's italokkal tömi azt agyon, 's ha még ez mind kevés, jó dózis gyógyszert önt a' tetejébe. Ekkor előjő Hahnemann, 's eltiltván mind azt, mi a' gyomor terhének 's romlásának oka volt, parancsolja a' természet megközelítését, mind ételben italban, mind az alvásban t. i. a' mértékletességet; mert épen a' mértékletlenség volt oka a' test elerotleniülésének. Ne hogy azonban észrevegye a' világ, hogy ő csupán a' természethez visszaterítés által kíván orvosolni, – holott a' világ maga kívánja, hogy ötét csalják meg, – továbbá hogy talán új rendszer tálalójának hirdettessék, billiomad rész csépekből is ad be a' betegnek – 's valóban új rendszer feltalálójának hirdettetik. – Ismét előáll Priesznitz, 's a' víz, és hidegség erejét a' túlságig kívánja vinni. 'S mi természetesb, mint a' sok melengetés és tüzesítő étkek, 's italok által enervált testet, ha különben nincs más különös nyavalya, ekként a' természethez vezetni, és ha még a' test működő erején a' betegség túl nem hatott, gyógyítani. –

Ímé itt a' jogászok bölcselkedéseinek eleven képe. Bizonyos erőtlenségeinél a' gyomornak valóban gyógyszer a' koplalás, más esetben hathatós a' hidegvízzeli gyógyítás: de ellenben ki merné állítani? hogy sok nyavalyákban ezeknek akármellyike nem halálos méreg, 's nem gyilkolás. — Kimerné tagadni? hogy néha a' meleg víz csak az élet mentő, 's hogy olykor a' méreg leghathatósabb gyógyszer, noha akkor sem billiomad rész csépbén. —

Igen is ez mind jó a' maga helyén és idejében, de hogy minden helyen, időben és nyavalyában használható lenne, annak képtelenségét bebizonyíta a' világ tapasztalása, mert minden féle nyavalyákhoz a' természetnek mindenféle segédszerei használandók. De így van a' világ mindenben. —

Az ember, mint ember, mielőtt születnék semmi. A' vallás és teremő jóvoltából azonban lelket is nyer, melly mint istenség szikrája halhatatlan: 's e' szerént már két részből áll. — Socrates születvén, magából a' természetből akarja kifacsarni ugyan azt, mit addig a' vallás hit által szentesített: 's már többé nincs bevett philosophia, melly ellenkezőt merne állítani, 's melly a' halhatlan lélek létezését tagadná; ennél fogva mind az, mit természeti állapotban az ember orgánumai működésének mondanak, a' lélek tehetségeinek elkülönözve tulajdonított, 's a' lélekről való tudomány a' philosophia nemesb részét alkotá. 'S így szált és száll ez évezredekken által.

Minden, mi emberi ész munkája a' tökéletlenség bélyegét viseli. A' túlzás itt is be lépett, 's már sokan nem elégedének be, hogy a' szent vallás világitása után az emberi test létegeinek működése lélek nevezetet, és a' lélek ismét halhatlanságot nyert. — A' lélek elkülönözése olly túlságba ragadt némellyeket, mi szerént hiték és hiszik, hogy a' testet vagy lelket élő emberben elkülönözve is lehet érinteni. — 'S ez ama szörnyeteg; melly a' philosophiai érzélgésnek chimaerája, 's melly

az emberi tettek megítélésére olly sok hamis szempontot 's innen eredt tévelygéseket mutatott fel.

Találkoznak, kik így is okoskodnak. „*) 'S ti emberek és törvényhozók! miért büntetitek a' testet, mi csak eszköz, mint a' kés, mellyet emel, vagy e' szerént miért nem ítéletek meg a' kést is? A' bűn nem az akaraté-e? mitől a' cselekedet függ, 's az nem a' lélek ereje-é? Tehát ha a' léleké a' bűn, .szenvedjen a' lélek; ha a' lélek romlóit meg, a' lelket igyekezzünk megjavítani.” –

E' szerént tehát élő emberben lehet a' testet a' lélektől külön választani, – és akár a' testet, akár a' lelket úgy illetni, hogy a' másik ne érezze! Túlsága a' gondolatoknak, mi csuda alakokban nem tudod még előjátszani az embert! –

Térjünk vissza a' természethez, 's vegyük hasznát azon méregnek, mellyet e' túlságos eszméből gyógyszer gyanánt lehet kifacsarni, 's mellynek eredménye a' büntetésmód legtisztább eszméjére vezérel. 'S ha jól körülnézünk, a' természet maga mutatja ki, miért és miként tévelyedhetének olly messzire azok, kik az emberi tettek megítélését, 's az emberek bűnhődését mintegy mystificált elvekből igyekeztek következtetni.

Az emberi test és lélek olly szoros összeköttetésben állnak egymással, melly ha felbomlott, mind kettő megszűnt munkálni: 's így az ember többé nem ember. – Míg ellenben ezen összeköttetés létezik, az élet működései mind kettőre ugyan azon egyhatással bírnak. A' honnan nem lehet lelki jóllét testi szenvedéssel, 's testi jóllét lelki szenvedéssel párosultan: vagy is a' lélek fájdalma szinte úgy a' testé, mint ezé viszont amazé is. – A' nehéz beteg testben a' lélek is nehéz, 's a'

*) Lásd *Tervét egy építendő Javitó-fogházunk* 31. Oldal: 1838. 's *útazást Külföldön* 1840.

lélek bánata elsorvasztja, sőt meg is öli a' testet. *)
Ugyan is –

Minél nagyobb a' lélek fájdalma, annyival erősen munkál a' test erejének gyöngítésére, 's minél gyöngébb a' test, annál törődöttebb a' lélek, 's annál inkább megfosztatik azon életerőtől, – mellyet az indulatok kormányzójának méltán tarthatunk. – Ezekből pedig egyenesen következik, hogy mihelyt a' test meg van erőtlentve, a' lélek gerjedelmei is gyöngülnek, az indulatok szelídülnek, 's az érzések hatalma megadja magát: mert a' test anyagi hijánya egyszer'smind a' lélek elgyöngülésének is forrása. – A' honnan kiviláglik, hogy a' lélek munkálatai szelídítésére leghathatosb eszköz a' test létszereinek megerőtlenítése.

*) Sokan azon ellenvetést teendik, hogy többnyire minden víg bolond ember teste legegészségesebb, holott a' lelke beteg; következőleg hogy a' test jóllétével a' léleké nem viszonyos. – Nem akarván 's nem is lehetvén – véleményemhez képest itt e' tárgyban mélyen bocsátkozni, csak azt kívánom megjegyezni, hogy a' lélek azon megoszthatlan lény, melly bennünk képzelő, emlékező 's ítélő tehetségei által gondolkodik 's okoskodik, akarat által pedig működik. A' honnan kérdésbe teszem, hogy a/t, mi ezen tulajdonságok nélkül szűkölködik, a' mi eszmélni, ösmerni, emlékezni, ítélni többé nem tud, csupán azért, hogy a' képzelet zavart tengerén hánykódik, lehel-e léleknek, 's ollyannak nevezni, melly az embernek „*okos lélekkel bíró*” definíciójához tartozik?– A' kedvetlen okok's érzések bizonyos időre mélyen érdekelhetik ugyan, 's beteggé is tehetik a' lelket, de ha visszapótolhatlanul vannak szétszaggatva az emberi orgánumok működő tehetségei, ezt többé nem lehet lélek betegségének, hanem lélek romlásnak nevezni. 'S ekkor minden bolond kivételt szenved a' szabály alól. – Tudom hogy nem feleltem, 's nem felelhettem– kívántatólag, de ki többet kívánand tőlem, az viszont nekem nem tudja megfejtteni okokkal támogatva, nem hogy miért lett bolondá valamely ember – hanem hogy miként lett azzá?

Ha az érzékiség fogyasztásához más rossz, vagy is még nyomóbb szenvedés érzése is köttetik, akkor származik nagyobb erőben a' félelem és rettegés: ellenben ha vele valamely jó reménye párosul, azon bizonyos változás nagyobb mértékben várható, melly hajlandóságnak neveztetik, 's épen ez a' hajlandóság az csak, melly az ember működéseinek állandóbb irányt nyújthat, 's ekképen azt kitűzőit cél felé vezetheti.

Az érzékiség elgyöngülése tehát valamely rosszal egyesülten, csak aggodalmat 's félelmet eszközölhet; a' félelem pedig csak addig szokott munkálkodni, míg a' fenyegető ok el nem múlt: következőleg nem lehet venni másként csak mint óvó szert; orvosló szerűi pedig csak akkor lehet tekinteni, midőn az érzékiség elgyöngülésén kívül, vagy inkább elgyöngülésé mellett bizonyos jó reménye az inger. A' honnan tagadhatatlan, hogy minden büntetés, melly csupán rosszat foglal magában, egyoldalú, és így épen nem elegendő, hogy célhoz vezessen: ellenben ha a' rosszhoz jó is van kapcsolva, olly egész, mellynek czélszerű hatása, ha olykor tévesztene is, az illy eset mind csak kivétel alá tartoznék. 'S íme itt a' forduló, mellyen a' *magyar büntetés-mód minden* eddigieni büntetés módoktól különbözik, és egyszerű természetén 'stapasztaláson alapúit külön rendszert mutat fel.

Az eddigieni büntetismódok e' szerint milly czélszerűtlenek, kitetszik onnan; mert azoknak egyik neme egyféle rosszat, másik neme másfélét — de jót egyik sem foglal magában: avagy kevesbet a' szűkségesnél.

Ásia a' chinai bambuszt és tatár kancsukát, Európának 's Amerikának legnagyobb része a' pálczát és korbácsot, egy kis része pedig az úgy nevezett javítási rendszert használta. — A' régi mód e' szerint ha még börtönei' embertelenségét is hozzá veszszük, iszonyatos rosszat, Északamerika 's Európa egy részecskéje pedig kisebb rosszat, de még sem

mást, mint csak rosztat 's nem elegendő jót fordított a' büntetésre.

A' régi büntetésmód következményei rettentők, a' kihíresztelt északamerikai rendszer hasznát pedig, ha bár gyéren lehet is tapasztalni, legalább olvashatjuk azon börtön statistikákban, mellyeket Északamerikában 's Angolhonban szokás kinyomtatni azok számára, kik mindent hinni képesek csak azt nem, hogy a' hit épen ahhoz kívántatik, mi tapasztaláson kívül van.

Mind ezen módokban alig van más, mint boszulás túlságig, és egy oldalú kártérítés cél ellen.

Legyen szabad mind kettőről röviden szólanom a' tapasztalásból.

IV.

A' pálczázás és korbácsolásról.

A' büntetésnek mindenkor a' gonosz tett érdeméhez kell szabva lenni, különben megsérti a' nép érzését, melly abban az igazság fogalmából származik: holott ezt minden törvénynek a' lehetőségig meg kell közelíteni.

Sokan azt mondják, hogy a' bot, korbács, malom tapodás 's t. e. – azért eltörrendő, mert árt az egészségnek, 's mert mindenik lealacsonyító eszköz 's a' t. – Ez igen is mind igaz – de mivel a', börtön már magában is az, én kész vagyok inkább hinni, hogy ezek főleg azért czélszerűtlenek, mert a' nép érzésével az igazság fogalmáról homlok egyenest ellenkeznek. – 'S valóban ha felvesszük, hogy a' büntörvény mindenkor a' bön nagyságát veszi büntetés alapjául, és nem a' személyt, ki elkövette a' bünt, a' dolog természete mutatja ki, hogy ugyan azon tör-

vény, ugyan olyan bűnért egyiket megölheti, holott a' másakra nézve nem egyéb mint sikertelen szenvedés, vagy talán játék, és nyilvánosságos botrányos ki-gúnyoltatása a' törvénynek: 's illy két túlságot gyakorolni célja egy társulatnak sem lehet.

Annak megbíralására, hogy a' pálcza 's korbács büntetésül nem használható, nem pusztá elméletből, hanem a' gyakorlatból vonva, épen nem tartom feleslegesnek a' pálczáztatásról 's korbácsról bővebben szólni, 's ki azt olvasandja, meg lesz győződve, hogy a' bot és korbács, mellyeknek czélszerűségök soha sem volt, nem is lehetend, nem egyéb mint a' népnek igazságróli fogalmával, 's a' törvényhozás céljával össze nem férkeztethető, erkölcsileg 's anyagi-lag emberrontó, 's bűnmértékül soha sem szolgálható czélelleszes eszköz, és így isteni és emberi törvények szerént eltörlendő. –

Előre bocsátván azt, hogy a' ki korbácsot 's pálczát látott végrehajtói kezekben, az azt is megítéli azonnal, hogy mind azon törvények, mellyek a' nőnem korbácsoltatni, a' férfiakat pedig pálczáztatni rendelik, a' meztelen theoria fonák szüleményei. Mert hiszen azonnal szembe ötlük, hogy a' korbács sokkal nagyobb sérelmet és kínokat okoz; – általtérek némelly tapasztalásaim előadására, mellyeket hivatalomnál fogva a' büntetéseknek igen számos személyekeni végrehajtásánál jegyztettem meg. A' miket épen nem azon okból hozok fel, mintha nem tudnám, hogy illy tapasztalással igen sokan bővölködnek; hanem mivel némelyek a' botoztatás eltörlését egészen más elvből kívánják, mint a' melly szempontból azt kívánni kell sőt szükség.

Számos rab volt ugyan is –

1. Ki néhány pálczaütésre azonnal elájult, melly miatt félben kelle hagyni a' végrehajtást.

2. Ki 25-30 pálcza ütés alatt irtóztatólag kiáltozott, 's mikor vége lön a' veretésnek, felugorván

a' deresből, összeütötte bokáját, 's amúgy legényesen, betyárosan kapta nyakába a' szűrét vagy bundáját, akarván értetni, hogy Ő csupán csak az exequens kijátszásául jajgatott.

3. Ki 40-50 pálczát kapván, a' legelső pálczaütésnél fejét kezeire lehajtotta, mind végig egy kukkot sem szólt: hanem a' legutolsó csapásnál fejét felkapván, elkiáltá hangosan *elég?* – következőleg fel sem vette az egész büntetést; melly betyár erényiért a' börtönbeli czimborák által *derék gyerekek* névvel tiszteltetek.

4. Ki, jajgatás nélkül szenvedvén, a' hajdúkra perelt, miért ütik olly fent vagy lent, holott ezek ott csapták hol kellett. – Célja csak a' volt, hogy mivel jajgatni a' *derék gyerekeknek* nem illik, azonban még is könnyebb ha szózat adás enyhíti a' fájdalmat, a' perlés surrogátuma légyen a' jajgatásnak: ekként kínján is segített, a' betyár bravournak is eleget tett.

5. Ki 5-6 ütésre a' száján tajtékot túrt, mint-ha nyavalya törné: holott arcza pirossága elárulta, 's a' botozást veszedelem nélkül ki is állotta.

6. Ki sárgaság nyerése végett sőt evett s testét felvakarta, 's maró szerrel sebet okozott, hogy a' botozást kikerülje; 's ámbár ollyan volt mint Lázár, orvosi vizsgálat után a' büntetést veszedelem nélkül kiállotta.

7. Ki szinte rossz színben volt, és belső fájdalmakról panaszkodott, de orvosi vizsgálat után a' botot elszenvedhetőnek ítéltetett: azonban hogy állítása nem tettetés volt, bizonyítá a' szomorú következmény.

8. Ki a' verés után nyavalya törésbe esett.

8. Kinek testéből a' vér, egy két ütésre már kiserkedt, 's a' pálcza az után vérben csicsogott – 's annyira elromlott a' fara, hogy többé veretni veszedelem nélkül nem lehetett.

10. Ki mielőtt a' deresbe feküdt, a' hajdúkhöz illy gúnyolólag szólott „Kendtek azok a' híres verők?

meglássuk ki az ember” – ‘s hol egyik hol másik verőre tekintvén kicsúfolólag nevetgélt.

11. Ki a’ törvényszék előtt a’ nemességét eltagadni akarta csak azért, hogy botot, és ne időt kapjon büntetésül.

12. Kinek a’ verés okozta halálát! Mellyre itt egy példa. P. L. egy esztendei fogságra ‘s 100 pálczára ítéltetett rab, az utolsó fél évben mindig beteg volt, és kiszabadulása előtt néhány héttel került ki az orvoslás alól; ‘s ekként még 25 pálczája hátra volt. Ő a’ tömlöcztartónak azt mondván hogy baja nincs, és ő kiállja a’ veretesét, a’ több szenvedők közé ő is kiállott. ‘S mivel vékony színben ‘s erőben látám, parancsoltam hogy mennyen vissza, minthogy gyenge. „Nem uram! monda ő kemény hangon, nekem nincs több hátra 25 botomnál, azt én kiállóm és megyek” – Előbb „mondám nékie” az orvossal fogom megvizsgáltatni, és addig menjen vissza. – Ekkor boszús hangon dörögván „ő reá egy orvos se fogja hogy beteg” oda ugrott a’ dereshez ‘s ráfeküdt. – Mind ez a’ tömlöcztartók, káplár, s hajdúk ‘s igen számos nézők előtt történvén, vállat vonítottam; mert sokkal vékonyabb színű rabok is kiállották már újabb orvosi vizsgálat nélkül a’ botoztatást olyanok, kiken semmi rossz következménye sem lőn a’ büntetésnek. A’ hajdúknak azonban még is jelt adtam, hogy erősen ne verjék, a’ minthogy úgy is történt. A’ rab azután felkelt ‘s útlevelét kikapván,; mértföldre még akkor nap haza is ment gyalog. Midőn ezt látá a’ publicum, némelly része engem megrovott a’ hátam megé, hogy az olly rabbal, ki 25 pálczát fel sem venni látszék, mit ceremóniáztam. – Azonban 6 nap múlva azt hallám, hogy a’ verés után; napra megholt, hagyván maga után egy özvegyet ‘s 3 neveletlen szegény árvát.

Illy körülmények közt midőn a’ józan emberiség eléggé vigyázó volt bennem, mint ember többet – mint végrehajtó kevesebbet nem tehettem. ‘S hol van

e' földön olly exequens? ki ezt nem hallva, sőt tudva is a' törvények hibája miatt törvénytelen halált nem okozhat, vagy talán nem okozott!

Ezeknek 's több hasonló eseteknek tiszta felfogásából, – millyenek Europa 's a' világ minden deresein hemsegnek, millyekkel fárasztani a' t. olvasót czélszerűtlen lenne mint mindennapiakkal, egyenesen következik

1-ször. Némelly emberek fel sem veszik, sőt csúfot üznek a' botoztatásból, 's így őket pálcáztatni következetlenség.

2. Némelly emberek érzékenyebbek, 's így botból ezekre szinte olly büntetést ítélni, mint az érzéketlenekre, össze nem férhet a' nép igazságáróli fogalmával, és hasonlólag következetlenség.

3. A' bot 's korbács halált okozhat annak, kit megöletni sem czélja, sem joga nem volt a' társulatnak.

4. A' botoztatás és korbácsolás legnyilvánosabb gyilkosa a' szeméremnek: holott a' szemérem kiölése a' javítás lehetlenítése.

A' pálcáztatásnak és korbácsoltatásnak tehát büntörvénykönyvben többé helye nem lehet. Kívánom jól megjegyeztetni a' mit mondtam „a' pálcza és korbács nem keresztényi, nem emberi hanem józan political elvből végképen eltörrendő.” *)

V.

A' czélszerű büntető eszközökről

Mi illeti most már az északamerikainak bérált büntetémódot, az egy fokozattal jobb, de midőn a'

*) Czélszerű, várható, vagy kívánható-e? a' katonaságnál sok körülmények közt, kivált a' tengerészeinél, hol ollykor nincs idő másra, mint a' rögtöni büntetésre, – a' bot eltörlése, itt vitatni, kitérés lenne.

státus csak a' maga haszna helyreépítléséről gondoskodott, elfeledé, hogy egyes tagjainak mind erkölcsi, mind anyagi kára az övével szorosban egybe van kapcsolva, 's ha ezekéről is nem gondoskodott, okvetetlen magát is károsítá, ha nem mindig köz vetetlen is, de közvetve bizonyosan.

Ezekhez képest bátran ki lehet mondani, hogy az eddigleni büntetési módok a' kívántató célnak meg nem feleltek, és megfelelni sem fognak.

Mi tehát azon mód? melly által a' büntetésben célzott lehet érne, vagy is mi által lehet és kell az emberi érzékiséget úgy elgyöngíteni, hogy ezen elgyöngítés által célhoz juthassunk, és miképen?

Felelet. *Elkülönítés; szenvedtél és és jutalom*, vagy is ez utóbbi helyreépítlása a' rab kártszenvedéseinek.

Az elkülönítésről. Ha magát a' természetet kerdendjük ki, ő maga fogja kimutatni, hogy a' büntetés célszerűségének alapja az elkülönítés.

Hogy jót vagy roszt tudjunk, ahhoz szükséges a' tanulás és így társalkodás; mert az ember sem jó sem rossz születésekor. A' mint a' társalkodás jó vagy rossz, gondolatink is akként leendnek szoktatvák, mint vezérlőink a' cselekvésre.

Thule volt még akkor a' világ széle, 's nem ismerte még akkor Columbus Amerikát, midőn ezen egyszerűséget a' népek' közmondái tanították. *) 'S ezekből is egyenesen következik, hogy ha egy rossz embert másik mellé zárunk, nem egyebet teszünk, mint a' ki-

*) Nálunk több illy régi közmondák vannak. A' ki ördöggel lakik, ördöggé kell annak válni, – őrizkedj tőle, (t i. a' ki szabadultól) mert most jött haza az oskolából. – ördög szüli a' heverést, 's ördögöt szül a' heverés. – Minek a' bot? ha nem érez az, kit vérez. Üsd a' rosztat, még rosszabb 's a' t. – Ezen 's több hasonló közmondákból jó formán kitelik a' büntetés mód célszerű javítása.

sebb rosztat nagyobb roszhoz kötve, a' gonoszságot magunk tanítatjuk és öregbítjük; 's így a' börtönök-ből emberrontó oskolákat alapítunk. – Természetes 's épen nem bölcsesség tehát állatolni, hogy ha ez örvényből menekedni akarunk, szükség a' rosztat a' rozsz társaságtól elválasztani, vagy is minden rabot külön zárni, hogy egymást ne taníthassák, „s hogy a' rozsz ne rozszabbuljon; de soha sem azért, mintha az elnémítás magában véve javító büntetés vagy inkább eszköz lehetne. Igen is javító annyiban, mennyiben rosztat másoktól nem hall vagy nem mondhat: ellenben nem javító annyiban, hogy jót sem hall vagy nem mondhat, holott talán akarna. Ennélfogva jól megjegyzem, hogy az elkülönítés csupán óvó, de soha sem orvosló eszköz – mint ezt az elnémítási rendszert követők akarják vetetni.

A' szenvedtetésről ismét maga ad a' természet leghathatósb oktatást. Alig van ember, ki egyszer vagy máskor jól ki nem koplalta volna magát: következőleg nem érzette ugyan akkor benső működéseinek is elgyöngülését; 's ez azon állapot, mellyben az erő fogyásával az embernek minden benső működése hova tovább annál inkább enyészik.

Midőn tehát az elkülönítés elzárja a' rabtól a' rozsz tanácsot, a' koplalás senyveszti 's erejéből kivetkezeti a' testet; ekkor és csak így jelenik meg az időpont, mellyben az ember dühödő 's vétkes kicsapongásai lecsillapulván gyöngülést érez, gonosz célzásai kezdenek enyészni, 's az érzések hatalma feladja magát. – 'S illy állapotában, ha még maradt benne jóra való szív, istenéről gerjedeve, felebarátiról epedezve, 's ön magáról sajnálkodva kezd gondolkozni. – És ha van természet, mellyet ezen két eszköz csak kínoz, de nem változtathat; megölhet, de észre nem hozhat, az a' pálczákra bizonyosan olly érzéketlen, mint a' tüzes vasfogókra. Igen is ezt a' természet tanítja. A' legfenébb

vad sem bottal, hanem koplaltatással lesz engedelmesbé.

Ki fogná azonban tagadni? hogy mind ez csupán csak törés, csak előkészítés arra, hogy keménysége meglágyuljon, 's fogékonyabb legyen a' tanulásra. Igen is azon folytonos szorgalomra és munkákra, mellyek rabsága unalmait rövidítsék, egészségét fenntartsák, 's e' szerént megszoktassák 's második természeté változtassák benne azon munkát, melly kárpótláson fölül egy részről börtön magányjában roszon való fejtöréstői is megmentse, 's ártalmas polgárból hasznossá formálja, más részről fellobbantsa azon reményt, hogy kiszabadulta után hasonló szorgalommal békeességben érdemelhetem! magának becsületes kenyeret.

Mind ez azonban csak törés, 's lágyítás, de olyan, mellyhez ha a' fellobbantott remény telyesülése is nem járul, 's ha vele az iránti benső győződés nem párosul, hogy ő nem csak erkölcsileg orvosoltatik, de. jövőndő javához segély is nyújtatik, – ismét és vajmi könnyen megkeményülhet! vajmi könnyen rohanhat ugyan azon törvény vizsonti megszegésére, melly vele csak roszat szenvedtetett, de mellynek súlyát már elérte, jövőndő súlyja kikerülése iránt pedig tapasztalásiban bizakodik.

Valóban rosz nélkül félelmet, jó nélkül reményt nem képzelhetünk; ama taszít, eme vonz. Vessük szemünket a' szent vallásra, vajon nem igazolja-e ez a' természet egyszerűségét? – Ez az embert nem kigúnylandó korbáccsal, 's múlandó börtönnel, hanem örök gyehenna tüzével törekszik elrémíteni a' gonosztól: de ellenben mi ragadó 's bájló jutalmak azok, mellyek általa a' jóért ígértetnek! – Azon embernek, ki előtt pillanatnyi élte végén különben megnyilándó vala az örök sír, a' semmiségbe visszadőlés – megnyitja az egeket 's ezeknek dicsőségét, meg az örök boldogságot a' Teremtő' seraphimjai zengedezési közt.

Ha megfontoljuk, hogy a' büntetlen és rabságból szabadult ember közt nem kell különbségnek lenni; azonban még is van annyi. hogy emez hamarabb ismételheti a' bünt, mint amaz, ki még törvényt nem szegett, – ekkor még inkább feltűnend a' szükség, hogy ha a' gyarló embernek jó, sőt szükséges a' jutalom, mennyivel szükségesebb az, a' sokkal gyarlóbb embernek! – és a' leggyarlóbb bűnösnek.

Igen is a' rabnak a' szenvedéshez kárpótlás vagy jutalom is kell, melly a' jóhoz hajlítsa, 's mintegy hozzá kösse. De ne feledjük, hogy ez olly jutalom, mellytol minden szabad ember retteg, 's mellynek megnyerésére még is hajlandóság gerjed abban, ki elég szerencsétlen a' büntetés enyhítését 's jövődjöje iránti közgondoskodást kegyeimül 's nyereségül számítani, sőt ezzel tartozni. – Ha bár e' jutalom megérdemlett bér is. –

Miután tehát a' rab testben lélekben megtöretett, 's ekkép érzetei fogékonyabbakká váltak azon keserűséghez, mellynek az Ő napját 's éjjeit nyomnia kell, szükség, hogy a' törvény jót is keverjen; mert a' jó után minden vonul, 's mert csak ez helyezheti olly állapotba, mellyben célhoz lehessen lekötte.

Most tehát lássuk az egyszerű természetből merített ama'módot, mi szerént mind ez czélszerűleg eszközlhető, 's szóljunk –

VI.

A' rabok ösztönéről.

Északamerika 's a' mívelt világ többféle büntetési rendszerekről beszélnek: azonban ha a' büntetés lényegét vizsgáljuk, melly külső formulárékbán nem áll-

hat, és azt szemléljük, kit a' büntetésnek a' társaság fő céljához kell vezetni, úgy látszik, mindenik rendszerben épen a' legfőbb kívánat van elhanyagolva.

Ezen új rendszerek előttem csupán egy rendszer: csak hogy különféle épületekben és formákban. A' büntetés lényege ugyan is hallgatás, elzárás és munka.

Ezen rendszerek javítási czímet vőnek fel: holott alkalmasint nem egyebek legnagyobb részben, mint csupán óvási intézkedések; holott a' javítás egyenesen orvoslás és nem óvás által eszközölhető. Való ugyan, hogy minden büntetési orvoslás óvásokkal kezdődik; de még akkor, midőn a' rab elkülönítetett, csak megóvatott az erkölcsi dögvéosztől, ellenben gyógyszer nélkül maradt: akkor midőn munkára szorítottatott, csak azon kényszerítettetés munkált lelkében, melly annak megszüntével szabad kényvé vált, a' honnan az óváshoz még orvoslás kell. –

A' büntetési orvoslást külségeken 's pusztá formalitásokban keresni annyi, mint tévedés; a' természet mondja, hogy az erkölcsi orvoslásnál az emberi lélek belsejéhez kell szállnunk 's ennek *ösztöneit* ő magából venni elő; mert csak ezen ösztönök különféle alkalmazása neveztetetik különféle rendszernek; 's legczélszerűbb rendszer az léssen, mellyben az ösztönök a' lelket leghathatóságban bírják ingerelni.

Az eddigleni büntetési rendszerek szerint a' *bűnöst* nem lehet, nem szabad *jutalmazni*; *) mert mondják „ – ez ellentéte ennek, *erényest büntetni*” – és így ha gondolatnak rossz, tettnek még rosszabb lenne; – tehát a' rab munkabére az országot illeti 's a' t.

Véleményem szerint a' bűnös jutalmazása épen olly szükséges, mint szenvedtetése; mert egyoldalúlag büntetni ellenkezik a' Státus fő céljával sőt magával az emberi természettel. Nem győzöm amaz egyszerűséget ismételni, hogy a' félelem csak visszatartóztat, de a'

(* Lásd Tervei egy építendő Javító-fogháznak 1838, 52. oldalon.

jutalom célhoz vezeti az erkölcsöt, 's mind kettő nélkülözhetlen feltéte a' büntetésnek.

Különösnek tetszik ugyan bűnös jutalmáról még csak szót is tenni; de megjegyzem, hogy a' jutalom közvetlenül csak azé, ki azt használhatja, csalódás tehát, hogy bűnös jutalmaztatik; mert a' jutalom itt akkor és annak adatik, midőn és a' kit többé nem lehet, 's nem szabad, bűnösnek tekinteni. – Megjegyzem, hogy ez inkább olly engedmény, mellyet az ország nem a' rabra, mint bűnösre; hanem a' maga közjává nézve tartozik adni, – azért tudniillik, hogy a' kiszendendőnek erkölcstelenségéből 's kényszerítettetéséből származhatandó nagyobb rosztat elkerülje, kisebb roszhoz nyúl; de mellyre őt az előrelátás és mástnemválaszthatás szüksége kényszeríti.

A' milly nagy megütközést gerjeszt azonban a' bűn és jutalom egyeztetése, szinte úgy fog ez szétoszlani, mihelyt az engedmények módját megtekintendettük, 's az elméletet a' gyakorlatba átteendettük.

Véleményem szerint első helyet érdemel az *anyagi*, 2-kat az *erkölcsi*, és 3-at a' *lelki ösztön*. 'S miért gondolom épen illy rendben, az alább ki fog tet-szeni. –

Az anyagi ösztönről, vagy munkabérről.

Északamerikában alapul van általányosan felvéve, hogy a' rab teljes erejéből tartozik a' státus hasznára dolgozni a' reá tett börtöni költség megtérítése fejében. Ennélfogva fogsága idején munkája árrából semmit sem kap, kiszabadulásakor pedig útravalóul 3. 4. 's leg-feljebb; dollárt vagy tallért, és bizonyos értékű ruházatot. Sőt Massachusettsben még ezen csekélysegeket is sajnálni látszanak.

Vágynak, kik Északamerikának e' gyakorlatát gán-csolják; vágynak, kik nagyon is helyben hagyják. Szem-pontjaim sem egyik, sem másik felekezetéivel nem egyez-

nek. Elöttem a' főök a' kormányzatok ösztöneiben keresendő. –

Nem lehet feledni, hogy a' köztársaságban a' nép cselekedeteire főrugóul kell hatnia azon polgári erénynek, melly a' honjának született, élő és haló polgár előtt ön magának jutalom legyen. *) És ha kihal ezen erény, sírjából a' nagyravágyás, ebből pedig a' fősvénység fog feltámadni, melly az ország kincsét fogja egyes személyek kezére játszani: holott a' magános személyek vagyonából kell a' köztársaság gazdagságának állani.

Igen következetes tehát, hogy a' mit a' köztársaság? polgárai erkölcsére ösztönül szükségesnek vélt, ugyan azt mind ártatlan, mind vétkes tagjaiból egyformán követelje a' lehetőségig. A' honnan miután a' legszükségesebb útra való a' rabnak kiadatik, úgy látszik, a' rab többet nem kívánhat; a' Státus pedig nem adhat. Mi által épen nem akarom meghatározni a' rab szüksége és a' Státus cselekvésmódja közt fenforgó viszony kívánatait.

*) Igen csalatkoznék az, ki ezen állítást Északamerikai gyakorlatból kívánná megczáfolni; mert nem azt mondom, mint van, hanem miként kellene lenni. A' nagy Vashington felséges czéljától már is távozni látszik e' birodalom. Benne kinevetik az érdempénzt és keresztet: de a' kocsmárosok és vendéglők Óbesterek 's Generálok: a' pénzes lenézi a' pénztlent, a' neveltetés többnyire csak anyagi haszonra van irányozva, a' lelki művelés ellenben el van hanyagolva, 's a' nép nem másként érti önmaga rendeltetésit, mert bálványa az énség, melly a' köztársasági rugónak, a' polgári erénynek gyilkosa. Csalatkoznak mind azok, kik Északamerika haladását, intézeteit „s gazdagulását, nem a' hasonlíthatlan szerencsés helyzetnek 's anyagiságnak tulajdonítják, hanem valamelly szellemi erőnek, melly benne sokkal kisebb arányban találta, mint mennyinek fejlődését olly nagy, 's magán túlemelkedett, szerencsétől lehetne várni, 's minél távulabb hagyandja a' polgári erényt, annál közelebb jutaud a' fejedelni kormányzathoz.–

A' fejedelmi kormányzatú országokban egészen más-ként van a' dolog. Itt megszűnt az egyenlőség, 's a' nép osztályokra van véve: következőleg kell lenni minden személy 's állapotbeli különbségről létező előítéletnek is, mit *becsületnek*; nevezünk. Ez a' becsület tehát, melly szükségessé nem teszi, de ki sem zárja a' polgári erényt, a' fejedelmi országlásban minden tettek fő rugója, mellynek tekintete minél inkább csökken, annyival közelebb az országlás a' népfölséghez vagy kényurasághoz, – a' vagy jelleme annak is, hogy a' provinciák és nem provinciák közt szinte van valamely különbség e' részben. –

A' becsületről alább szólván bővebben, megemlítendő itt az, hogy ugyan azon elv, melly a' nép osztályozást, vagy is rangot jóvá vagy szükségessé tette, szinte azon módon megengedé, sőt szükségessé tévé a' jutalom osztást is. Innen van hogy sok rangokkal jövedelmek is vágnak összekötve, mellyből ismét következik, hogy a' fejedelmi országlásban nincs szükség az ön megtagadásra, melly minden köztársaságban a' polgári erény alapja.

Mi szerént a' fejedelemségbeli polgárok tetteinek koszorúzása erkölcsileg épen olly szükséges, mint anyagilag is. Mert a' becsület nem hogy meg nem szenved a' jutalmat, sőt többnyire meg is kívánja úgy annyira, hogy az erkölcsi és anyagi jó reménye egyiránt rugója magának a' becsületnek. –

Ezen elvből kell kiindulni a' nevelésnek minden fejedelemségekben; ezen elv tehát ki nem zárható a' törvényszegők oktatásából is annyival inkább: mert a' mire gyermekségünk óta szoktattatánk, könnyebb reá visszaszokni. Ennélfogva nélkülözhetlennek vélem mindaz erkölcsi, mind az anyagi jutalmakat még a' börtönökben is; mert mint már mondtam, ha a' félelem csak némi visszatartóztatástokhoz, az országos ösztöntől, vagyis a' jövő erkölcsi 's anyagi jó reményétől várható csak az erkölcsi javulás.

Mindezeknél nem kevesb fontosságú körülmény még a' raboknak munkadíjjukbani részeltetésökre az, hogy az ország nem egy tagja javáért; hanem a' több minden tagjai bátorságáért tartozik kezeskedni, midön összeütözközik a' kettő. – A' mi csak úgy érethetik el, ha azokat, kik mindentől megfosztatva szélnek eresztetnek, – segíli. A' honnan kiviláglik, hogy a' raboknak munkadíjban részeltetésök koránt sem ő magokért történik; hanem mindenkor azért, hogy másoknak ne ártsanak: vagy is az egész társaságért.

Ugyan mit mondanánk olly apáról, ki gyermekei gyógyszeriéért megfizetett; de midön lábbadozni kezdenek, csak nem mesztelen 's éhhel veré ki a' hóra: – holott ha megbetegülnek ismét ő tartozandik fizetni az orvoslásért. – Vajjon nem ötlük-e mindenik státus szemébe? hogy azon egykét krajczárt, mellyet rabjaitól elfogna, egytől ezres kamattal fizetendné vissza. Nincs itt semmi szükség az emberiségre hivatkozni, vagy a' vallás tanácsait venni segélyül: közelebbi itt az indító ok, 's ez a' társaság és tagjai jóllétének biztosítása. A' rabok munkadíjbani részeltetése épen olly szükséges kiadása tehát a' társulatnak, mint azon költség, melly a' börtönbeliekre fordittatik.

A' munkabérbeni részesítés módja alkalmasint legczélszerűbb, ha mindenik rabnak megengedtetik, hogy a' rászabott napi munka elvégzésével maga kezére dolgozhassák: 's az ekképen beadott munka feljegyeztetvén, sőt nyugtatóvány által is biztosítottván, a' több kézművek közt eladattassék, és a' pénz a' kiszabadulás napjáig gyűjtetvén, akkor a' rab kezébe adassék egyszerre olly célból, hogy az azt oda fordíthassa, hova legjobbnak véli.

Hogy pedig még nagyobb ingere legyen a' rabnak a' munka megszokására, szükségesnek látom vele azt is tudatni, hogy halála esetében, ha felesége 's gyermekei, vagy szegény atyafiai vágnak, keresménye azoknak fog kiadatni. Mellyből az iparkodáson ki-

viül a' társulatra ismét azon haszon hárámlanék, hogy azon nyomorultak kiknek kenyérkeresőjük nincs, megóvatnának egy részben attól, hogy szükségből elvetemüljenek.

Mert gondoljuk meg csak sorsát egy olly családnak, kinek egypár marháján kívül e' kerek ég alatt nincs semmije, 's a' neveletlen gyermekek szájából még ez is kárpótlás fejében törvényesen hajtatik el. – Fontoljuk meg, mi a' különség? az illy szükségben tolvajlásra nevelt és kényszerűit vétkes és a' között, ki apja kényerén bocsáttatott hanem szárnyára is, legalább olly állapotra, hogy szolgálata után érdemelhesse élelmét. Mondjuk ki egyenesen, hogy amazokból hanem egészen a' státus formál is tolvajokat 's rablókat, – de bizonyosan a' veszedelemhez a' státus taszítja. Fordítsuk el szemünket a' mívelt Európától, melly teli van illy példákkal, 's nézzük körül magunkat. – Nem hiszem, nem tudom, nem akarom hinni, hogy csak azt lehet és kell czélül kitűznünk, mit Anglia követ, 's hogy Anglia tapasztalása a' világot felülmúlta; vagy akarom inkább azt figyelembe hozni, hogy idegen nemzetekre angol szokást és törvényt rajok tukmálni, nevetséges volna; mert Anglia körülményei 's viszonyai e' föld minden nemzetétől különböznek. –

Jól tudom, hogy véleményem túlságosnak látszik abban, hogy a' rab szegény családja részesüljön halál esetében a' rab keresményében; hanem kivált, hogy a' kezébe adassék egyszerre, 's bár milly nagy summa is, és pedig azon okból; mivel a' kiszabadult, kivált a' nagyobb summája keresményt roszt végekre fordíthatná.

Mint alább is lesz még szó iránta, egy rabságból szabadult emberen továbbá is felvigyázatot gyakorolni, nem kevesebb, mint érdemén felül büntetni, és pedig czélszerűtlenül következőleg ötlet arra is kényszeríteni, hogy a' maga pénzével ne rendelkezessék, vagy is a' miből egy summában tudhatott volna valami

haszonvehető fordítani, azt apródonként tartozzék költögetni, 's végre végképen elpusztítani úgy, hogy semmi láttatja se légyen. Az illy bánalom, mi szerént a' becsületes életmódra szoríttatik a' kiszabadult, de a' mód és út elzáratik előtte: – segélypénz rendeltetik nékie, de csak garasonként adatik ki; következőleg még a' segélypénz is legyalázó alamizsnává fordíttatik, melly azon módon szokott a' nép szükségére ki-menni, mint bement, – olly különös, mi ha valahol szokásban van, ellörlendő, 's hol még nincs, soha sem gyakorlandó.

Valamint nem szabad egy szabad polgárt feltehető vétkéért előre büntetni, szinte úgy nem szabad egy rabságból kiszabadultat azért lakoltatni előre, mert feltétethetik róla a' roszravetemülés. A' kiszabadulás napja, napja egyszersmind a' kisz szenvedésnek, és a' cselekvés törvényes szabadságának is: és ki e' törvényes szabadsággal bír, az csak a' vétek elkövetése után büntethető. Itt nem az óvás lehetetlensége; hanem az orvoslás szüksége forog fenn. Mert egészen más kérdés az, mennyire bűnös? ki a' társulat jótéteményével visszaélj 's mennyivel keményebb büntetésre méltó annál? kit a' társulat még semmi illy különös gondoskodásában nem részesített, mint az, mi eszköz által lehetne megóvni azon kiszabadultakat, kiket azon gyarlóság vezetett a' börtönbe, melly velők, bár ha elgyöngülve is, ismét kijött? 's ez utóbbi kérdésre a' felelet alkalmasint maga a' lehetetlenség; mert ezen eszme, ha mindenkire alkalmaztatnék, minden társulati törvényes szabadság szétrombolását is feltételezné, 's a' rabok erkölcsi jutalmaztatását lehetetlenítené. A' honnan miután a' kiszabadult mesterségre 's szorgalomra taníttatott, szükségkép megkell nékie azon bizodalmat adni, hogy segélypénzét a' lehető legjobb helyre fordítja. És csak ezen egyetlen egy mód az, melly egy rabnak egész fogsága alatt a' legkitelhetőbb szor-

galomra 's becsületérzésre, következőleg a' javulásra is ösztönül szolgálhat.

Mikép részesíttessék a' rab a' munkabérben, ez nem épen olly könnyű, mint látszik. Mert minél csekélyebb a' munkabér, annál nagyobb károsodás a' rabra nézve minden krajczárka elvesztése: holott itt ennek méltatlan megtagadása vagy elfogása nem lenne egyéb, mint felvigyázói bár milly hibából elkövetett rosz példaadás, a' rabnak a' szorgalomtól elidegenítése és valószínű erkölcstelenítése. *Jaj azon társulat törekedései/iek 9 hol a' börtöni felvigyázat minden taggal nem a legtisztább erkölcs képviselőji.* – Következőleg annyival inkább el kell távoztatni magoktól minden gyanút. Ennél fogva a' munkadíjnak tökéletes kiadására úgy vigyázzon a' börtönész, mint egyetlen egy reménysugárra, melly ha a' rabtól elvonatik, kérdés, vajjon magának a' szent vallásnak hatása is nem erőtlennülend-e, vagy tán végképen nem enyészendik-e el a' rab elkeserültségén? – Hallgattassanak ki a' világ börtönei, 's ki fog sülni, hogy számos rabokat némelly alávaló felvigyázók erkölcstelenség! bátorítanak az eddig elkövetett bűneiknél többekre 's nagyobbakra.

Részletekbe avatkozni a' munkadíj iránt teljes lehetetlenség, részint meri különfélék a' mesterségek, mellyeket a' rabok fognak űzni, részint mert minden okoskodásra sok ellenvetést lehet felhozni, mellyeket azonban végre is egy e' végre megbízott nem annyira mívelt, mint jó lelkű értelmes és tapasztalt biztosság fog legcélszerűbben kidolgozhatni minden börtön számára az ottani körülmények felfogásával. 'S valóban szükségesnek látom, hogy mi előtt még a' biztosság is lépést tenne, minden kézművek kezelése iránt több illető mesterembereket is hallgasson ki. A' börtön kormányzat pedig csak akkor szólhasson bele, és csak akkor adhassa észrevételeit e' tárgyban elő, midőn az a' törvényhatóság megerősítése előtt vele közölni fog.

Illy módon lehetlenség lesz eltérni azon határozatoktól, mellyek mellett egy felől a' rabok szükséges megnyugvása erősbülhet, más felől a' kormánytól minden gyanú elháríttathatik, 's a' célhoz tisztán vezető út korlátoltatik.

Vége érintendő volna még itt a' többek közt az, ha a' megholt rabnak sem felesége, sem gyermekei vagy olly atyafiai nincsenek, kiket ő szabad korában segíthetne; azonban pénzt érdemlett magának – kié legyen az elholt rab pénze? Ez valóban nagy kérdés; mert a' rab, kit enyhített a' vallás, könnyen lelki célokra rendelheti: holott a' státus ezt a' raboknak csupán a' maga biztosítására engedé, 's e' biztosítást a' rabnak, vagy vele viszonyban lévő nyomorult tagjai segítségére rendelé. A' honnan a' célon kívül rendelkezni nem lehet ugyan, véleményem mindazonáltal a' volna, hogy engedtetnék a' rabnak legalább vagyónának egy huszad, vagy 30-ad részéről szent végekre is rendelkezhetni; mert a' vallásnak hatása illyes engedélyt föltételez: melly ismét a' javulás egyik forrása lehet. Különbén pedig az eként fentmaradandó pénzt vajjon nem volna-e jó, olly pénztárba tenni, mellyből p. o. olly rabok kapnának kiszabadulásukkor csekély segélyt, kik fogságukat többnyire betegség közt töltvén, magoknak keveset érdemelhettek? vagy egyenesen a' börtön alappénzéhez kapcsolni? – elhatározni nem akarom.

A' rabok erkölcsi ösztönéről

Előbb kell vala szólanom az erkölcsi, mint anyagi ösztönről – úgy látszik. De megfontoltan óhajtom, hogy anyagi jóllét nélkül az erkölcs minden pillanat kísérteteinek ki van téve, következőleg amaz nélkülözhetlen alapja az erkölcsiségnek.

Mondottam, hogy a' fejedelmi országlásban a' polgárok tetteinek ösztöne a' becsület; ennek tehát min-

denüvé ki kell hatnia, 's minden tagokban munkáló erővel bírnia.

Mi ha áll, azonnal kiviláglik, hogy mind azon törvények, mellyek a' pogány nyelven infamiának nevezett gyalázatot érdeklík, homlok egyenest ellenkeznek a' fejedelmi kormány elvével. Mert valakitől azt kívánni, hogy magát becsületesen viselje, de a' mellett becsületvesztett maradjon, – valakit becsülethezi jogtól megfosztani, 's még is azt kívánni, hogy a' mi ötét nem illeti, benne az munkáljon, valóban nem más, mint, ha mi szemérem maradt volna még benne, azt utolsó szikráig kioltani, 's arra kényszeríteni, hogy ollyasmi után fusson, mellyet elérni nem szabad. – A' honnan látni való, hogy míg az *infamia* a' börtönökön kívül el nem törültetik, a' rabok erkölcsi ösztönéről szó sem lehet.

Miképen kell és szükség a' rabokban a' becsületérzést nevelni? az a' felvigyázók erkölcsiségétől 's míveltségétől függ leginkább. Nem kétlem azonban, hogy sokan csak nem nevetségesnek fogják e' két nevezetnek *rab* és *becsületérzés* összeillesztését tartani. Mert valóság, hogy a' rab, míg az, becsületes nem lehet; de ennek érzése nem zárja ki a' lehetőséget, melly kiszabadulásakor reá vár, 's lehetnek börtönbeni törvényes megkülönböztetések, mellyek e' lehetőséghez való jutás vágyát minél inkább gerjesztik és öregbítik. Noha más részről jól megjegyzem, hogy ezen különböztetéseket igen óvakodva és mindenkor gyenge mértékben vélem használtathatni.

Való hogy számtalan megrögzött ember kemény mint a' kő, 's róla minden visszapattan: de szinte való az is, hogy az embert megszokta törni a' nyomorúság, és kivétel alá csak néhány tartozik itt akkor, midőn nagy tömeg erősíti e' szabályt. 'S ha kevesekre nézve czélját nem érhetné a' társulat, a' próbát mindenkor kötelességévé teheti a' nagyobb számért.

A' becsülethez megkülönböztetés szokott vezetni, szükséges tehát szólni.

A' rabok osztályzásáról.

Az osztályzás kétféle lehet. Egyik, mely mind az épület szerkesztésére, mind a' bánalom szigorúságára nézve különbözik a' másiktól: másik mely ugyan azon börtönben különbözik a' bánatórára nézve. 'S ez utóbbi jön itt tárgyalatás alá, mint erkölcsi ösztön.

Mi illeti az elsőt: Északamerika codexében mind a' gonosztetteknek, mind a' bánalmi szigornak fokai világosan kijelöltek. 'S ehhez képest különféle épületek szükségesek: egyik *letartóztatást*, – másik *bűnhődést*, hol a' rabok szenvednek; 's ez nevezetik javító, bánat vagy bűnhődési háznak.

A' letartóztatási házak egyik osztályában záratnak, tanúk, a' rajok rótt bírságot nem fizetők, a' törvényszéket sértők, a' kisebb vétségűek, 's általában az egyszerű fogságra ítéltettek, elkülönítve a' férfiak – a' némberektől, másikba a' nagyobb vétségűek.

A' bánat vagy bűnhődési ház és javítás iskolája a' gonosztévők számára valók; amabban a' 18 évet felülhaladott elítéltek, emebben a' még nem 18 esztendősek zárattatnak.

Az erkölcsi jómagaviselet jobb élelmezéssel, tanúságos könyvek olvashatásával, 's rokonokkal társalkodhatással jutalmaztatik. – Az engedetlen külön záratva munka nélkül szenved. – *A nehezbitő körülményes gyilkosságnál évenként 2 hónapi folytonos munkafelfüggesztéssel szigorítatik a' fogság* – 3 – 6 hónapival a' gyermek és orgyilkosságnál 's a' t.

A' helyett, hogy börtönbe záratnék, javítási iskolában raboskodik a' 18 évesnél ifjabb bűnös azért, mert feltéttetik, hogy a' jog kötelességei és büntetései még ismeretlenek előtte, 's ellenörködési értelmessége még nincs. –

Ezen osztályzásra nézve szükséges megjegyez-
nem –

1-ör Északamerika könnyen rendelkezhetik bármennyi és akárhányféle intézetekről is. Északamerika könnyen neveltetheti nem csak rabjait, hanem vétséges ifjait 's gyermekeit is javító iskolákban; – mert van elég pénze.

A' kétséges vétségű vádlottakra 's tanúkra nézve szükség ugyan különös tekintettel lenni; de ezenkedvezmény nálunk mind össze is csupán oda terjeszthetik, hogy azon fogházosztályba zárathatnak, hol a' míveltebb rabok leendenek, 's élmezések jobb lehet ugyan, de bort, csak orvosi rendelés után gyógyszer-gyanánt tanácsos a' börtönökbe 's fogházakba vitetni.

2-or. Északamerika letartóztató házaiban a' Codex szerint megengedtetik a' társalkodás: megengedtetik, hogy családait's barátait láthassák, 'shogy élmezésökhöz bort is kaphassanak, – *egész kényel-mezés* mellett.

Nincs olly felséges eszű törvényhozó, nincs olly bírói legmélyebb belátás, melly az illy letartóztatásokat nélkülözhesse, az való. – De hogy ott ismét sem törvényhozó, sem bíró nincs, hol ezek az ártatlanokat soká szenvedtetik, még valóbb. – Annyi bizonyos, hogy az okos nyomozás mindenkor a' bűnbírák remeklése,'s rajta kell diszelgni a' bűntan koszorújának.

Koránsem lehet tehát feltenni, hogy okos bíró előtt ártatlanok hosszasb ideig szenvedhetnének, annyi-val inkább, mert a' józan okossággal, a' törvények lel-kével, 's a' társaságnak igazságróli fogalmával sok-szorosan inkább összefér, hogy egy bűnös szabadon legyen, mint egy ártatlan szenvedjen: következőleg legyenek alkalmasok a' bírák, 's akkor ritka leend az efféle eset, 's akkor is kérdésbe teendő, hogy terhelő vád nélkül miként lehet egy polgárt szabadságától megfosztani? és ha terheltek, miért kell ismét olly különös bánalommód? Letartóztatni valakit azért, mert ki

kell nyomozni az igazságot, igen is helyén van: de hogy az elzárt személlyel bár ki is szólhasson a' szükséges kihallgatások előtt, mellyek vagy ártatlanságát, vagy vétségét kimutatják, — ez már össze nem fér a' dolog természetével, 's ez épen annyi, mint a' vádlottnak módot nyújtani arra, hogy magát alkalmazhassa, 's a' letartóztatás! czélt magát is megsemmisítse.

3or. Mondottam, hogy a' nehéz gyilkosokra a' büntetés Északamerikában kétféle módon súlyosítottik. 1-ör a' fogság ideje hosszabbításával. 2-ör évenként több vagy kevesebb hónapokban munkafelfüggesztéssel és szigorú elszigeteléssel.

Véleményem szerint elég az első, — valóságos kínzás a' második. A' fogság ideje azért hosszabbítottik valamelly törvényszegőn, mert nehezebb a' bűne, 's ez a' törvény mérlegében helyre üti az egyenlítés súlyát, épen olly czélszerűleg mint a' kivégeztetés keményítés nélkül. Akár egyikhez, akár másikhöz még más szenvedtetést kapcsolni, — túlságnak látom; 's azon rendes büntetés, mellyet honi körülményinkhez képest minden rabokra bíróilag egyenlőleg mérendőnek tartok, csupán csak akkor keményíttethetik, ha a' megítélt a' reámért törvényes büntetés czélszeru szenvedése ellen szegülne, ekkor is csak addig, míg a' törvény büntetése alá nem hajtja fejét: de azután az egész rabságot illető közös bánalom alá jutatni. Mihezképest ezen osztályozását a' büntetésnek czélszerűtlennek ítélem. — Vajjon olly csekélység-e 10-30 évi, vagy holtiglani rabság? hogy ahhoz még mind a' rab egészségére, mind magára a' társulatra az orvoslás és munkamúlasztás által kártékony kínzásnak is szükséges járulnia. — 'S miként egyeztethető amaz emberiséggel, melly szerint a' nagy Livingston által a' halálos büntetés eltörlése követeltetik — az? hogy ekképen megöletni a' törvénynek embert nem szabad, de kikínzani az életből igenis.

Megjegyezvén tehát azt, hogy a' törvényes büntetés keményítését nem a' szenvedtetés nehezítésében,

hanem csak hoszabbításában, és a' törvényes kedvezmény megtagadásában vélem czélszerűnek; 's ennek t. i. a' keményítésnek ideigleni szükségét a' bűnhődőnek csak megítéltetése után, a' börtönben elkövetendő kitérései okozhatják; – továbbá megjegyezvén azt is, hogy 16, vagy 18-ik évet a' gonosztett beszámíthatásának zsinórmértékéül tűzni-ki, igen számos okokból nem lehet: 's ennél fogva is ugyan, de kivált azért, mert az elerkölcstelenült vétkes gyermekek neveltetése 's büntetése, valamint a' szükséges költségek honnan leendő vétele eránt is, *Hazánk körülményeihez képest* egészen külön értekezni szándékozom – által-terek amaz osztályzásra, melly egyedül csak a' börtön elitit rabjait, mint erkölcsi ösztön, illeti.

Kik bizonyos elvből nem indulnak a' rabok osztályzása megítélésében, azok véghetetlenül okoskodhatnak mind ellen, mind mellett, 's végre sem fognak eligazodhatni.

Az osztályzás magával hozza a' rabok éelme és velők való bánalom törvényes szigorúságának különségét. – E' különség teheti csak a' börtönbeni különböztetést. Mivel pedig a' becsület, személyes állapotbeli különbséget felfogó előítélet, e' különböztetés, maga a' becsületérzésre vezető ösztön, melly az anyagi jobblét reményéből születik, bírásából erősbül, 's folytatásából és jövendőjéből erkölcsi jobbuláshoz vezet. A' honnan nem lehet tagadni az osztályzásnak a' rabok erkölcsaire nagy befolyását.

Midőn az osztályzás szükségét megismertük, azonnal elő fog tűnni amaz iszonyú nehézség, melly az osztályzás czélszerűi eszközlésével Ő'szve van kapcsolva. Miről mi előtt okaim felhoznám, legyen szabad véleményem formailag előadnom.

1. Mindenik rab börtönbeléptekor a' közös éelemre 's bánalomra tétetik.

2. Bármilly jól viselje magát, ebből előbb fel nem szabadulhat, mint egész fogsága egy harmad részé eltölte után.

3. A' két harmadrész fogság töltésében a' kedvezés egyformasága nem változhatik.

4. Az életrabló kegyetlen gyilkos illy kedvezményben csak fogsága három ötödrésze eltelése után részesülhet.

ő. Az illy kegyetlen gyilkosok megítéltetésökkor jeleltetnek-ki, szinte mint azok is, kik tartoznak ezen bánalom alá.

6. A' raboknak adandó kedvezményekre, vagy ezeknek megtagadására a' börtönész czélszerű teljes joggal megbízatik a' fentebbi határozatok megtartása mellett. –

Mi illeti az elsőt. Igen természetes a.) hogy valamint minden büntetésnek érzékenynek kell lenni: úgy más részről nem lehet ott enyhítés, hol a' szenvedésnek nincs fokozata.

b.) Ennélfogva szükséges a' nyomás, melly alól származzék az emelkedés, könnyebbülés. – E' nyomás azonban csak tagadólag az, mert csak hoszabbítása a' törvényes szenvedésnek. –

c.) Ha valaki bizonyos kedvezményben részesült, abból véghetetlenül nagyobbat kíván, melly természetes ösztön, hogy a' lehetőségig korlátoztassék, szükség, hogy ne egyes ember érzékenysége vessen neki határt, melly tévedhet az indulatoknál; hanem maga a' törvény, melly mint igazság képviselője, mindenben megnyugvást szerez. A' mi czélszerűleg csak akkor eszközölthetik, ha a' kiszabott kedvezményen nincs engedély túl.

d.) Nem a' tolvaj, család, 's több efféle vétkesek vétkeznek ki az emberiségből; hanem az életrabló kegyetlen gyilkosok: 's épen nem czélszerűtlen, ha az illy fene természetű félemberek későbbben juthatnak kedvezményhez mind azért, mert tapasztalásnál fogva legtöbbet elbírnak, és legveszedelmesbek, mindazért, hogy hasonló vétkektől a' példaadás keményebb szigorúsága is rettentsen másokat, ez okból vélném a' ked-

vezést reájok csak $\frac{3}{5}$ fogságuk után alkalmaztathatnak, de hogy –

e.) Kik légyenek illy makacs elszántsága ‘s pogány természetű emberek, az az őket terhelő vádakból sültet ki leginkább ‘s ennél fogva ugyanazokból is elítélendő. Végre –

f.) Minthogy sok ember ügyes tagadása ‘s tette-tése, a’ bírói nyomozásoknál ‘s ítéletekben részére enyhülést szerez, holott tapasztalás után kiviláglik, hogy nyomasztóbb büntetésre volt vala érdemes: – ‘s mint-hogy az előre nem vélt, és nem látott esetekért senki sem kezeskedhetik, önmagából foly, hogy a’ körülményekhez és rabok természetéhez szabott szükséges büntetés czélszerű mérséklését a’ kormányzónak szükség megengedni, ‘s reá általruházni.

Jól tudom, sokan ellenvetik, hogy a’ bírói törvényes ítéleteket a’ végrehajtónak sem keményíteni, sem gyöngíteni nem lehet; mert ez által legnagyobb igazságtalanságok követhetnének el. – De kérem őket őszinteséggel, vajjon nein segíti-e elő ezen mérséklési felhatalmazás a’ büntetés célját? ‘s olly igen ellenkezik-e a’ bírói ítélet természetével az, a’ mi azt lényegében épen nem változtatja, sőt mit a’ körülmény a’ bírói megfontolás előtt lehetlennitett, azt a’ rab természetéből vonja-ki, ‘s ollykor talán némi illyen hiányt pótol is. Mert ne feledjük, hogy minden embernek vannak különös tulajdonságai ‘s minőségei, melyekkel a’ bírói ítéleteknek bizonyos viszonyban kelle-ne állniok, de nem állhatnak; – mivel magok az emberek nem álltak a’ bíró előtt, ‘s ha álltak is, lehettek kívántatólag nem ismérttek. Mi pedig az igazságtalanságot illeti, melly egyes kormányzó tettéből eredhetne, miért nem? – Ki és hol látott olly igazságot? mellyet ugyan azon tettért két különböző személyen igazságtalanságnak nem lehetne mondani. Hagyjuk meg igazságosnak mind azt, mi törvényes és a’ társaság céljához vezet, ‘s egy okos börtönész sem fog igaz-

ságtalanságot követni. Különben is mihelyt megmagyaráztuk, mik a' lehető kedvezmények, 's mik a' szükséges fenyítékek, azonnal eltűnnek a' börtönész felhatalmaztatása elleni aggodalmak. Lássuk a' kedvezményeket: –

Más kedvezmény nem lehet, mint p. o. 1-ör a' magát jólviselő szorgalmas és munkáját végző engedelmes rabnak egy héten egyszer, kétszer vagy háromszor a' szellőzőbe leendő lebecsáttatása, de egyszer egyszer csak fél órányi időre, és soha sem tovább. 2-or Megengedése, hogy hozzátartozóihoz levelet küldhessen 's azoktól elfogadhasson. 3-or Gyermekait, feleségét, vagy atyafiját különös módon és felvigyázat alatt megláthassa, 's azokkal, ha hozzájöttek, szólhasson is, legalább egy évben egyszer vagy kétszer. 4-er Ha beteges állapotra jut, a' kórházi ételen kívül maga keresményéből más ételt is ehessen: mert különben az élelem az egész börtönben ugyan egy 5-ör Szoba változtatás, mert tudni kell, hogy a' lak egyforma-sága is neveli az unalmat. –

Mi illeti pedig a' fenyíték keményítését – bot, korbács soha sem, de láncz és koplaltatás igen is használándó: alkalmas szobában. – 'S mind ezek legemberibb eszközök ott, hol egy megdühödöttnek kell parancsolni. Igen is lesz példa reá, hogy a' rab végnélkül fog kiáltozni, ajtaját rugdosni, a' rabászokkal szembeszálni, azokat fojtogatni, szobáját elhagyni akarni, 's. t. e' – 'S ki hihetné, hogy efféléket már több rabok tettek még ott is, és pedig minden helyes ok nélkül, hol a' lánczon kívül puskaagy, csákány, korbács is segédek. – 'S ki hihetné? hogy mind ezen 's efféle kitöréseket olly rabok követték el, kiken sem azelőtt, sem akkor, sem azután a' bolondságnak legkisebb jele sem vétetett észre: 's talán csupán betyár bravourból, mellynek dicsőség az ütleget nem érzeni. 'S mind ezeket magam sem tudnám hinni, hogy az emberiségből így kivetközhessék valaki csupán negédes-

ségből, ha nem tapasztaltam volna többször önmagam, – hogy némely ember félbarom.

Illy és több efféle esetekben ki merné állítani, hogy elegendő a' védjog? vajjon nem szükség-e a' kormányzó kezében, mint végrehajtóiban, a' rögtön bíraskodási hatalom? Igen is ő tartozik mindenről felelni; mert mint törvénytudó végrehajtó bíró minden szükséges esetekre törvényesen van felhatalmazva.

A rabok lelki ösztönéről.

Az ember, midőn anyagi 's erkölcsi jóllétében égre veti szemeit, 's látja a' mélység csillagait, érzései szárnyra kelnek, 's a' mérhetetlent óhajtja befutni. De hova tovább viszi boldogító phantasiája, annál mélyebb fájdalom nyomul lelkére ama' roppant közön, melly közte 's az égi testek közt elvéghetetlenül. A' teremtőt kezdi azonnal sejtetni, kinek fölsége mély gerjedelmeken magaslik: és elő áll a' természeti vallás, e' nagy minden-ség legdicsőbb ideálja: de a' teremtőt csak munkáiban mutatja. 'S ím leszáll a' kijelentett vallás, közelebb viszi az embert az imádandóhoz, kezét fog vele, és mint istenség szikrája mennyei életet lobbant fel előtte, melly ragadó, mint azon képzelet, melly időből örökkévalóba repül. Boldog az, kinek gyermekségét illy vallás neveié! mert egész élte viszontagságain fellelte az enyhülést, hogy ezek elmúlnak mind – de ő egy jobb életben halhatatlan, mint maga a' Cherubim dicsősége. 'S valóban nincs olly elvetemült gonosz, ki nagyobb vagy kisebb részben ne érezné a' vallás hatalmát.

Tudták 's érezték ezt minden népek: értették ezt minden kormányok, és épen azért láták szükségesnek a' szent vallás sugarainak a' rabokhoz leendő bebocsátását. De fájdalom! átalányosan elveszték az út czél-szerűségét. Mert valamint elhibázták a' büntetéseket, épen úgy a' lelki ösztönt is. Hány millió börtönök épül-

tek? ‘s ím hány van közöttök, mellyben kápolna nem volna? – Embereket, kik megszegyenülnek, ha idegen látja okét – és ha hozzájok hasonlókat o magok látnak, veszedelemnek vágynak kitéve, isteni tiszteletre így gyűjteni össze, épen annyi, mint magának a”¹ szent vallásnak hatását meggyöngíteni.

Ámítás, gyarlóság itt a’ felvigyázatról beszélni merni: ‘s a’ következmény maga a’ célvesztés. ‘S valóban csak akkor leend a’ dolog kívántatólag, ha a’ lelkész minden rabnak külön magánosan adhat oktatást.

A’ rabok lelki oktatása tehát a’ ható ösztönök egyike; de koránt sem elegendő, minthogy hatása csak akkor eredményesb, ha meg előzők, vagy legaláb kezét fogtak vele az anyagi és erkölcsi ösztönök is 3 – mert a’ test megkívánja a’ jelennek szükségét⁵ holott a’ vallás csak a’ jövendő jutalmakat ígérheti. Nincs nép mellynek nem volna közmondája –, „a’ szükség törvényt ront.” De nem is lehet képzelni, hogy a’ rab lelkén a’ szenvedés gyalázatán kívül, melly nagyobb része a’ büntetésnek, folyvást nem azon aggodalom ül, *miből és miként él, ha kiszabadult* hanem az, a’ minek célzásaival ‘s oktatásaival igen ritkán nem tapasztal ellenkezőt. – ‘S ha nehányt megragad kétségbeesés közt a’ jóltévő szent vallás, hány elvetemült fogja felhányni, hogy az égi madaraknak igen is, de számára nincs megterítve a’ természet asztala! – Valóban csak magunkat csalnánk meg, ha hinnénk, hogy midőn a’ földhöz ragadt szegény kenyeret kér, Isten igéjével jól tarthatjuk.

A’ rabok lelki oktatása tehát, jól megjegyzem, már előre feltételezi az anyagi ‘s erkölcsi ösztönöket, ‘s ez a’ rabok szemei előtt csak az anyagi és erkölcsi jók reményéért, vagy megnyeréséért állhat legmagasb felségében. Leghatalmasb pedig csak akkor, ha a’ nagy Istent az elvesztett jókért magasztaltathatja; mert az érdemetleneknek adott jótéteménye ezek előtt a’ legindítóbb lehet.

Ne mondja azonban senki, hogy midőn a' rabok javáról ennyire gondoskodunk, ez által a' megérdemelt szenvedések enyhítése forogna fent elvül. A' törvényszegőnek szenvednie kell: de a' szenvedtetésnek azon módja, mellynek fokozatai czélszerűek, a' társulat boldogságát eszközli.

A' lelki tanításra nézve éppen nem áll, hogy minél gyakoribb és hoszasabb ez oktatás, annál fogantatosb. — Én ellenkezőleg vélekedem, a' ritkább megjelenése a' lelkésznek a' rab előtt bizonyosan nyomóbb 's czélszerűbb a' mindennaposnál, mert megjegyzem, hogy a' lelkész foglalatosságain lehet czérszerűleg segíteni, t. i. egy e' végre készült evangeliummal, vagy más valláserkölcsi munkával. 'S ha rám volna bízva a' meghatározás, én elégnék vélném, ha a' lelkész minden 25-30 napban adna egy egy rabnak 15-20 minutumi oktatást, *) a' többit pedig a' rabra kelle-ne hagyni — 's az illy oktatáskor a' rabtól addigi tanulásáról számot is kérni. Noha pedig a' börtön folyosóin predikációt is lehetne tartani, ebben soha meg nem egyeznék; mert az illy oktatásoknak több kára lenne, mint haszna. A' kit magányosságra volt szükség kárhozthatni, azt bár milly közösüléshez bocsátani **) ezer okból nem lehet, 's éppen nem is szükség, Állításaimat a' tapasztalás igazolandja, 's ennél nem szükség nagyobb czáfólok.

Nagy kérdés itt az, hogy a' lelkészi foglalatosság tágitása azon feltétellel engedtetett, hogy ha a' rab magától is olvas és tanúi. Azonban tudva van, hogy a' rabok legnagyobb része írástudatlanokból áll. Szólok tehát

*) Megjegyzendő, hogy különféle vallású rabokhoz különféle hitágazatú lelkészek járván, a' teher is könnyebbülend.

**) Még azt is közösülésnek veszem, ha a' börtönszobák ajtaji egyszerre kinyitvatnak, habár a' rabok bent maradnak is.

VII.

A' rabok olvasásra tanításáról

A' milly könnyen kimondották az írók, hogy a' rabok szobájában egy alkalmas könyv is kell, szinte úgy halgattak arról, miként kell azt olvastatni azzal, ki a' betűt nem ismeri. Mert sok időt illyesmivel vesztetni nincs kinek, holott a' baj hosszabb orvoslásának látszik. Ha pedig oskolában vagy is közszobában kellene tanítani, ismét megzavartatnék azon elv, mellyá' rabok külön magánosságát nélkülözhetlenné teszi.

Én úgy vélekedem, hogy ha a' rabász, ki a' kézi mesterségre is tanítja a' rabot, olvasni tud, minden rabot könnyen megtaníthat t. i. A' börtön holmitárában készen légyen nyomtatásban minden betű, nagy és kis formában; ezekből a' rabnak reggel beadatik kettő, vagy három, p. o. a, b, c. Ezeket megnevezi a' rabász, mellyiket hogy hívják – délben és estve megkérdi a' rabtól, mellyik micsoda? más nap már bead ismét három betűt, p. o. d, e, f. 's hasonlóan kérdezet. – Majd ha a' betűket ismeri, bead neki szótagokat, 's ezeket is nevezeti, később pedig megtanulását kérdezet 's a' t. – így alig fog találkozni olly buta ember, ki; r- 6 hét alatt magától ne kezdjen olvasni. 'S igen kevés igazgatással bele okván az olvasásba, lelki épületét a' rab maga eszközölheti: miről a' rabász és lelkész leginkább számot kérhetnek.

Illy módon lehető a' számokat, sőt számadást is megtanítani, mellynek az a' haszna is leend, hogy a' rab elfoglalatossága nem foroghat addig rossz tárgyakon. Akar-e a' rab olvasni tanulni vagy sem? az nem tőle függ. A' rabnak nem szabad akaratoskodni, az ő kötelessége csak engedelmesség, mit ha meg feled, könnyű rajta segíteni – valamint azon is, hogy

az esze fogjon; mert csak a' teli has tanul nem örömet.

Mikép kellessék magokat a' rabászokat oktatásra tanítani, ez a' börtönész ügyességétől is várható ugyan, de a' börtönök szabályai közt, néhány czikk hozzáadásával ezen is lehet segíteni. 'S az illy betanítás által nagyon kíméltetni fognak a' lelkészek, szinte mint a' börtöni kiadások is, mellyek kevesb szolgálatért kisebb mennyiségre szabotnak, 's a' sok kicsiny sokra megy.

Jól látom előre, miként fogják e' véleményemet megtámadni azok, kiknek gyakorlatuk nem lévén, talán oskolába kivannak járatni a' rabokat; de én nem ezekhez, hanem azokhoz intézem tervezetem, kik a' theoria túlságait le tudják metszeni, 's a' lehetőből kivihetlent nem fognak alakítani.

VIII.

A' raboknak munkára oktatásáról.

Hányan írták már újra meg újra, mit mívelnek Angliában 's Északaamerikában, 's hány van közöttök, ki azt írta volna meg, mit kell mívelni ön Hazájában? Minden országnak különös körülményei vannak, 's minden ország ezeknek megfontolásából tehet magára boldogító szabályokat.

Ha Europa birodalmi a' két India kincsét Buda és nem London számára hordották volna, vagy észak-amerikai szerencse áradt volna szét rajtunk szegénység helyett, mi bizonyosan utánna tennénk az anyagi hasznot az erkölcsinek, 's nem állítanánk tapodó mal-mokat embertársaink czélelles kínzására 's javítására csak azért; mert a' mesteremberek nem fognak élni, 's a' köz jövedelmekhez adózhatni – nem fog-

nánk börtöneinkből emberrontó gyárokat készíttetni csak azért, hogy hazánknak félmérföldnyi vasútjával évenként több légyen akkor, midőn a' státusnak azon kell gondolkozni, hova tegye jövedelme gazdag osztalékít, 's a' nép czélszerű nevelése elhanyagoltatik. De hogy is várhatnánk tőlök több figyelmet az erkölcsiségre? ők kereskedők. – 'S a' kereskedés elve még Benthambe is átszivárgott, különben miként mondhatta volna ez a' felséges ész köz boldogság helyett a' *hasznót* a' társulatok főczéljául! *) 'S épen nem vélem sértésnek, ha a' haszonkeresést gondolom egyik fő hátráltató okúí az angol 's északamerikai büntetés mód javításában is, vegyük ezt akár a' börtöni kiadások, akár a' jövedelmekre nézve.

Nem fogja senki tagadni hogy a' kereskedés szeleme ellentéte amaz erkölcsiségnek, hogy önhasznunkból olykor másoknak is engedjünk valamit. Ennél fogva szoros igazsághoz való ragaszkodást szül, melyből ismét következik, hogy minden erkölcsi jelességek is nyerekedésnek tárgyai. A' honnan a' kereskedés megrontója az erkölcs tisztaságának, de egyszersmind szelídítője durvaságának. ⁷S_# ez ama' forduló, mellyen

- *) Ha mind haszon az, a' mi jó, „s lia mindent haszonná akarunk bérmálni, illy nemlegesén haszon az; is, ha agyon nem vernek a' gyilkosok bennünket 's t. e. – de ha haszonnak csak azt (ártjuk, mi által erkölcsileg vagy anyagilag? öregbülünk, 's többek leszünk, mint vagyunk, akkor a' haszon csak alkatrésze a' társulat főczéljának, a" közboldogságnak; mert ez nem csupán haszomból ered. A' közboldogság eszközlésére a' társulat megnyugtatóására, a' haszon mellé még -sofc'^ kell: ha ugyan a' haszonnal mindig egybekapcsolandó anyagi és erkölcsi öregbülésünk. – A' mi ha nem áll, legyen Benthamnek igaza; – mert hiszen ha értelme a' haszonnak meg nem határozttatik, úgy a' néphevterető multságokat 's ünnepnapokat, a' háborút, játékokat, szegény földű 's túlnépes országokban a' gyilkolást, 's több efféléket is haszonnak lehet megmutatni.

az erkölcs tökéletesbül ugyan, de megvesztegettetik: 's mellyből a' nyerészkedés mindenfelé szétszivarog.

Ezekből azonban koránt sem azt következtetem, mintha egy felől jóval ki nem pótolná a' kereskedés, mit másfelől elvesz; nem azt, mintha a' politikának 's a' népek szerencsájének nem volna fő rugója, csak azt mondom, hogy ha a' büntetésmód javításában nem e' lett volna legnagyobb befolyással, több századok előtt előre haladhatott volna már ebben Anglia. 'S alig ha nem itt kell keresni ama' mindeneknél nagyobb bajt, hogy eddig csak óvó eszközökkel bíbelődött a' világ, holott a' betegség ellen orvoslás szükséges.

Lássuk e' dolgot közelebről.

A' rabok munkálkodtatásánál következő kérdések fordulnak elő:

1. Miféle mesterségeket űzhetnek a' rabok czélszerűleg?

2. Miként taníttassanak ezekre?

3. Miként használhassák betanult mesterségeiket kiszabadulások után?

Mi illeti az elsőt.

Igen természetes, hogy a' rabokat olly kézmívek gyártására kell taníttatni, mellyek után szabad lábon élhessenek. — Minél közelebbiek azonban ezek a' mindennapi szükséghez, annál könnyebb betanulásnak és czélszerűbbek. Ezekhez képest ide nem alkalmazható semmi olly mivesség, melly zörgéssel jár, 's nagyobb üres térhelyet kíván: mint kovács, lakatos, takács, asztalos's t. e. — ellenben igen czélszerű a' csizmadia, czipő és sapkamivesség, szabó, kefekötő mesterségek üzése, szinte mint szalmakalap, hárs székek készítése, cs a' fonás mind gyapjúból, mind kenderből 's. t. e.

Ezek közül azokat, kik hoszabb idejűek, csizmadia 's szabóságra; kik pedig rövidebb idejűek, szoktatni lehet legczélszerűbben fonásra 's egyéb illy munkákra.

Ha pedig a' rabok tudnának olly mesterséget, mellyet folytathatnának, 's nem ellenkeznék az intézet céljaival, mind azok megengedendők lennének.

Mikép kell a' mesterségeket betanítani? – felelni nem legkönnyebb.

A' börtöntérképen I. Táblán c. betű alatt van egy tanító szoba, Ezen szoba ablakai sűrűen vágynak szerkesztve, bent pedig minden ablak közön egy 7' hoszú vékony téglá fal különzi el a' helyeket: úgy hogy egyik rab a' másikat nem láthatja, hátul pedig nyílvá vannak a' közök, úgy hogy a' rabászok mindenikhez be nézhetnek.

A' rabok ide egyenként bevezettetnek, úgy hogy egyik a' másikat sem bemenetkor, sem kijövetkor nem látja. Az felmunkálandó kelme mindenik rekesztékben az ablakhoz van téve, melly mellett a' rab dolgozik. A' rabászok itt tanítják meg őket azon mesterségre mellyet ok, a' kiszabott mesterségek közül választanak. Választhatnak pedig; mert egyikhez jobb kedvök van mint a' másikhöz, és a' társulat annál inkább nyertes minden tekintetben, ha egyes tagjai jobb kedvvel dolgozandanak.

Miként lehet és kell serkenteni, 's a' betanulást előmozdítani, ez a' börtönész, és rabász ügyességétől függ; szinte mint annak elhatározása is, hogy valamely mesterségre telyességgel alkalmatlan rab miben foglaltoskodtassék legczélszerűbben.

Mihelyt a' rab bele okúit a' mívességbe, rendeltetése helyén végképen ott bent marad, honnan a' tanulás ideje alatt bizonyos órákra bocsáttatott ki az előtt a' tanító műhelybe. –

Az asszonyok munkához szoktatása, 's tanítása a' férfiakéhoz képest igen könnyű, mert hiszen a' nőnem foglalatosságai különben is háziak.

A' rabásznő kormánya alatt, 's olly helyen, hol egyik a' másikat nem láthatja, miért nem lehetne ezekkel mosatni az egész rabság számára. Megvárhatnak ok a' börtön számára kívántató minden fehér ruhát, 's ki is foltozgatják: mellyeket ha végeztek, hozzá foghatnak idegenek munkájához, melly a' kezekhez csak a' börtönész útján adathatik: 's a' rabásznő által vissza szinte a' börtönésznek adatik.

Miképen kelljen a' börtön részére tett munkát, és mennyiben jutalmazni, vagy is mennyi munkával tartozzanak és millyennel a' rabnők naponként, hogy ezután magok javára dolgozhassanak? Mennyire – 's micsonda feltételekkel kell megengedni, hogy kik finomabb munkájokkal több pénzt érdemelhetnek, mind az intézet számára, mind magok javára, azok durvább, és nem olly hasznos munkákra ne szoríttassanak, már csak erkölcsi tekintetből is 's. t. e' – ezek valóban a' börtönész, és rabásznő ügyességöktől függenek; 's egy illy ezélszerű elintézésztől szinte olly különös volna a' legigazságosabb osztályzást megvárni, mint lehetetlen az az emberi tetteknek mértékre vett egyformasága. A' legigazságosabb itt akkor minden, ha célhoz vezet.

Azt vethetné ellenül valaki, hogy így a' rabnők munkálkodása czélszerűtlen, mert a' magánosság veszélyezve van.

Mondottam feljebb, hogy a' rabok gyártási oktatására, egy különző nagy szoba van tervezve. Itt azt mondom, hogy a' rabnők számára egy különös mosó konyha is van, mellyben minden rabnő, a' másiktól elkülönítetik, és az, a' ki vizet húz, azokat kik dolgoznak nem láthatja, mert mind a' hideg mind a' melegvíz csapon bocsátható a' teknőbe, 's ha szükségtelen, ki is ereszhető. Úgy hogy ezek moshatnak, 's a' rabásznőn és rabomon kívül senkit sem láthatnak. A' ki-

mosott és tisztázott ruháknak kiakgatása 's mángorolatása 's. t. e' – a' börtönész dolga. –

A' rabok tisztán tartása nem legkevesb baj, 's ez az intézetnek sokba kerülend. Kérdés: Kell-e a' rabokkal a' mosásért azon keresményekből bizonyos csekélységet fizettetni, mellyet ők tartozásukon felüli munkájokért kapnak?

Lehet okoskodni mind ellene, mind mellette. Véleményem az, hogy mivel a' társulatnak joga van kedvezményeket adni, mennyiben ezek céljával nem ellenkeznek, más részről kötelessége gazdálkodni, mennyiben célja megkívánja, igazságos lesz mind a' fizettetés, mind a' kedvezmény, mihelyt közhatározatból eredt; mert nekünk csak törvény szabhat igazságot. A' kedvezmény tehát azért, mert a' büntetés céljával nem ellenkezik: a' fizettetés pedig azért, ha gazdasági célja megkívánja. 'S valóban, hol az intézet szegény, ott a' rab fizethet, 's tapasztalásból állítom, szívesen is fog fizetni: hol azomban sok a' társulat tagja, melly nem tudja a' két India kincsét hova pazarlani – tanácsos lesz ezen kedvezményen is némi erkölcsiséget vásárlani.

Legnehezebb azon kérdés megfejtése, miként használhassák a' rabok betanult mesterségeiket kiszabadulások után?

Ha a' rab érti p. o. a' csizmadiaságot, igen is ő ebből idővel elakar élni, és elis élhet, kivált nálunk, hol irtóztató maximumok és minimumok, de igen kevés magnumok vannak. – Ez engedmény azonban épen ellenkező, mint Északamerikában: hol szabadítékos czéhek nem lévén, kiki szabadon üzheti mesterségét.

Tegyük fel, hogy e' rendszer behozatása után, Magyarországon leend évenként 2,000 kiszabadulandó rab, – kik közül 1000csizraadiaságot tanult: két ezer pedig a' börtönökben marad és dolgozandik. 'S lesz ennélfogva évenként 3,000 csizmadia. Az hogy

halál által néhányval fogyhat ezen szám lehető: de hogy következő évben ismét ezerrel szaporodik, bizonyos. – Ennélfogva 7-8 esztendő alatt kész szolgálatra áll 9-10 ezer csizmadia. Később pedig mindig több több. – Látni való hogy e' szerént a' börtönbeli, és kiszabadult mívéssek 8-9 év alatt is legalább 60-70 millió pár sarut készíthetnek, 's többet is \$ a' miből az országnak haszna látszik, mert nyers anyagi itthon válnak kézműkké.

Más részről tegyük fel, hogy egy monarchiában, valamint az aristocratiára szükség van, épen olly kívántatok a' mesterségek szabadítékai is. Fontoljuk meg hogy a' szabadítékos kézmívéssek kenyere a' börtöni munkákkal el lesz véve; mert ezek úgy kótyáltathatnak el, mint veszik, holott amazok nem adhatják kevessebbért, mint magoknak van. A' következmény a' lesz, hogy a' czéhbéliek nem fognak mérközhetni a' börtönbeli kézmívés árarával, 's így meg kell bukniok.

De ezen baj nem csupán a' czéhbélieket nyomandána, hanem a' kiszabadultakat is, kik úgy látszik a' börtönbeli kézművek olcsósága miatt hasonló sorsra juthatnának: következőleg elveszne azon főczél, mi szerént a' rabok azért taníttatnak mesterségre, hogy élhessenek jövedőben belőle 's ne kényszerüljenek szükségből törvényszegésre.

Anglia e' bajon könnyen segített. A' rabok mesterség üzése helyébe tapodó malmokat állított 's a' t.– 's most azt hiszi, hogy midőn rabjait megfosztá e' jótéménytől, és kézmívészeit megszabadítá a' börtön munkákkal mérkezés veszedelmétől, a' roszon segített. En azomban azt hiszem, hogy midőn két roszat kellett volna orvoslani, csak egyiken segített: de úgy hogy a' meghagyott egy roszból kettőt csinált, 's e' zavarban elveszte a' czélt.

Igaz, hogy Anglia mit bánja! bár mennyi csavargó lakosa legyen is – ő gyárok országa – ő benne mindig készen kell lenni egy olly csavargó tömegnek,

mellyet gyárnokai, ha szükségök nincs rá, azonnal szélnek csaphassanak, 's ha szükségök van rá, azonnal gyároskodtathassanak: különben az egész világot nem fogná kézművekkel elláthatni, másként nem foghatná illy éhhel kórászók nélkül az egész világ kincsét kézműveiért elkereskedni, 's becserélni,

Koránsem akarok a' státuspolitika ama kívánatának vizsgálásába bocsátkozni, szükséges-e, hasznos-e valamely országra nézve a' czéhek pártolása? – én itt csak úgy veszem a' dolgot, mint van, és e' szerént intézem e' tárgy alkalmazását. Különben félő, hogy az eífeletti vitatkozások úgy fordítnák-el valamikép e' tervezetet, mint egykor Anglia tapodó malmaival forgattatta-el: 's egyik bajon való segíteni akarás, mind a' két baj öregbülését okozná, vagy legalább az orvoslást meszsi hátráltatná.

Vegyük által a' kiszabadultak szélnek csapásából eredő szörnyűséget hazánkra, hol gyár ok nincsenek, hova lehet itt az illy népséget oszlatni? – Amaz iszonyú nagy munkátlanság, melly így a' téli időnek csak nem egész elheverésével untatja, szegényíti a' népet: következőleg közelebb hozza a' másokéhoz nyúlásra, – már magában is elég alkalmat nyújt a' törvényszegők szaporítására. 'S mit lehet akkor várni!!! ha a' kiszabadultak is munka nélkül keverednek közikbe. *)

Látni való, hogy Anglia bánásmódja minden részletekben más okokon alapszik, mint a' miénknek kell alapulni: abban mindazáltal nagy részben megegyez gondolkozásunkkal, hogy az országnak főbb kötelességei közül van-e kettő, 1. Ártatlan polgárait főleg védeni. 2. Rabjairól csak annyiban gondoskodni, mennyiben azt ártatlan polgárok személyes és vagyoni bátorsága kívánja, 's így java megengedi.

*) A' népnek téli dologtalansága nem is képzelhető anyagi és erkölcsi kárt okoz; – A' gyógyszerert feltaláló több ezer arany jutalomra lenne érdeme». –

Ezen két fő kötelességből két kérdés kerekedik. 1. hogy ha vannak az országban szabad mesterségek ezeket a' rabok végett elnyomni, nem czélszerűtlen lenne-é? 2. Ha a' szabad mesterségeknek a' börtöni munkákkal összeütközése 's nyomatása elkerülhetetlen szükséges volna, lehetne-é 's miként segíteni rajta czélszerűleg? –

Az országok alkotmányán alapulván ama kérdés, mennyire szükséges a' szabad mesterségek pártolása? abba nem avatkozhatom, csak azt jegyzem meg, hogy a' legnehezebb feladatok közül való minden országban, hol szabadalmazott kézművesek vannak, annak elhatározása, mennyire, és meddig kell és lehet a' rabokon mesterségeik által segíteni? –

Engedjük meg, hogy a' szabad mesterségek nálunk is pártoltassanak, 's hogy azoknak kell lenni, azonnal szembe tűnik, hogy a' védelem megkívánja minden kontárkodás támadásai és károsításai elhárítását is. Azon eszmét azonban soha sem fogja támasztani, hogy a' szükséghez képest az eddigleni czéheket ne lehessen, sőt ne kelljen a' nép növekedéshez képest szaporítani, – sem pedig azt, hogy a' czéhek kényők szerént taksálhassanak.

Tudva van egész világ előtt, hogy Hazánk nagy szükségét lát a' kézművesekben, úgy hogy felényire sem lévén elegendők, – idegen nemzetbeliek öntik-el hazánkat kézművekkel. 'S vegyük csak egy évi kiadásait is fel az országnak, mi roppant kincs az a' mesteremberek hijánya miatt kiad az ország? Ha az illy nyomattatás ellen nem panaszkodtak, nem panaszkodhattak; vagy a' mit nem állítok, talán joguk sem lehetett panaszkodni czéheinknek, – vajjon lehet 's szabad-é akkor panaszkodni, ha nyers anyagink náluk nélkül itthon dolgoztatván fel, bent marad a' pénz? a' vagy talán ama nevetségre fakad valaki, hogy az idegen czéhek nem kontárok 'st. e. – De mind ez csekélység. –

Minden országnak különös körülményei vannak, melyekhez intézeteit alkalmaztatni tartozik: mások nem szorultak ránk tanácsért, mi pedig bár mit mondjon a' külföld, jobban ismerjük helyzetünket 's hijányinkat, minthogy ahhoz a' külföld méltánylag 's czélszerűleg tudna szólni.

Magyarországnak maga számára is csak felényiben készíttetnek itthon a' kézművek: holott még akkor is nagy a' szükség, ha egészen honni kézműveket kapnánk. –

Nem fogja azt senki tagadni, hogy minél több nyers anyag dolgoztatik-fel itthon, annál több jövedelme lesz hazánknak, holott már van érintve, miként a' gonosztettek szaporodása főleg a' szükségből, ez pedig a' hongazdaság szegénységéből származik. Ha a' czéhek nem győzik kézművekkel az országot, fogyasztják a' hongazdaságot, mert idegeneknek adatják ki a' haza jövedelmét. – Ennélfogva nem hogy gátolni sőt inkább elő kell mozdítani a' kézművesek számát. –

Tegyük fel hogy most 10 millió lakosból csak öt millió kaphat honi kézműveket, a' többi külföldi munkával segít magán; vegyük fel hogy a' vaskapun már diadalmasan repülnek át a' hajók, 's hogy a' Dunákét partjain nagy tartományok emelkednek, hogy Serb, Oláh, Bolgár's Bosnyák országok mind kézművek nélkül szűkölködnek, 's hogy a' Duna, Tisza 's Dráva helyükbe hordhatja, csak legyen mit – akkor kiviláglik, hogy minekünk csak negyede, 's legfeljebb egy harmada van azon kézműveseknek, kik a' végre szükségesek, hogy kereskedést is űzhessünk: szinte mint azt is, hogy a' mostani kézműveseink hijányából évenként származni szokott roppant veszteség helyett, az ország még egyszer annyi hasznot nyer. Szerencsétlen ország az, melynek nincs kereskedése – ez pedig hogy lehetne? ha akkor is kell műveseink hijánya miatt kézműveket behoznunk, midőn nagy mennyiségben adhatnánk el. Továbbá –

A' mi czéhbeli kézműveseink felénél több, csak olyan mondva készült mesterember, kiknek nem fog köszönhetni semmit az általok űzött mesterség; ezek a' szó szoros értelmében a' legotrombább munkákat ütik vétik össze, mi által csak okot szolgáltatnak a' külföldi kézművek vételére, és a' hongazdaság rontására. 'S ha azután nem élhetnek belőle, betanult fegyverre kelnek, 's kaszálnak kapálnak, mert annak több hasznát látják, mint annak, mihez nem értenek. A' holott jól megjegyzem, hogy nálunk a' művesek elparasztosodásának nagy részben ama nagy aránytalanság is az okai melly a' szükség nagy változásaiból ered. Nyáron a' mezítlábosnak nem kell csizma, elakad tehát a' csizmadia munkája: télben pedig nem győz eleget várni. A' mi azután majd csak nem angol gyári munkásságot képeztet, hol egyik ok ma kenyeret ad, másnap elveheti.

E' szörnyű ugrásai a' szükségnek olly zavarba hozzák e' körülményt, mintha felesleges számmal volnának mesterembereink. De hogy nincsenek, megtetszik ama kézművekkel rakott számtalan hajókból és szekerekből, mellyek ide a' külföldről csak Pestre szállítatnak, – és mellyeknek a' haza még a' hozataláért is fizetni tartozik.

Az iszonyú bajnak fő oka tehát épen ott találandó, hol kézműveseink elaljasulása, vagy hátramaradása keresendő, t. i. nincs kereskedésünk. E' nélkül csak a' mindennapi szükségek foltozása forog fen, de hol kereskedés van, olt a' mindennapi szükségnek híre sincs, ott a' kézművekre nézve egy általános szükség forgatja a' mesterségek kerekeit: ezen általános szükség ad nem csak folytonos pénzkeresésre, de a' kézművesség' tökéletesbítésére is alkalmat. A' mindennapi szükség beéri akármillyennel, de a' kereskedés sokféle és sok minőségű kézműveket toldít össze, itt a' jobbért szebbért többet is fizetnek.'

A' kereskedés azonban előre feltételezi a' sok kezet, épen úgy mint az illó munkabér a' kézművéség gyarapulását. A' honnan magától jó, hogy a' raboknak művességekre oktatása, kereskedésünk előmozdításának, sőt kézműveink tökéletesbülésének is, egyik rugójául szolgálna, 's a' börtön munka a' keleti tartományokban bizonyosan jó gyümölcözőést mutatna. 'S mondjon bár ki mit, az ottani kilátások nem megvetetniük. – Mondhatná ugyan valaki „Igen, de ha a' nevezett keleti tartományok sorsa változnék, nem esünk-e el e' tervünktől '? Nem igen is, mert az ég is leszakadhat.

Nagyobb kérdés ilt az, hogy a' czéhbeliek nem fognak azon árion dolgozhatni, mint a' börtönök, és hogy a' kiszabadultak, hol és mikép üzzék mesterségeiket?

Mi illeti a' börtön és szabad művesek kézművei összetódulását, az igaz hogy lefogja nyomni az elsőbb az utóbbit. De különböztessük a' dolgot, 's mondjuk hogyha' szabad kézművesek csak úgy érdemlik meg nevezetüket, ha olyan műveket készítenek, millyeket egy tudatlan paraszttól nem lehet várni. Az ő rendeltetésök a' művességek előmozdítását tartja szempontúí, s ha el nem éri, csak a' haza jövedelmeit pusztítja. A' szabad mesteremberek tehát készítsenek olyat, millyet a' nyomorult rabok nem készíthetnek, 's concurrálni velők senki sem fog. Különben majd azt kívánák, a' mi országos figyelmet érdemel, hogy az ő tehetlenségök végett kárt valljon a' hongazdaság. Egyébiránt is hány ezer paraszt ember üz bocskor készítést, 's több illyes mesterséget, 's még sem jutott senkinek eszébe ellenök panaszkodni. A' tehetősek számára pék süti a' zsemlyét, a' szegények számára pedig az egész ország hordja a' kenyeret á' piacra. – 'S miért nem lehetne így a' többi. A' szép, csinos, kellő, kapós, díszes munkák készítése a' dolog természeténél fogva, a' szabad kézművesek kezeibe marad-

ván, miért kellene concurrentiától tarthatni? – végre –

A' nép szaporodik, a' szükség is vele – a' czéheliek naponként kevesbülnek halál által. Most eleinte még nem fog olly igen nyomasztó lenni a' börtön munka összetódulása, következőleg azon mesterségekre, mellyekben félő a' börtönök concurrentiája, ne igen adják magokat az ifjak: válasszanak más művességeket, „s nem lesz szükség azoknak élelméről is gondoskodni, kik még nincsenek. – De továbbá –

Ha még ezen baj megmaradna is. Vajjon nem lehetne-e a' börtönkormányoknak több száz ezer' csizmákra 's ruházatokra alkura lépni, Oláh, Szerb, Bolgár, Moldva országokban? legalább néhány évig, melly idő alatt az illető mesteremberek, a' véletlen nyomatásból szükségre, ebből elvetemülésre ne jutnának. Körülményeink valóban olyanok, mellyek a' czélt mind elősegítik.

A' kiszabadultak mesterség üzése úgy látszik bajosabb annyiban, mennyiben a' czéhek őket talán nem is akarják megszenvedni, 's annyiban mennyiben ők finomabb munkákat nem készíthetvén, örökre a' börtönmívek tódulásával fognak vesződni.

Az elsőre nézve véleményem az, hogy ők bizony városokban vagy falukban szabadon dolgozhasanak czéh nélkül is, 's magok számára idővel czéhet is nyerhessenek; sőt ha az illető kívánatok megvannak bennök, czéhbe is léphessenek. 'S mint becsületes törvénytartó lakosok, a' mostani czéhek sorsára jutva, vagy azokban élhessenek. Ebből a' haza semmit sem vesz, de nagyot nyer, mert legjobb cserét csinál. Nem vesz, mert azok, kik a' börtöni mivességeket akarták tanulni, látván hogy azok nem jövedelmeznek, más mesterségekre adják magokat: azok, kik kénytelen-ségből tanulták meg, ollyat végeznek, mi helyett mások mást végeznek. Azonban szintúgy tellyesítik minden polgári adózásaikat, holott különben csak a' kárt

‘s veszedelmet terjesztették volna. A’ czéhek e’ szerént megmaradhatnak, csak a’ személyek változnak.

Ezen kiszabadultak czéhe többé nem fog már kon-
tárkodni, ‘s igen természetes, hogy finomabb kézmi-
veket csak úgy készíthet, mint azok, kik most
czéhbeliék, de azért semmit sem tudnak, hanem egy
jó legény által kormányozzák mesterségeiket.

Ápoló intézeteket szegény országban szűken le-
het kívánni, holott a’ gazdagokban is ritkaság. Itt azon-
ban óhajtanám, sőt különösen kívánnám, hogy minde-
nik hatóságban, az illy kiszabadultak némi elősegéllé-
sére, nem *alamizsnaként* annyira, mint *költsönadásra*
segítő pénztárak is állíttatnának, melyekről többet
szólani most itt nincs helyén.

Ezen három ösztön tehát az, mell v nélkül a’ rabok
javulását lehetlennék tartom, és ki ezeket külön akar-
ná választani, ‘s úgy használni, – az, épen azon ve-
szélybe esnék, mint ki lelket a’ testtői külön akar-
ta büntettetni: ‘s mint ki elfeledte, hogy az embernek
gyomra van, ‘s ennek szükségei múlászthatlanok, ho-
lott a’ lelki szükségein hányszor kéntelen az ember
tágítani.

Azon ellenvetésére némellyeknek, hogy ezen há-
rom ösztönök eszközlése sok bajjal jár, azt felelem:
igen is sokkal, de könnyen végrehajthatókkal, ‘s ki
bajlakodni sokat nem akar, az e’ mostani módra zá-
rassa össze a’ világ minden törvényszegőit, ‘s ha eljô
az óra, meresztgetheti őket egyenként a’ deresre, ‘s
akasztófa alá is, még is két annyi lesz, mint volt.

IX.

A’ műveltebb rabokról.

A’ börtön munkára 3 fő okból kötelezi a’ bünte-
tés a’ rabot; 1. Azért, hogy az okozott károkat meg-

térítse. 2. Azért, hogy a' henyélés által mind lelkileg mind testileg ne romoljon. 3. Hogy a' betanult kézmívesség által kiszabadultakor élhessen, — azonban vannak olly egyedek is büntetés alatt, kiknek van miből megtéríteni a' károkat, — továbbá a' kik ha kézi munkára szoríttatnának, ezen reájok nézve erkölcsi lealáztatás által mind lelkileg, mind testileg romlanának — arra pedig semmi szükségök sincs, hogy jövőendő kiszabadulásukkor két kézi munkájok után éljenek; következőleg czélszerû bánalmukról van a' kérdés, vagy is arról, hogy miután az anyagi ösztön ezekre nézve sikeretlen, erkölcsi ösztönből pótoltságok ki e' hijány — melyre csak különböztetés vezethet. —

Az illy rabok iránt véleményem a' volna, hogy erkölcsi tekintetből kíméltetnének meg a' lehetőség, minden olly szenvedtetéstől, melly az ő erkölcsiségök lealacsonyítását okozza. — Ez okból czélszerűnek vélném, ha mind a' fogház, mind az élelmezés és munka a' börtön épületben, és börtönész kezelése alatt ugyan, de különböztetve lenne: nevezetesen pedig:

1. A' börtön udvarban az O. K. helyen mint az i-ső Táblán látható, a' kerítés felől lévő oldalon valamivel tágasabb szobák építtetnének, de a' tervezett formában; úgy hogy itt egy szoba szélessége 10' lenne, 's a' legfelső vagy felsőbb két emeleten rendelvék, hol a' levegő is jobb 's világosabb.

Ágy és élelembeli különbség.

2. Czélszerű könyvek olvasásán kívül megengedtetnék még az írás, vagy a' körülményekhez képest bírói ítélet által szabattatnék ki valamint az, kik tétessenek illy bánásmódra, — úgy az is, szoríttassanak-e írásra, olly mívesség gyakorlására a' mit tudnak, vagy magoktól függjön az illy munka?

3. Az ablak alatti elkülönzött udvarkákra szellőzés végett leboocsáttathatnak-e, és mennyi időre?

Illy bánalomra teendőknék vélném azokat is, kiket a' bíró igen kétes körülmények miatt bünösöknek

«em nevezhet ugyan, de szabadon sem hagyhatván, kénytelen letartóztatni. A' börtönök illy részét *fogháznak* a' benne szenvedőket pedig *foglyoknak* vélném neveztetni.

A' csavargókról mint közbéresekről

Minden polgár tartozik szükséges élelméről kitelhető erejéhez képest törvényes módon gondoskodni, különben a' társulatot folytonosan fenyegetné törvénszegéssel, minthogy a' szükség törvényt ront. Ennélfogva minden polgár megsérti a' társulatot, ki elhenyéli az időt, a' társulatnak pedig nem joga csak, hanem legszorosabb kötelessége támad, hogy az illy fenyegetésektől, hasznos tagjait megóvja 's biztosítsa: mi csak úgy történhetik, ha azokat munkára szorítja, kik hereként akarnak a' társulat szerzeményéből élőködni.

Az illy nemleges törvénszegőknek némelly országok óvási szükségből munka házakat állítottak: 's ott őket különféle módon munkálódtatják. Minden ország körülményei különbözők, 's az intézkedést ezekhez szabni szüksége'.

Feltévén előre, hogy a' társulat óvási szüksége azokra terjesztethetik ki, kik semmivel sem bírván könnyen a' mások jószága elidegenítésére kényszerülhetnek; honi körülményünkhöz képest véleményem e' következő:

1. Mindenik megye henyelőji összeíratnak és fogatnak közbéres nevezet alatt.

2. Egy felvigyázó alatt bizonyos megyei vagy országos közmunkára szoríttatnak, mellyet mindenik megyében, a' helybeli körülményekhez és szükséghez

képest egy e' végre nevezett küldöttség fog czélszerűleg kimutatni.

3. 'S ugyan ott dologház is építtetni.

4. Minden csavargó, vagy henyélőnek élelem mód mutattatván, arra kényszeríttessék. *)

5. Ez .okból napi bére járván, a' mi az egyforma élelmi, és ruházati költségen felyül marad, az kiszabadultakor egyszerre kezébe adassék.

6. Akkor bocsáttassék szabadon, ha már kiteszik, hogy szorgalomhoz szokott, és van egy kis keresménye, mellyel rendőri szem alatt szolgálatot választhasson; de a' rendőri felvigyázat reá nézve csak szemmeltartásból állami.

E' tárgyban két nagy kérdés fordul elő: egyik hogy miféle munkákra szoríttassanak, és pedig a' téli hónapokban is **) a' másik hogy az illy sok csavargóhoz, ha szabadban dolgozandnak, nem kellene-é annyi ór? hogy

**) Különös a' csavargóktóli mostani menekülőmód. Mindenik szülőt le földére utasítatván, kísértet esőkkel annyi ezer ember fárasztatik, és rendes munkájában gátoltatik! czél azonban még sem éretik, mert olykor hamarább visszaér a' városba a' kísértetett, mint a' kísérő. Egyébiránt egy Hannovera, Belgium, Holland, vagy a' német birodalombeli csavargó, viszsza kikísértetésekor hónapokat is vesz és vesztesít, 's ha e' tömérdek idővesztésé munkára fordíttatnék, mennyi hasznot hajthatna! – Hány száz ezerre megy a' kísérők és kísérttek száma? 'S hány millió napszám vesz el e' miatt Európában? – Véleményem szerint csupán a' katonaság elől szököttek lennének küldendők – a' többiek letartóztatásuk helyén munkára fogandók.

**) Igen különös az, hogy számos házas tüzes lakosok aprólékos lopásokért ha félévre, vagy három hónapra ítéltetnek, arra legkisebb tekintet sincs, hogy e' büntetés mikor töltsék? a' miből a' Hazára egy nem is vélt rettenetes veszély támad, p. o. Május, Junius, Julius; Augustus vagy Septemberben eső Törvényszék elébe állíttatik egy csoport lakos. Mindeniknek van háza földje vagy szölleje, felesége, 's 4. 5. neveletlen gyerme-

vége ezeknek, és a' csavargóknak tartása sokkal többbe kerüljön, mintha más rendes magaviseletű polgárokkal tétetnék valamely közmunka?

Mi illeti az első kérdést: illy közmunkáknak vélem: –

ke: kaszálni, aratni, nyomtatni, kukoriczát törni, krumplit ásni, szüretelni, szántani, 's vetni' kellene, vagy is a' min egész évben munkált, annak gyümölcsét beszedni, hogy legyen jövő termésig mit enni, és a' jövő évről őst vetéssel gondoskodni, – azonban 3. ti. hónapra bezáratik mind egyik, és a' börtönbe marad Ennek következménye az, hogy megfosztatik egész évi élelmétől mind ő, mind családja. Decemberben haza megy a' börtön iskolából kitanúltan; maga rongy szinte mint családja is – családja éhhel sír, és betegszik rákásra, mert fűteni valója sincs. Ekkor családja nyomorúsága kényszerítést, börtönbeli tanulása pedig utat módot nyújt, hogy ez iszonyú szükségén segítsen a' mint tud. – Elkésérülve megy lopni – vagy ha ellentállásra talál rablani is, 's befogatik ismét mint tolvaj, rabló, vagy gyilkos, és újabb nyomorúságokat hagy kint, 's újabb veszedelemben dönti magát. Kérdjük meg most, ki ennek az oka? – ki tett az egyszerű tolvajból – ki először csak 10. 20 forintnyi kártételért fogatott be illy veszedelmes rablót, és mindenféle gonosztévőt? – Felelet: az a' törvény, az a' roszt szokás, melly azt hozza magával, hogy semmi tekintet ne legyen az évszakokra, – mintha ennek orvoslásáról nem is szabadna gondolkozni. –

Az illy vétkesek nem szökevények, 's miért nem lehet ezeket Junius, Julius, Augustus, vagy Septemberben megítélni, egyszersmind ekkor haza is bocsátani őket, hogy November 1-ső napjára büntetéseik kiállítására megjelenjenek, 's így télen töltsék a' fogságot, midőn különben is henyélnek otthon. Ha a' nemesnek; – 10 évig folyhat a' pöre, miért nem lehetne 4–5 hónapot engedni a' nemtelennek. Vegyük fel a' dolgot tisztán, az illy bánásmód a' törvényszegőnek csak nyomorúságot, de a' státusnak veszedelmet hoz. Nincs itt nem megvetni való ellenvetés: 's az ország kára e' tárgyban orvoslást kíván. – Iszonyú itt a' következmény! –

1. A' börtönök építését, melyre egyetlen egy rabot sem alkalmaztatnék: de csavargókat 's olyanokat, kik nem tudják megmutatni, miből élnek? – igen is. –

2. Országút készítésénél – kötöresre, kavics, és föld ásásra – töltésre, kőbányákra, 4-szegű útszakövek faragására: mert abban bizonyosak lehetünk, hogy a' gőz és vas legnagyobb hatásaikkor sem leendnek képesek az országutakat nélkülözhetni. A' jó úton való szállítása a' termékeknek marhákkal bővelkedő országban mindig felényibe kerülendhet, mint a' vasút: de ezen állítással együtt jár azon eszme is, hogy illy esetben néptelen az ország, mint Magyarország nagy része is. –

3. Százados munka kívántatik folyamink szabályozására: a' Duna, Tisza, Szamos, Berettyó, Körös árjaiból származó ingoványok 's fertők lecsapolására. A' holott megjegyzem, hogy ha még eddig nem jött volna is szóba, jöhet olly idő, mellyben a' Tiszán az által igyekezendnek segíteni, hogy a' Szamost, Krasznát, Berettyót, két Köröst nem engedendik a' Tiszántúli és melléki lapályokra folyani: hanem Szatmár Németi körül a' Szamost egy árokba felfogni, 's azt a' több folyamokkal a' Marosba úgy eresztetni, hogy feneklő lapalyra sehol sem jusson, 's ekkép sebesebb folyást nyerjen. Mind az efféle-, mind egyéb árkok ásására, 's folyamok szabályozásához, valóban sokat tenne csak 10,000 csavargó is, 's pedig alkalmasint kikerülne tíz annyi.

Legnehezebb azonban ezeknek télen leendő munkáltatása, a' – mi legfőbb is durva fonásból, 's több illy aprólékosságból állhat, *) de ezekről egészen külön

*) Némelly írók olly foglalatosságot akarnak végeztetni, wrfellyet egy mutatasra meglehet tanulni, 's a' legtudatlanabb ember is megtehet: de hogy miféle munka az illyen, 's hogy kell végeztetni? ha kérdésbe tétetik, azt felelik, – Sokat mondhatnék még e' tárgy körébe tar-

értekezésbe kívánván szólani, általtérek a' másik kérdésre,

Ha ezen csavargóknak külön ruházatai lesznek 's az egész országban jobb rend hozatik az útlevelek sürgetésére 's vizgálására, bátran lehet reményleni, hogy egy magyar Lynds ezer illy jöttment csőcseléket (de nem rabot) is igazgathat szabad ég alatt: de ha munkálkodtatniis akarja, még is szükség lesz, minden hús harmincz mellé egy káplár; 's kidolgozni nem akarna, az börtönbe küldendő lenne.

Mind ezeknek felfogása ama véleményre vezet, hogy jól kidolgozandó terv mellett, igen csekély felvigyázókkal a' szabadban is lehet czélszerűleg munkálkodtatni: télre azonban olly épületekről kell gondoskodni, mellyekben a' csavargók, henyék, mint közbéresek czélszerűleg folytathassák kiszabott munkájikat. 'S ennyivel e' tárgyat itt most befejezem.

XI.

A' büntetés' remélhető sikeréről

Ha megfontoljuk, hogy a' mezei szabadsághoz szokott, 's abban növekedett emberekben mi hatalmas benyomást tesz a' szabadságtóli megfosztás, azonnal szemünkbe tűnik, melly iszonyú, és cél ellenes kedvezmény rabjainkra nézve, midőn börtöneinkbe hozattatva, míg meg nem ítéltetnek, éjjel nappal emberi társaságban, ítéltetés után pedig egész napokon a' szabadban,

tozókat, ha részletességekbe akarnék bocsátkozni." –

Ez legjobb mód azt eltitkolni, a' mit nem tudunk.

Lásd Társ. 81. – 1840. – Talán csak nem lopást ért illy foglalatosságon! –

vagyis köz munkán dőzsölik-el rabságaik idejét, – azonnal feltűnik önmagától, hogy ezen két nyilvánosságos kedvezmény, mellyek közül az első, a' társalkodás, mint vigasztaló tekintethetik, a' szabadba való kijárás pedig életet ad – olly szörnyű elerkölcstelenítésére szolgál a' népnek, minélfogva azon büntetést, mellyet a' törvény reá mint egészet szabott, nem lehet többnek számitani félbüntetésnél.

Valóban ha fontolóra vesszük, hogy most a' mi mezei betyáraink azon elővigasztalással tépdeshetnek a' börtönök felé, hogy ott tanítókra, mulató társak ra fognak találni, 's hogy ott nappalanként köz munkán, kint a' szabad ég alatt fognak dőzsölhetni 's t. e. – ellenben az új büntetésmód szerént, telkeikre sötétlik ama gondolat, hogy rabságaikat egyes egyedül négy fal közé folytonosan zárva, és folytonos munkával tartoznak kitölteni, 's hogy nem izengethetnek haza, hogy hozzá tartozandóikkal nem beszélhetnek 's t. e. – kiviláglik, hogy ez új büntetésmód sokkal rettenetesebb lesz reájok nézve, mint e' mostani börtönök, hol czimboráikkal tanakodhatnak, 's minden rosra terveket készíthetnek, hol a' pálczákat előbb biztatásból, azután bravourból kigúnyolják, végre pedig fel sem veszik.

De hasonlókéig üt ki a' dolog azokra nézve is, kik nem mezei, hanem társasági életből kerülnek börtönbe. A' szerencsétlennek mindig vigasztalásul szolgál, más szerencsétlennel lenni, 's még inkább panaszkodhatni, 's leginkább a' szenvedett károk helyreépítlása iránt terveket is készíthetni. –

Az elkülönítés, és munkálkodás folytonos szenvedése legborzasztóbb lehet annak, ki szabad csavargáshoz 's henyéléshez van szokva: 's pedig többnyire mind ilyenekből vannak agyon tömve Europa 's a' világ börtönei.

Ezeknek előreocsátása után, mivel tapasztalásból vagyok meggyőződve, hogy mostani rabjainknak, ha nem egészen fele, de egy harmadánál bizonyosan

többed része a' büntetési fonák, és ferde módok miatt szenved, – mellyek csak bűnisméltése eszközéül látszának gondolva lenni – bátran merem következtetni, hogy az új büntetésmód mellett, kivált ha még a' rabok jövődjéről gondoskodás is tekintetbe jó, – *rabjaink mostani száma egy negyed résszel, ha nem többel bizonyosan megkevesbüend. Úgy hogy ha most IS ezerre tesszük Magyarország rabjainak évenkénti számát, hasonló körülmények közt ezen móddal még néhány évtizedig sem igen hágand 1³/₄ ezren felül, – holott különben évtizedenkint szemlátomást fog szaporodni. *)* –

Azon ellenvetésre, hogyha a' pálczák helyett ezután idő szabatik, a' rabok száma fog szaporodni, elég azt felelni, hogy e' szigorúbb büntetés mellől bátran el lehet a' pálczát hagyni, 's még sem szükség a' fogóság idejét hosszabbítani a' szenvedés kiegyenlítése végett. –

XII.

A' halálos büntetésről.

Bármilly czélszerűek, és hathatósak legyenek a' büntetések, törvényszegések még is fognak ismétel-

*) Beaumont és Tocqueville úgy vélekednek, hogyha Frankhónban mustrául javítóház építtetnék, abba csupán új vétkesek lennének zarándok, mert ha abba régi börtönökben vagy is büntetés mód alatt szenvedett rabok vitetnének, ezeket az új büntetésmód szigorúságához szoktatni nehéz lenne. Én ellenkező véleményben vagyok, 's azt hiszem, hogy a' ki már rosztat szenvedett, roszzabbat is könnyebben kiáll, mint ki még nem szenvedett.– 'S óhajtanám ezen véleményem valóságát minél előbb *tettleg* bebizonyíthatni! –

tetni, 's kérdésbe tétetik, vajjon ott, hol nem lehet többé javulást reményleni, hol a' legirtóztatóbb gonoszságra is edzve van már a' szív, hol fene vaddá fajult-el az ember, lehet-e, szükséges-e a' gyökeres orvoslás, melly a' veszedelmes gyomot a' társaság hasznos plántáji közzül kiirtsa? –

Azon túlérzelgők közzül, kik nemes lelkekről készített okoskodásaikat a' büntörvényhozásnál embervadakra kívánják alkalmaztatni. sokan annyira mentek, hogy a' halálos büntetés jogától magát a' társulatot is megakarják fosztani. –

Minden túlzás hiba, sőt olykor véték is, 's mennyivel inkább akkor, midőn a' társulat közbátorsága ellen van intézve. 'S vajjon lehet-e tagadni, hogy minden pusztá elméletből merített túlérzelgés, mind megannyi hátráltatója a' büntörvényhozásnak, 's eszközlője ama szövénynek, melly a' társulat kívánatai, és céljaitól félre vezet. – Mert a' szerfeletti engedély semmítője a' törvényes fenyegetésnek, 's ekképen egyik fő rugója a' vétkeknek.

A' társulat midőn tagjaitól köteleztetéseket fogadott-el maga iránt, viszonyos köteleztetése maradt fent t. i. maga, és mindenegyes tagjai védelmezése, 's azon eszközök használhatása, melly ezen viszonyból foly: következőleg lemondott minden engedélyről, mi ezzel ellenkezik.

Nem kell feledni, hogy azon gonosztévők közzül sokan, kiket a' vallás felebarátinknak mondogat, az emberi gyarlóság embertársainknak festeget, roszabbak azon fene vadaknál, mellyek megismertető jeleiket magokon hordják, 's mellyek mihelyt kiszabadulnak, legelőször is azt tépik szét, ki nekik enniök adott – mérges kígyók ezek, kik először is azon kezekbe harapnak halált, – mellyek a' fagyról őket melengetni vivék, – tigrisek, mellyekből a' vér csak utolsó parajokkal oltatik ki. Tanú a' föld nagy része reá, hogy némelly embert sem nevelés, sem vallás nem for-

máihat jóvá. Hány testvér van? kinek egyike, ugyan azon vérből, és testből származva 's ugyan azon vallás, nevelés és szülék által neveltetve, a' legjobb, másika legroszabb. –

A' jó nevelés, és szelíd vallás kevesbíthetik ugyan a' gonoszok számát, de sem egyik, sem másik nem kezeskedhetik bizonyosságról. Maga a' tapasztalás nem egyeseket, hanem nemzeteket állít például. –

Nem előítélet sem valamelly fonák sugallás mondatja, hogy ha végig tekintünk némelly nemzeteken, kik közt a' szelíd vallás hatalma leginkább hathatott, nem közöttök fogjuk-e találni a' legtöbb orgyilkosok, rablók és tolvajok csordáját? Nem ezeknek országijai-kon könyörög-e a' *prego mio domino s* koldus az utazóra czélzott és felvont puskával? – 's az illy koldulás épen ott! hol a' szent vallás leginkább, 's legrégeből fogva lobogtatja a' tiszta erkölcs fáklyáját. – Ne vegyük most fel a' népek karakteristikáját 's egyéb viszonyait, mellyek azoknak erkölcsre hatnak, mondjuk csak azt, hogy némelly emberek javítását sem vallás, sem nevelés nem eszközölhetik: következőleg mind azon okoskodások ferdék a' társulatra nézve, mellyek gyöngék sőt gyávák hinni, hogy vannak sok javíthatatlan nememberek, kik az Istent átkozódással, az életet gúnyal, embertársaikat gyilkokkal üldözik, míg csak el nem vesznek: és az engedékenység vagy is irgalmasság jótékonyágait, bolondság fájáról származottaknak csúfolják.

Valóban nem is lehet azt feltenni, hogy a' tigris a' kalitkából i legelső ugrással, ha bár benne több esztendőig lakott is, azonnal ne öljön. – Itt a' theoria veszedelmes csalékonyosság, az ellenkezőnek állítása társulat-üldözés; egy szóval az ártatlanok megfenek szegezett tör, melly vértől gőzölg, 's vért ontandó.

Ki merné tagadni? hogy a' törvényeknek nagy befolyása van a' népek erkölcsre – 's hogy a' ke-

gyetlenség csak vadítja őket. – De ismét kérдем, milly törvények tehát a' kegyetlenek?

Én kétféle kegyetlen törvényt ismerek. Egyik az, melly az ártatlant tartozott 's jogszerű védelem nélkül hagyja, vagy is melly a' gonosztevőnek több védelmet ad, mint a' társulat közbátorsága engedhet, 's az a' *legkegyetlenebb törvény*. – Másik az, melly a' gonosztevőt a' társulat köz jóllétének kívánatai felett üldözi, a' mi soha sem lehet olly kegyetlen, mint az előbbi, mert a' bűnnek keményebb büntetése az ártatlan üldöztetése mellett tekintetbe nem jöhet. – Való hogy mind kettő kerülendő \$ de midőn az utóbbin akarunk enyhíteni, szabad-e felednünk, hogy az ártatlannak jogait 's bátorságát feláldozni nem kevesebb mint bűn és pedig büntetendő bűn lenne.

Azok kik a' halálos büntetés eltörlesztését sürgetek, általában megegyeznek abban, hogy az élet fogytig tartó rabság sokkal irtóztatóbb 's kínzóbb büntetés a' rögtöni halálnál, 's még is e' kegyetlenebbre szavaznak. Igen is ők magok érzik, hogy nincs igazságuk. Ok kegyelmesek akarnak lenni, hogy a' legkegyetlenebb haláltól felmentsék a' bűnöst: a' mi-ben hogy nem hibáznak, mellettök az egész világ tapasztalása szól. Mert hiszen nem szükség itt az elmélet elcsavargatott erőködéseire szorulnunk, sem az ékes szólás fellengzésein szárnyalnunk, elenyésznek ezek, mihelyt azon valóságot kimondjuk, hogy 200 – 300 halálra ítélték közzül, alig találkozik egy, sőt talán ez sem, – ki nem inkább a' holtiglani fogságot válassza mint a' halál rettenetességét, melly a' hitlennek annyival iszonyúbb – minél borzasztóbb az örök semmiségbe dőlés. – A' halál mindenkor halál: 's az életet, bárha legnyomorúságosb is, mindig vigasztalja legalább egy reménysugár, de melly egész világgal él.

Lucas és több hozzá hasonlók azt vitatják, hogy egy társulatnak sincs joga, valamelly tagját; bár mit

tett is, életétől megfosztani. mert úgy mondának: egy ember sem köthette le a' társulatnak azt, miről rendelkezni szabadságában nem állott, ilyen pedig mindenkinek az élete. — Továbbá még azért sincs, mert a' halálos büntetések sem a' gonosztévőre nem lehetnek kívánt hatással, sem a' társulatra, 's ezt Statistik ai adatokkal is igyekezzenek bebizonyítani.

Társas emberről, társas embernek illy egy oldalulag okoskodni nem egyéb, mint olly fattyú ága a' philosophiának, mellynek az emberi romlottságról, 's a' társulat közbátorságáról semmi fogalma sincs. — Melly nem arról gondoskodik, hogy az ártatlanok sokasága, 's az egész társulat gyilkosnak, 's rablónak ne légyen kitéve, hanem arról, hogy néhány gyilkosnak 's rablónak alkalom nyújtassék a' szabad öldöklésre, 's azon társulat rettegtesére, melly élte 's vagyona bátorságáért, vagy is a' védelmi erő egyesítésére kénytelen volt tagjaitól annyit kívánni, mennyit ő azoknak ajánlani vállalkozott, 's mellynek viszonyzása nélkül, a' társulat senkit tagjává fel nem vehetett: következőleg mivel a' társulati védelem csakritkítá a' természeti állapot veszélyeit, fentartá ennek. egyszersemind összes kötelességeit is, úgymint a' sze; mély és vagyonnak utolsó csepp vérig leendő védelmezését. Mi volna a' javíthatlan gyilkosok és rablók halálos büntetéstől felmentése egyéb, mint buzdítás hasonló gonosztettekre?

A' védelmi kötelességből ama különös kötelezete maradt fen a' társulatnak mint törvényhozónak, mi szerént ő már nem annyira beszélhet emberről, mint polgárról, következőleg polgári testületről is: hollott Lucas emberi és polgári jogokat egyé zavar.

Mi következményei lehetnek az illy feszelő, és félszeg elmélkedéseknek, 's valóságos túlérzelmeknek? legtisztábban előtűnend a' gyakorlatban, melly minden okoskodások anyaga. íme itt néhány valóságos történet azon sok ezer közzül, millyekre minden orszá-

gokban szomorúan sőt gyászosan emlékezik a' tapasztalás.

1824dik esztendőben P. I. és Cs. I. nevezetű két rab, kik közzül az elsőre egy ember meggyilkolása kiszült, szinte mint számos rablás is, 8 ember megölése pedig törvényesen bé nem bizonyított, de minden körülmények reá mutatának, – a' másik pedig; ember gyilkolással 's pedig rablás közben, vádoltattott, ellene a' többek közt egy gulyásnak agyon lövése, 's 40 marha elrablása bebizonyított – halálra ítéltvén, mind ketten kegyelmet nyertek, és 15 évi fogságra, 's annyi száz pálczákra szabott büntetésök. Történt azonban, hogy közmunkáról, mellyre valóának, ítéltve a' második évben elszöktek. A' helyett, hogy e' rettentő bajból kimenekedve meghúzták volna magokat, azonnal még útjukban elkezdék a' rablást, 's már két hét alatt egy korcsmárosné lövöldözések közt kiraboltak, 's gyilkoltak is. Ekkor egyik rabnak sógorához mentek, holott is késő estve számos fegyveres nép vévén a' házat körül, véletlen megnyomattak, 's megadták magokat azon nyilatkozással: „hogy síkon és lovon másként beszélnének a' vitéz sereggel.” – 'S valóban illy erős izmos kétségbeesett bátorságú fenevadak elfogatása került volna is néhány ártatlan ember leölésében: és hogy nem került, csak vak szerencse. – Visszahoztatván e' megye tömlöczébe, mi előtt pörbe vonattattak volna, a' halál megmenté tőlök az országot. Mert hiszen hogy ha vagy még egyszer megszökhettek, a' mi nem vala teljességgel lehetetlen, vagy rabságok kitelt volna, ki meri állítani hogy az első órában ismét nem rablottak 's nem öltek volna? – Illy eseteket, mellyekben a' kegyetlen gyilkolásokért halálra ítélt 's kegyelmet nyert istentelenek újra meg újra rablottak 's öltek, igen számos példákat hozhatnék föl, de mivel különben is köz tudomásra van, nincs rá semmi szükség.

1838-ban D. J. nevű, rablásai 's gyilkolásai végett szinte halálra ítél, de kegyelmet nyert rab, egyik megye tömlöczéből kiszökvén, csak hamar rémítőjévé válék a' vidéknek, 's miután hevenyében több rablásokat elkövetett, végre rablás közben az üldözőkre 3 lövést tett, 's azzal szerencsésen elillant, 's hogy halálokat nem szórt, csak vak szerencse. Éjjeli tűz mellett végre megnyomták, 's ezen megye börtönébe hozattatott, 's mint olly vitéz, ki halálig akarta magát védelmezni, annyira beszaggatlatott fejjel, hogy e' miatt halála reményltetett. Azonban nem sokára olly helyről, mellybe 3 vas és két fa ajtó zára, a' bilincset leütvén lábáról, 's kijátszván a' fel vigyázatot, kemény fagyos időben egy ingben gatyában, mezítláb, 9 öl magasságú kéményen, mellynek vas ajtajáról a' nagy erős lakatot kézzel lefeszíté, a' ház tetőre felmászott, onnan pedig leereszkedett Szerencsére azonban egy szomszéd ház udvarában egy deszka szín tetjét földszínek vélvén a' setétben, onnan lezuhant, 's a' zörejre egy beteges lakos, ki nem aludt, azudvarbelieket fellármázta, 's mire ezek rá csődültek, 's hosszú rudakkal verék, már akkorra a' kapu erős zavarát félig kinyitotta 's el is ment volna, de visszahozatott. *Nincs annak semmi gyakorlati tudománya ki azt meri állítani, hogy hasonló módon Északamerikának akármelly tömlöczéből kimenekedni nem tudott volna.* Meg van mutatva, hogy a' 30 fontos bilincs, a' vas rostély, és izmos lakat' felnyitása, a' kőfalakon való átmászás mind nem lehetetlenek. De a' méreg keverést tanítani nem lévén tanácsos, az egész menekvémódról 's az eszközről, melly Északamerika börtön szobáiban is mindenütt találatik, itt balgátok. Megjegyezni való csak az, hogy a' javíthatatlan ember rabol, 's öl mihelyt módja van benne, 's míg él addig a' társaság közbátorsága veszedelmeztetik, mert a' börtön nem biztosít, mint róla még alább szölandunk.

1839-ben Liliom Jancsi híres rabló, és gyilkos megszökvén a' börtönből, csak hamar 8ad magával olly haramia csoportot formált, melly rablásai által rémülésbe ejté az egész vidéket. Végre harmad magával, midőn egy tehetős major kirablását vette czélba, 's mielőtt szándékukat végrehajthatták volna egy szomszéd majorban igen számos fegyveres emberek állal megtámadtattak. A' rablók azonnal szobába vonultak, 's onnan lődöztek ki golyóbissal a' fogókra. Sőt egyik rabló azon vakmerőségre vetemült, hogy 1 két csövű és 2 egyes csövű puskával a' pitarba állván, onnan 4 lövést tett. Ez alatt őt is egy puskás úgy találta, hogy mindjárt lerogyott ugyan, de még is a' szobába vándoroghatott, 's még haldoklási vonaglásaiban is a' szobából ismét kilőtt. Már a' csata 3 órától 7 óráig tartott. Az esti sötétedés mind inkább közeledett, 's a' félelem is nőtt, hogy annak fátyolában czélt kívántatólag nem érhetendnek: ennél fogva rajok gyűjtatott a' ház. Miután már a' tető egészen leégett, akkor jött ki egyik fegyvertelenül, jelentvén, hogy magát föladja. Míg azonban ennek kötözésével foglalkodának, a' szobában maradt Liliom Jancsi újra a' kötözőkre lőtt, 's golyója az egyik kötöző ember kezét átlukasztá. Midőn a' harapózó tűz az ajtókat is lángba borítá, csak akkor jelenté Liliom a' maga megadását: 's miután fegyvereiket az ablakon kihányatták vele, magát is ott bújtatták ki. A' két életben maradt istentelen rögtön bíraskodás útján Szabadszálláson szerencsésen föl is akasztatott. És így hogy sok ártatlan ember nem esett el, ezen fenevadakkali csatában – az ismét csak szerencse. – De mennyivel nagyobb szerencse az, hogy az istentelenek vagy kegyelmet nem kaphattak, vagy még egyszer ki nem szökhettek!

Hány száz ilyen példát lehetne felhozni, mellyben a' gyilkolásért és rablásért üzőbe vett haramiák a' törvény szolgálaira is lődöztek, 's nem csak ezek

közzül öltek számtalanokat agyon, hanem már előbb sok más ártatlanokat is. – ‘S vajjon tanácsos-e? az illy nememberek életéről olly érzelegve beszélni. – Vajjon kell-e egy emberördög javulására úgy várni, hogy ezért száz meg száz ártatlanok életét ‘s vagyónát veszélyeztessük. ‘S vajjon a’ gyilkosok és rablók élete megtartásáért alakultak-e a’ társulatok, vagy az ártatlanokéért?

Tegyük fel, hogy egy illy szökevény gyilkos Lucas házára rohanván megölte volna apját annyát ‘s testvéreit. – Tegyük föl hogy ezután ismételvén a’ szökést, ekkor feleségét ‘s gyermekeit gyilkolta meg, ‘s magát is vérben fagyban hagyta, jószágait pedig elrablotta. Fel kell pedig tenni, mert a’ Törvényhozónak nem csak városi őrség, és falak közt kell az emberi társulatot képzelni, hanem a’ társulat védetlen helyein is. Vajjon illy esetben, ha én volnék oka amaz elv elfogadtatásának, hogy a’ társulatnak nem volt, ‘s nincs is joga az ő gyilkosukat kivégeztetni, és annak, hogy ugyan azon gyilkos még azután is míg él, rettetgetése legyen a’ társulatnak, – helyben hagyná-e azt, a’ mit most állítani vakmerő. – Vajjon nem volna-e joga ellenem kikelni, hogy azon élet, mellyet (az ő állítása szerént) nem lehet lekötni, ‘s el sem vehet a’ társulat, olly gyilkosok számára van meghagyva, kiknek szabad annyiszor mennyiszer ölni, de őket a’ társulatnak nem. Mennyire hibáznak azonban az illy érzelgők, legtisztábban kiviláglik ön állításaikból.

A’ társulat védelme külső és belső, ‘s ha van a’ társulatnak egyikre joga, a’ másokra szinte úgy kell bírnia joggal. Megengedik, sőt polgári erénynek tartják ők is, hogy a’ külső ellenség elébe, és így kész halálra száz meg száz ezer ártatlanokat küldeni ‘s állítani joga van a’ társulatnak, midőn pedig belső védelemről van szó, úgy látszik, hogy ezek ekkor csak egy pár nememberről gondoskodnak azért, mert ne-

mes tettnek vélik, száz ezer ártatlanról ugyan akkor nem gondoskodni.

Én kérdésbe teszem, lehet-e joga magának a társulatnak, az illy emberfenéket, kiknek javúlhatásuk csak veszélyt hozó remény, a' társulat rémítésire 's bizonyos veszedelmére életben hagyni, 's lehet-é az illyeknek kegyelmet adni vagy adhatni? – Kérdésbe teszem, szabad-e ezen nememberekből, ártatlan polgártársaik pénzén, és nyomorgatásával telepítményeket alakítani bár mellyik világrészen is? – Szabad-e az illy embervadaktól, csupán túlérzélgésből úgy szabadítani-fel a' fejr társulatot, hogy az emberi nemnek fekete, de talán jobb erkölcsű társaságát pusztítsuk velők. Valóban nem szívesen vévé London, midőn az illy fertelmes embervadakért Északamerikából csörgő kígyókat kapott cserében. –

Az illy túlzások mik egyebek, mint vagy vallásos, vagy érzelgős, mindén esetben gyakorlat nélküles bölcselkedés' csapongásai, mellyek egy kis bajból, millyen a' javíthatlan veszedelmes, vagy rémítő kegyetlenségű emberek szétrombolása, ezret csinálnak a' társulatnak. – Ugyan ha Napoleon Arcis sur Aubenál elesett volna, dicsekedhetnék-e most Vellington azzal? hogy azon gárda boszújától, melly meghalt, de fel nem adta magát – nem ő, hanem a' mindenható isten, a' francz álgúyk sárba sülyesztése által mentette-meg Europa státusait, hogy sergeik a' meggázolt angol-belga és porosz tábor siralmas sorsára nem jutának. Vajjon a' börtön mester Hudson-Lowe is bizonyos volt-e 1821. Május 5-e előtt, hogy rabja valami módon el nem illanthat 's t. e. –

Igenis nincs börtön, mellyből a' rab ki nem szökhetéseért józan ésszel bár ki is jót állhasson – de! feje veszteséggel! – mert ártatlanok élete forog kérdésben. – És ha az örök 's rabászok gyöngeségeit szabad leendene mentségül felhozni, illy biztosítást az egész világ eszelősségnek tekintendene. – Én legalább azt

hiszem, hogy míg emberek őrzendik a' börtönöket, az ártatlanoknak csupán csak az isteni gondviselés lehet a' kiszökhetés ellen biztosításuk. 'S ha északamerika börtöneiből a' rabszökés újság lenne, a' mi hogy történte? egy író sem említi, ön magok pedig dicsekedni vele soha sem fognak, még azért könnyen történhetendő, mert majd akadand még Északamerika olly rabokra is, kik nem Lynds szelíd nyájából valók, *) 's kik a' törvényes fegyvernek megvetve szegüendnek ellene, 's a' felvigyázói hiú elbizottságokon egykor lábbal tapodhatandnak. – A' napot csak lementéről dicsérjük. – *De ha nem szökhetne is (?) ekkor csak szabadulandnak vérszomjazók, s ártatlanok gyilkosai!* – És ha csak egyetlen egy eset háborítaná is meg az ártatlanok bátorságát, nem kötelessége-e a' társulatnak, ennek gátlásául, mi csak kívántató, mindent elkövetni az ég alatt. – Inkább ezer javíthatatlan gyilkos, és rabló vesszen, mint egy ártatlan. 'S ez minden nemzetknél a' természetből merített 's társasági viszonyok' szükségéből született igazságróli fogalom axiómája.

Mi illeti a halálos büntetés hatását, 1. a' társulatra. 2. a' gonosztevőre nézve igen röviden megjegyzem.

A' törvényes bosszulás reltetetessége, mellynek mások elrémítésére, 's az ártatlanok védelmére kell szol-

*) Csodálkozással olvassuk azon mesél, mellyel sok írók nem szégyenlének ismíéivé regélni, hogy t. i. Lynds az auburni börtönész 100 rabot magához vévén, a' Hudson partjára vivé őket, hogy állalok új börtönt építtessen: 's a' nélkül hogy vason voltak, a' nélkül hogy éjszakákon kőfal közzé záratta volna őket féken bírá őket; tartani, *csupán szilárd akarata áltul*, 's így építteté a' Singing fogházat 1000 kamarákkal. – Boldog Amerika! hogy neked illy jámbor rabjaid vannak. – Európában, 's itt nálunk a' gyepen egy rab mellé; fegyveres Lynds is kevés lenne. – De boldogtalan írók! kik nem értik mennyit, és mit lehessen hinni, tudni és írni. Lásd Juliust, Beaumontot és Tocquevillét fordítva.

gálni, nagyobb erőben nem mutathatja hatását, mint azon kivégzésnél, mellyet (egy két elbaromúltat, vagy őrzöngésbe merültet kivévén) minden kivégzendő kívánna holtiglani rabsággal felcserélni, 's melly által a' nép boszúja legczélszerűbben kielégíttetik. A' mitől tehát tapasztalás szerént az emberi nem leginkább irtózik, hogy az legelidegenítőbb büntetés, azt pusztá elmeletből akarni czáfolgatni – különös gyengeség. –

Jól tudom azonban milly számosan vannak olly bölcselkedők, kik statistikai adatokból akarják bebizonyítani, hogy a' halálbüntetés eltörlése, a' büntetteknek nem szaporodását, hanem kevesbedését vonta maga után. Illyek közül való Kelly úr is, ki folyó évi Június 23. Londonban az Alsóházban egy bill bevizetására kért engedelmet, a' mi az igen jeles Russel lordnak, és a' királyi fő ügyésznek a' halálbüntetés eltörlésztése ellen tett észrevételeik mellett is nékie megadatott.

Fontolják-meg az alsóház azon tagjai! kik ez indítmányt pártolák, vajjon lehet-e e' tárgyhoz csupán statistikai adatokból szólani? – 's lehet-e nagyobb vizsátság, mint pusztá és csupa számokból formálni ott az okoskodást, hol az országos, és helybeli körülményektől, 's ezeknek az emberekre hatásától függenek azon kiszámíthatlan indító okok, mellyek ismét annyi-féle számokat adnak, és adhatnak. – Fontolják meg! – nem valóságos ámitók-e mind azon statistikusok, kik nem szégyenlenek vakmerők lenni, a' rabok erkölcsisége fokainak meghatározásában. Fontolják meg! lehet-e józan ésszel állítani egy statistikusnak, vagy General Inspectornak, – hogy azon rabságból kiszabadultak közzül, kikre ők statistikájokban fél, vagy egész javulást írtak, ezen jegyzésök előtt (szabadulások óta) már nem öltek, loptak, vagy fosztottak? Hiszen tudjuk, hogy némelley gonosztettek néha egy két év múlva jönnek világosságra, némelleyek pedig soha sem.

A' rabok javulását meghatározó statistikai adatok, véleményem szerént nem egyebek? mint General Inspe-

ctori czélelleses fitogatások, mellyeknek írójji feledék, hogy nékiek előbb az emberek belsejébe kellett vala lát-niok, – ott a' lélek titkait érteniük, – 's minden tudóságba avattatniok:

A' mi végre a' halál szenvedésnek, a *javíthatlan s borzasztó gonosztevőre* való hatását illeti: nem jobb-e egyszerre úgy rá ijeszteni? hogy sem ő ne rettegjen többé a' büntetés fenytéseitől, sem ő tőle ne rettegjenek más ártatlan polgárok? Mert az előadattakból világos. –

1. Minden megrögzött gonosz ember hasonló a' fenevadhoz, melly mihelyt ölhet, azonnal öl.

2. Minden rettentőséget ismételt, és javíthatlan emberfenétől bátorságba kell helyeztetni a' társulatot.

3. A' börtön, závár, bilincs és rabőrök a' kívánató bátorság tökéletes biztosítására elégtelenek.

4. Az emberfenéktől csak akkor lehetnek bátorságban az ártatlan polgárok, ha azok a' társulat testéből kimetszetnek. Következőleg –

A' társulatnak nem csak joga van, sőt szükség esetében kötelessége is a' halálos büntetés végrehajtása #3 – De mi légyen e' szükség, 's mikor lehessen, és kelljen az embert *javíthatlannak*, vagy az elkövetett *tettet rettenetesnek*, 's így például teendőnek ítélni, és halállal büntetni. – **) miként lehessen a'

*) A' magyar törvénykönyvben egyenesen megtagadtatik a' kegyelmezhetés joga, azon esetben ha a' gyilkos elszánt akarattól, 's előre hozzá készülve ölt. Ulászló VII. 36. – 1492: 82. homicidium voluntarium et deliberatum quicumque palraverit, sine omni gratia regis eadem poena puniatur. 1563 38. – 1563: 63. homicidium deliberation sine spe gratiae Regiae Mattis puniatur. 1655: 26. In gratiae elargiendis (praecitati articuli) diligenter; et exacte observentur. – Ezen törvények megújítása a' javíthatatlan és rettentő életrabló gyilkosra nézve táléban szükséges lenne. –

**) Hol a' okozott kár viszapótlhaló, ott a' viszapótlhatatlan életet (örvényesen elvetetni, nem vélem jogos

túlságos halálos büntetések számát, mellyek eddig mint olykor szükségfelettiék magának a' politicának is bo-trányul szolgáltak, nem kevesbíteni, hanem vépképen megszüntetni?— ezeket meghatározni egyedül azon törvény leend képes, melly nem érzélgés, nem pusztá el-mélet, hanem gyakorlat, és emberisméretut4n alapúit elvből hoztattott.

Úgy látszik mintha már nem volna egyéb hátra, mint a' börtön épületeiről, 's a' rabokkal bánalomról adandó vélemény előterjesztése. De ez valóban tévedés. Nekünk még más bajaink, 's akadályink is vannak. — A' ki országos intézeteket akar felállítani, szükség előbb olly egyedekről gondoskodni, kik magát a' hozzájuk kívántató tudományt czélra tudják fordítani: különben mit mondanánk egy olly legújabb 's legjobb rendszerhez képest organisait gazdaságról, melly a' haladástól el-maradt régi tudományú tiszték által igazgattatnék!

A' büntetésnek csak végrehajtója a' börtönész, de alkotója a bírák. Tudatlan bírák itt annyi kárt tehetnének, mennyit a' világ minden börtönészei sem fognának helyrepótolhatni. A' honnan ezekről szólni épen olly elkerülhetlen, mint azon több tárgyról, mellyek a' büntetésnek alkatrészei. —

XIII.

A' bírákról

A' bíró azon személy, ki a' törvényeknek tet-tekre alkalmazására és szoros végrehajtására a' tár-sulat által bízott meg. A' honnan önként értetik, hogy törvénytudás nélkül bíró senki sem lehet: szinte mint

czélszerűségnek: 's a' halálos büntetés alapjául csak gyökeres belső megromlottságból származott gyilkos tett lehet.

az is, hogy ennek függ ügyességétől, miként magyaráztassék a' törvény; mert o állíthat fel igaz, vagy hamis szempontot, 's mind kettő alapja lehetend az ítéletnek. – Teheti pedig ezt tudva 's nem tudva is, akarva és nem akarva, vagy is lélekismeretesen, vagy e' nélkül. – Innen van, hogy ugyan azon perben többféle szempontokból hozattak már ellenkező ítéletek. Innen van, hogy egyik törvényszék vagy bíróság a' másik ítéletét olykor egészen más szempontból veszi, 's lényegesen távozik el amazétól, holott mindenkinek ugyan azon tárgy és törvény szolgált alapú.

Ha a' bíró tudatlanul ítelt hibásan, lelki ösmérete azért tiszta; de ha akarva, úgy ő bűnösebb a' törvényszegésért, mint egy olly egyed, ki a' törvény megtartására csak polgárilag köteleztetett, de nem különös esküvés, 's nem a' nép vagy kormány megbízása által.

Mikor ítél a' bíró tudva, vagy nem tudva hamisan, azt nem olly könnyű megítélhetni, 's kivált még néha be is bizonyítani; de vannak számos esetek még is, mellyekben a' bírói hamisságnak elegendő tanúságai találatnak. 'S illy esetekben maga a' bíró is büntetés alá vonandó mind a' mellett is, hogy Europa codexeiben nem igen van törvény, melly meghatározná az eseteket, mikor lehet és kell a' bírakat büntetni: holott a' bírák is csak emberek és így gyarlók, ha bár a' társulatnak bennük helyezett bizodalma felmenteni látszik is őket a' bűn gyanúja alól.

Szükséges valóban, hogy alkottatnának mindeütt elhatározó törvények a' rosz lelkű bírák ellen, annyival inkább, mert *a birok erkölcsének tisztasága 's a' népnek errőli meggyőződése felér a'' népnek fél-neveltetésével*-, úgy, hogy azon benyomás, mellyet a' bírák és népszinnek erkölcstelensége okoz, még magát a' jó nevelés hatását is bizonyosan sikeretlenné bírja tenni: következőleg ezen ragály ellen szükség különös törvény által szerezni orvoslást.

Másik hijánya a' törvényeknek az is, hogy a' bírák *hanyagságát* világos czikkelyek által sem nem határozzák, sem nem büntetik: holott mi természetesbb mint az, hogy a' *bíró szinte úgy árthat kötelessége mulasztásával, mint túlhágásával.*

Innen világos, hogy a' bíróban két fő tulajdonság kívántatik: egyik a' törvénytudomány, hogy az igazságszolgáltatást, mellyet a' törvények mutatnak ki, a' nép fogalmához 's jogaihoz alkalmazhassa, – másik a' tiszta lelkiismeret, raeliy ót a' hamisságtól visszatartóztassa. *)

Kik által – 's mikép választassanak – élet fogytig, vagy csak bizonyos évekre az ítélszékek bíráji? ezek olly kérdések, raellyeket a' világ törvénytadói máig sem tudtak megfejteni. 'S mind az, mi ezek mellett, vagy ellen íratott, olly körülmény, mellyről a' véghetetlenbe ágaznak szét az utak. Mellyik út választassék a' sok közzül? ennek elhatározása a' törvé-

*) A' török legújabb büntörvény minden más nemzetekét alkalmasint felül haladja abban, hogy a' bírák erkölcselenségét és *hanyagságai*; is legkeményebben bünteti „1840. V. 'z 1. ez. Minden köztisztviselőnek, legyen bíró, kormányzói személy, vagy katona, tilos leend *ajándékot* elfogadni. 2. ez. Az ez, ellen vétő az ajándék visszaadásával 's le's lejobb tétellel büntettetvén, kormányhivatalt többé nem viselhet, és 3 *évre gályára küldetik*. 4. ez. Ki mást meg akar *vesztegelni* hasonló büntetés éri VII. sz. 4. ez. Mivel az igazságügyi tanács nem az lévén csupán hivatása, hogy a' tisztviselőket a' csalásért 's ajándékért büntesse, minden törvény oltalmazója, tehát minden ulema, minister, szóval minden köztisztviselő felelőséggel tartozik a' főt örvény - széknek, és büntetés alá esik, *ha szolgálati hanyagságról* vádoltatván, magát nem igazolhatja: a' bírák többsége ítéli meg őket, miután lemondani tartoznak 'sa't" – Ezen büntörvény czikkék, ha bár módosítja is, némelly részben véleményem szeréit minden büntörvénykönyvbe illenének; – mert n' népek inkább szenvedhetik anyagi, mint erkölcsi károsíttatásaikat.

nyék lelkétől függvén, ezek nélkül lépni előre, inkább lehetetlen, mint vakmerőség.

Mostani helyzetünk olyan, melly nélkülözhetlen javítást kivan mind a' mellett is, hogy e' tárgy csak nem mérhetetlen, 's alig érinthető egészbeni felfogás nélkül: de más részről igen bajos is, mert a' világ még a' legnagyobb rosztat is óvakodva szokta kisebb rosztért felcserélni, ha ez némi bizonytalansággal van összefüggésben.

Minekünk bűnbírákról kell szótanunk, czélszerű szerkezet, és bünszékekről, büntörvények nélkül. De szólni kell; mert ennek hijával minden büntetésmód javítási igyekezet füstbe menne.

Ha czélszerű büntörvénykönyvünk alkottatását tekintjük, úgy talán épen jókor gondoskodunk börtönjavításról is: de ha bíránk mostani állapotjokban maradnak, soha sem gondoskodunk későn; mert a' bírák organisátlója szükségét a' börtön 's büntetésmód javítása előre nélkülözhetlenné teszi. Mivel azonban ezt a' készítendő büntörvények felveendő elveihez alkalmazni lehetetlen: a' szükség kívánatihoz 's mostani körülményinkhez képest véleményt adni kötelességünk, úgy a' mint lehet, 's mint a' börtönjavítással leginkább egyeztethető.

Sikamló az út, – én csak *véleményt* mondok, nem megczáfolandót, hanem jobbal felcserélendőt, 's *tisztát minden törvényhatóságok 's egyes tisztviselők sértésitől.*

Legyen tehát szabad ez igen terjedelmes tárgyban csak annyit érinteni, mennyi célunkhoz elkerülhetetlenül szükséges, 's mellyet alkotmányunk 's divatozó szokásinkhoz legkevesebb bajjal alkalmazhatunk. –

XIV.

A' bírák függetlenségéről 's választásáról.

A' legfelségesb törvénykönyvek sem egyebek holt betűknél, ha nincs bíró ki eszközölje a' törvényeket. Tekintsünk be némelly nemzetek törvénykönyvébe, 's látni fogjuk, hogy a' legjobb törvényekhez csak azért adattak gyakorta újabbak, avagy azért újítottak meg, mert a' bírák tehetetlensége, ügyetlensége, hanyagsága, vagy érdek vágyása elmulasztá azokat éltetni, vagy gyakorolni. Valóban mindannyiszor, valahányszor valamely törvény újabb által megerősítetik, akarátja ellen is ama gondolatra fakadhat a' törvényhozó, miért nem büntetheti meg azon bírakat? kik a' jó és idvességes törvényt nem használni vétkesek valának, a' honnan kétség sincs, hogy egy illy esetben soha sem a' törvényt kellene újítani vagy erősíteni, hanem a' bírakat venni kérdőre, és pedig a' büntörvénykönyv értelmében. Akkor nem lenne szükség egy törvény újításra is.

A' bírói részrehajlás, melly a' bírói hiányos tulajdonságok eredménye, nem másból származik, mint a' bíró függéséből. Ha tehát ellene akarunk munkálni, egész erővel a' bírák függetlenségét kell eszközlenünk.

A' függés félelmet, vagy reményt gerjesztő okokból keletkezik. Félelmes az ok, ha a' tisztség elveszthetése forog kérdésben: reményes akkor, ha nagyobb tisztségre való emeltethetés? avagy anyagi haszon várható.

Hogy a' bírói gyarlóság, a' mennyire lehet, mind a' félelemtől felmentessék, mind a' reményből származható részrehajlástól elgátoltassék, a' bíró függet-

lenségét többféle módokon kívánták és kívánják eszközölni.

Vannak kik a' bírói hatalmat olly személyekre kívánják ruháztatni, kik a' nép által választatnak, 's okúi azt hozzák fel, hogyha a' bírói hatalom nincs külön választva a' törvényhozó 's végrehajtó hatalomtól, félő, hogy a' polgárok élete 's vagyona fölötti hatalom, könnyen önkénytől függhetne; mert a' bírónak az elnyomásra adatnék erő: a' mi egészen felfüggeszti az országló szabadság azon eszméjét, melly egyes polgárra nézve olly lelki megnyugváson alapúl, a' mi bátorságos állapotáróli vélekedéséből ered.

Vannak kik a' bírák választatását nem a' népre, melly könnyen csábítható, hanem a' nép színre akarják ruházandónak, mellyben több erkölcsi erőt gondolnak.

Vannak végre még ollyanok is, kik a' nép vagy népszíne általi választásnak rosszabb oldalát fogván fel, a' kormányokat vélik a' bírák nevezésére felhatalmazandóknak, már csak azért is, ne hogy a' választóktól! félelem megrontsa a' bírák függetlenségét.

Mindenik elv gyakoroltatását tetteleg bizonyítja a' tapasztalás. – Én sem egyik, sem másik elv rostálgatásába nem avatkozom: 's véleményem csak az, hogy választassék vagy nevezessék a' bíró bár ki által is, ő független soha sem lesz. Mert ha fejdelem nevezé, úgy remény és félelem teszük függővé; ha pedig a' nép és életfogytig, a' függetlenség, – bizonyos időre pedig a' félelem ragadhatják ki egyenes útból. így tehát midőn itt egy ok áll ellent, amott kettő int az óvakodásra. A' honnan nem azt veszem kérdésbe, mellyik esetben lesz független a' bíró? hanem azt, mellyik esetben szén védhetőbb az ő függése?

Itt valóban a' természet a' legjobb útmutató. A' mások által okozott károkat keservesen szoktuk túrni, míg a' magunk hibájából eredetieket békével. – Ha a' nép választja maga bíróját, és hibásan, ő vallja kárát;

‘s ha az országgló szabadság a’ polgár lelki megnyugvásában áll, bátorságos állapotáról való vélekedését megerősíti ama hit, hogy nem más miatt szenved: és így az o szabadságának létezhete nem veszélyeztetett. –

Sokkal nagyobb feladatnak látszik talán annak meghatározása, ha vajon élet fogytig választassanak-e, vagy csak bizonyos időre a’ bírák? –

Említem, hogy az életfogytig való választás függetlenné teszi ugyan a’ bírót a’ félelemtől, de másrésről épen ezen függetlenség ragadhatja is el: midőn ellenben a’ bizonyos időre való választás az elragadtatástól zabolán tartja. Amott tehát nem félhető függetlenség a’ baj, emitt a’ félhető függés. –

Híjában fogunk bár miként okoskodni, el végre sem nyerünk többet, mint a’ tökéletesség bizonyos híjányában be kell elégednünk a’ tökéletlenséggel. ‘S legjobb lesz talán elővenni a’ keverést, mert a’ gyógyszer itt egy féléből ki nem telik. Az élet fogytigi választás igen sok, sőt veszedelmes: a’ három év igen kevés. – Azok véleménye tehát leginkább megegyeznék a’ dolog természetével, kik azt vélik tanácsosnak, ha bíránk fele minden 6 évben választás által újították. ‘S itt és ennél többet szólni nem kívánok ;, mert okaim előbb elmondám. ‘S az, ki választani akar, szinte úgy fogja véleményem leszólni, mintáz, ki életfogytig akar választatni. – ‘S mind kettőjüknek igazuk lesz azon szempontból, mellyből okoskodandnak, és a’ vitatás nem ide tartozik. – Szólok tehát:

XV.

Bűnbíráinkról.

Nekünk sem *nyomozó*, sem *előadó*, sem *ítélő*, sem *végrehajtó* bíránk nincsenek úgy szerkesztve, mint kellene, 's mint lehetne.

Nyomozó bírákról.

Ha bírónak csak azt vesszük, ki ítéletet mond, melly végrehajtandó lehetend: úgy a' nyomozó nem bíró · de ha bírónak mondjuk azt, ki közbizatásból a' büntörvényt tettek vizsgálására alkalmazza, úgy a' bírói nevet nem lehet tőle megtagadni.

Nincs ember, ki tagadni bátorzkodnék, hogy a'tettek helyes nyomozása fő eszköze, kívánata és alapja az ítéletek helyességének. A' honnan nincs szörnyűbb baj, mint midőn a' helytelen nyomozás hijányit az előadó vagy ítélő bírák kénytelenek pótolgatni 's foltozgatni.

Csudálkozással kell azonban látnunk, hogy a' bűnyomozást nemcsak nálunk de minden nemzeteknél talán többször mint nem, olly emberek hajtják végre, kiknek a' büntetésről annyival kevesebb fogalmuk van, minél józanabb tudomány 's ehhez kapcsolt tapasztalás kívántatik a' bűn kipuhatolásához. Ugyan is. –

Törvényeink 's szokásaink minden nyomozásokat a' szolgabírákra 's esküttekre bíznak \$'s hol ezzel ellenkező történt, könnyen meglehet mutatni, hogy az nem törvény, hanem bizonyos szükség által tétetett 's hozattatott abususba. *) Nem lehet tagadni, vagy-

*) Itt csapén a' megyei nyomozók értetnek; mert más törvényhatóságoknál, mint a' királyi városok 's uradalmaknál, kapitányok vagy ügyészek nyomoznak. A' kapi-

nak igen számos szolgabíráink, 's esküttjeink is, kiknek tudományaik magasb helyzetben is megérdemlené a' méltánylást és közbizodalmat; de megkell vallanunk, találkoznak igen számosan olyak is, kiket törvényeink tettek hivatalaikra alkalmatlanokká: 's míg itt a' törvény nem segitend ismét, nem egyebek lesznek, mint törvény, és igazságszolgáltatás hátráltatóji.

Már több század múlt azon törvény alkottatása 'a divatozása óta, melly szerént tisztviselőknék mindenkor csak a' jóbirtokú nemesek választassanak *) először azért; mert a' szegénység könnyen szemtelenné 's részrehajlóvá teheti a' bírót, másodsor azért: mert a' jószágok bírása egyszersmind köteleztetésnek tartatik a' közjó szolgálatára. – Ennélfogva mint ilyeneknek, kik jövedelmeik egy részét a' köz szolgálatra tartoznak áldozni, olly csekély évi fizetés rendeltetett, hogy midőn sokan nem akarának gazdaságaik folytatásában hátráltatni, szükség volt különös törvényczikelyt hozni azoknak törvényes bírságolására, kik tisztsegeket vállalni vonogatók. **)

Ezen roszból két nagyobb rosz származott. 1-ső hogy a' jó birtokhoz tudomány nem kívántatott, csak szívesség és emberség bizonyos korszakban. 2-or hogy szükség esetében, ha szegény nemesre kelle bízni a' bíróságot, ez is az úrias fizetésért tartozott szolgálni,

tánysághoz szinte nem kívántatik törvénytudomány; – az ügyész pedig miként lehet nyomozó, vádló, 's előadó ollykor még ítélő is egy személyben – 's rendén van-e? más kérdés –

*) Mátyás VI. 9. ez. bene pussessionati nobiles eligantur. Ugyanott 2. §. Quicunque vero, sicelectiassumererescu-saverunt, in quinquaginta marcig immediate et irremissibiliter, per Comitem exigendis convincantur eo facto etc.: –

**) Ulászló I. 34.cz. 1.§. Bene poesessionati nobiles electi, teneantur non refutare, sed susdpere officium judicatus, sub poena 25 marcarum irremissibiliter exigendarum. –

mellyhez pedig jó birtok 's ennek jövedelme kapcsolott a' törvény által – de a' mellyet más költött el.

A' czél a' törvényhozásnál, hogy t. i. azok szolgáljanak köz jóra olcsóért, kiknek a' szerencse pótlékul elég jövedelmet adott, tagadhatatlanul szent vala: de az elv, mellyből e' törvény került, épen ellenkezőleg választatott. Ugyan is.

„Köztársaságban kell sőt szükség is a' polgárt közhivatalok viselésére kényszeríteni: de fejedelmi kormányzatnál soha sem. Mert amabban a' közhivatalok a' polgári erény bizonyosságai, 's azon kincsek, mellyeket a' haza olly újaira biz, kiknek érette kell születni – gondolkozni – cselekedni – 's halniok; – következőleg magokat alólok ki sem vonhatják: emebben a' közhivatalok a' becsület tanúságai, mellynek különössége abban is kedvét leli, hogy csak akkor vállal-fel hivalt, mikor akar, és csak úgy, a' mint akar.” *) Innen származik aztán, hogy midőn valamelly hivatal pontosabb vitele sürgettetik, gyakran hallhatni a' tehetőséktől „– a' hivatal nincs galléromhoz várva.” –

Innen van, hogy a' könnyű fizetésért a' szolgálat is könnyedén viseltetvén, sok helyeken gyakran olly szükség mutatkozik, mintha kevés volna a' tisztviselő. – 'S volt példa reá, hogy ugyanazon megyében két alispány helyett három alispánynak szükségessége vetetett tanácskozás alá, holott később ugyanazon megyében ezen három alispánynak szánt terhet egyetlen egy ember több évekig derekasan vitte, sőt melleleg még más nagy tárgyakat is végzett. A' honnan következik, hogy az egyedek ügyességétől és szorgalmától függ a' köz és magános ügyek rendes folyama. Férfiakat kell tehát a' tisztségekre állítani, 's nem lesz szükség a' szolgabírák mellé mezei szolgabírákról gondoskodni.

De hol vesszük őket? – Egy fő szolgabírónak 400 f. a' fizetése – accidentiákkal pedig igen kevés

*) Montesquieu.

dicsekedhetik. Most már ha nincs jószága, miből él? 's ha van, ki kívánhatja tőle? hogy ön gazdaságát elhanyagolja, 's gyermekei szerencséjét 400 ftért veszélyeztesse. Ne vegyük a' dolgot úgy mint kellene lenni, csak úgy a' mint van; 's látni fogjuk hogy a' magányos érdek ritkán nem utáztatott a' köz érdeknek. – Lássuk közelebbről.

Igen csalatkozunk, ha azt hisszük, hogy az a' szegény, kinek nagy birtoka nincs, mert a' szegénység nagyságát a' szükség többsége okozza, – következőleg a' jó birtokos sok szükséggel lehet szegényebb a' kevés szükségű kis birtokosnál. 'S tekintetbe itt csak a' vétethetik, hogy a' fejedelmi kormányzatokban a' névhez egy kis sallang, vagy cím, a' címhez és hivatalhoz pedig bizonyos külső fény is kívántatik, a' mit a' jó birtokától, bár ha sok szükséggel van is terhelve, legalább ön maga rontásával, ha többnyire a' másokéval is, inkább reménylhetni: holott a' kis birtokú ugyan ezt csak mások károsításával eszközölheti.

Ha azonban jól megfontoljuk, mind e' mellett sem igen lehet a' két rossz közül választani, hanem ha az egyedek erkölcsi tulajdonságai jönnek tekintetben. Mert láttunk számtalan részrehajló tisztviselőket sok birtokkal is: láttunk számtalan részre nem hajló, vagy jó lelki tisztviselőket kis birtokkal is. – Illy esetben ha a' tudatlanság vagy tudósság is mérlegbe tétetik, együgyűség lenne el nem találni az érdem túlnyomóságát.

Tekintsünk e' zavarba bele, 's látandjuk, milly káros az anyagi haszon után való sóvárgás ott, hol épen az erkölcsi haszonnak kellene célul kítűzve lenni. – Tegyük fel hogy most lépett ki egy jó birtokú nemes ifjú az oskolából, 's törvényes jogánál fogva szolgabírótságot kér a' jelen tisztválasztáson; mert eskütteskedni derogálna. Ki mer kétségeskedni? hogy az illető tömeg nem tellyesítendi törvényes kötelességét. Lehet, hogy az ifjú különben jeles eszű; de lehet hogy sötét. A' conclamánsokra nézve ez mind-

egy, csak a' jó birtok jövedelmében részesülhessenek: de nem egy a' hazára.

íme hozzák a' híres rablót és gyilkost, kit nem a' hatóság pandúrai, hanem a' kárvallottak fogtak el nagy ügygyel bajjal, – 's ki már rég kitanulta a' börtön oskolát. A' gyilkos örömménnel néz pilláji sűrűjén keresztül az ifjúra, 's bizakodik előre is győzelméhez. A' bíró teszi rakásra a' sok törvényes kérdéseket, mellyekre a' gyilkos első feleletében már telyesen nyilatkozott, 's pedig tagadólag. Az önkényti vallomány papiroson van; – a' vagy ha erőt érez magában a' bíró elhinni, hogy a' nyomozásra ő erőtlen, elküldi a' csendbiztoshoz; ki azonban nem lévén törvényes bíró, a' vallomány alá nem írhatja nevét: hanem olykor elküldi a' szolgabíróhoz és az esküthöz is aláírás végett. 'S most már a' törvénynek elég is van téve, ki is van játszva; – mert más nyomozott, 's más törvényesíté a' nyomozást. 'S mind ez miért? Mert a' bírói személyt a' törvény olyanra kényszeríté, mire ő éretlen 's alkalmatlan volt.

Tegyük fel, hogy ilyen és más forma esetek számtalanok történtek és történnek a' hazában, 's hogy az illy bírói tehetetlenségek a' közbátorságnak nem védőji, de valóságos rontóji; akkor egyenesen azon gondolatra jutunk, hogy míg azok, kik szolgabírókká akarnak választatni, szükséges tudományaikról mind elméletileg, mind gyakorlatilag előre nem tartoznak próbát adni, – mind addig a' bűnyomozást szolgabírokra bízni általánosan nem lehet, különböztetve pedig csak nem csúfság lenne.

Kik fogják tehát a' bűnyomozásokat végrehajtani?

Miután bizonyos, hogy a' nyomozás hibája az ítéleteket is magában foglalja, vagy legalább ok arra, hogy az igazságot 's törvényt meg ne közelíthessük, a' nyomozó bírót úgy kell tekinteni, mint a' büntetési czélszerûségnek alapját, az ítélőszékek vezéricsillagát, 's a' közbátorság jobb kezét; következőleg olly

tisztviselőt, kinek ügyességében a' társulat személy 's vagyon-biztosítása, ügyetlenségében pedig ugyan ezek veszélyeztetése főleg alapszik.

Illy feltűnő nevezetes tisztviselőjét a' törvényhatóságoknak nem szükség sem fő, sem alszolgabírói rangokkal parallelizálni. – Ha a' törvény csendészenek, vagy akárminek nevezendi is, a' személy tudománya 's ügyessége, a' hivatal közérdekűsége meghozza ennek magától, és magában a' felsőbb helyzetet, vagy rangot. – Igen is egy illy tisztviselőnek csak magától a' törvényhatóságtól, vagy az elnökségtől lehet közvetten függeni: annak a' maga kerületében egyszersmind külön álló fenyítő bírónak szükség lennie, 's az eddigleni büntető bíraskodástól a' több tisztviselőknak megszüntetniük.

De hol veszünk illy alkalmas nyomozó bírakat?

Mondottam hogy nyomozó bíráinknak egy része szolgabírákból 's esküttekből, más része csendészekből, vagy csendbiztosokból áll. – Amazok törvényes nyomozók, az utolsók pedig szükségből surrogátumok. 'S ezeknek nélkülözhetése legtöbb helyeken már lehetetlen, mit a' tapasztalás is bizonyít, mert ezeknek vallatásaik tulajdon nevök, s nem szolgabíró 's eskütt) aláírása alatt is alapúi szokott minden kifogás nélkül vétetni némelly törvényhatóságoknál az ítélethozásban. És ugyan mi is természetes? mint ahhoz bizodalommal lenni, ki az emberek tetteit 's természet folytonos tapasztalásból tanulta ismerni. – 'S ez épen azon fő ok, melly sok megyéket kényszerite csendbiztosaikat egyszersmind szolgabírói ranggal is felruházni, míg ismét némelly megyékben, hol a' szolgabírói tekintet még most is csak nem úgy ragyog, mint Sz. István idejében, ugyan ezen csendbiztosok nem igen egyebek, mint néhány pandúrnak vagy üldözőnek strázsamesterei, kiknek a' kerületi szolgabírák parancsolnak; 's így nem tisztitársaik, hanem uraik, kiknek híre nélkül ők semmi nyomozásba sem

avatkozhatnak különös meghagyás nélkül. – ‘S ezek, noha tisztitársaik a’ szolgabíróknak, ezektől még is annyiban különböznek, hogy míg a’ szolgabíróknak gazdaságaik folytatására is jut idejük, a’ csendbiztos folytonosan le van kötelezve, és pedig szinte nemes fizetésért, mellyből kérdem, hogy ha hozzá innen vagy onnan nem csordul vagy cseppen – miként élhet? – Holott azt csak nem lehet tagadni, hogy jó birtokú nemes, mind a’ mellett is, hogy a’ törvény nékie adá a’ tisztviselési jogot és köteleességet, annyi ezrek között alig ha volt valaha csendbiztos.

Most már ha felvesszük, hogy egy csendész nem folytathatja gazdaságát is, – de jószágosnak lenni csak azért is bajos volna, mert a’ tűz ‘s egyéb kár veszélyeitől félelemnek a’ csendészben uralkodni nem szabad, – igen természetes, hogy ennek a’ szolgabíros fizetés nem elegendő. Melly fizetésnek magasítása azonban könnyen kikerül azon számolásból, hogy ha a’ csendészek jól szervezve lesznek, és így a’ szolgabírák a’ büntetés gondja alól felmentetnek, minden megyében kevesebb szolgabíróra lesz szükség ‘sa’t.

Elmondani – de közönségesen is tudva van, hogy az önkénti vallományoknak nagy része eddig is csendési hámból került: mi megközelítése azon állításoknak, hogy a’ nyomozói ügyesség a’ tapasztalás mellett erősödik. A’ honnan csendészeink nagy része olyan, hogy hazai körülményinkben tanítóul szolgálhatna sok angol és északamerikai nyomozóbíráknak. ‘S ne higye a’ külföld, hogy ezen állítás magyartól magyar iránti gyöngédség. Ne higye, hogy bár mit meséljen Lyndsz börtönészeről, bár mit tökéletes ügyességéről börtön kormányzójinak, – mi magyarok vakul fogjuk hinni még akkor is, ha bár számos írók sem szégyenlettek rajtok tovább adni. Legyen elég azt mondanom, minden nemzetnek vágnak különösségei, mellyeket a’ józan észnek csupán csak a’ tapasztalás mutathat ki. E’ különösségek tehát idegenek előtt csak

azután szolgálhatnak vezérül, midőn a' tapasztalás azokat megismerteté. Innen származnak ama fonák eszmék, mellyek egy nemzetbelit más nemzet béliek megítélésében gyakran jégre visznek. Mert nem lehet nagyobb tévedés, mint azt hinni, hogy minden büntörvények, minden nemzetekre; sőt ugyan azon nemzet törvényei is minden idő és körülmény változásaiban egyformán alkalmazhatók.

Én kétlem, sőt teljesen tagadom: hogy mind addig, míg a' büntetés új rendszere és a' népnevelés ereje által bizonyos időponton által nem esünk, azoknak vallásaiknál, kik már bele rögzöttek a' régi módban, tanácsos lenne a' kemény módot nem gyöngítetni 's módosítani, de végképen kizárni. Mellyik legyen azonban ama bizonyos időpont? 's mennyire gyakoroltassék és meddig a' vallas szigorúsága vagy gyengítése? ez a' büntörvényhez tartozván, itt csak azt említem, hogy az új nyomozásmódra leendő átmeneihez eleinte csak nem egészen szükségesek mostani ügyesebb nyomozó bíráink is, kikben még kevesebb hiányt látandunk, ha fizetések, érdemeik méltánylásához leendenek szabva, 's a' gonosztévők személyes fogdozása egy alájok rendelt csendőrré 's ezzel járó hajtókra bízván, mint nyomozó birok, kikhez az illy eljárás sok tekintetből nem tartozik, ez alól tökéletesen felmentetnek, és legalább 15 – 20 apró szobákból álló börtöneik mellett csupán rendelkezéssel 's ésszel szolgálandnak. 'S vajon ha büntörvényeink is megjelelendenek, nem lehetne-e bátran reményleni, hogy az alkalmas nyomozókban minden jól organisait tisztújító széken *szükség szerint* lehetend válogatni.

Az előadókról.

A' tisztí ügyészek, kik egyszersmind az adózó nép pártfogóji, rendöltetésökhöz képest kénytelenek eltávozni a' törvényszékek tartása helyétől. A' honnan két nagy, és kipótolhatatlan hiba származik, úgymint:

1. A' rabok beküldetésökkor azonnal ki nem halgattatván, alkalom nyújtatik nékiek, hogy a' börtönben a tapasztalt raboktól oktatást vehessenek, és így míg az ügy nevezett törvényes fixumok elérkeznek, velök beküldött vallományaikat egészen megmásíthatják.

2. Igen gyakran megesik hazánkban, szinte mint külföldön is, hogy olykor a"¹ tisztviselői ítézés hiánya miatt. olyanok is beküldetnek, kiket be sem kellett volna küldeni. A' honnan nem lévén jelen tisztü ügyész, az adózó nép terhére híjában eszik a' kenyeret talán jövő törvényszékig, 's még mi több csak azért, hogy ha keveset tudtak, ez idő alatt a' legnagyobb istentelenségeket köz költségen megtanulhassák; – 's így készítnek a' börtönök 's az előadó bírák hátráltatásai azokból legistentelenebbeket, kiket egy szerencsétlen pillanat csínra vitt, vagy a' szükség csekélységekre kényszeríte, de kik rozabbak csak törvényeink híjánya 's nyolcz százados szokásink mellett lehetének.

Lássuk közelebbről:

Miután a' tisztü ügyész védelmére van bízva az adózónép, annak úrszékeken 's egyéb küldöttségekben kell megjelennie, és így folyvást a' börtön körül nem maradhat. Ne hogy tehát híjány történjék, rendelések vágnak, hogy a' tisztü ügyészek közül *egy* mindig helyt maradjon. Ez jó volna igen is, de sikertelen rendelés. A' kire a' helyt maradás következék, lehet, hogy ugyan annak épen azon időben nép védelemre kell megjelenni olykor véletlen is. Illy esetben ír tisztü társához, hogy helyette jelenne meg. Lehet hogy a' levél néha faluról falura addig csavarog, hogy a' megjelenés határnapja már rég eltelt. – Lehet hogy a' helyettezendő beteg, vagy otthon sincs – 's talán más hivatalos foglalatosság végett; – a' börtönbe pedig lassanként mindig több több rab küldetik. Ez mind oktatatik 's naponként romlik: az pedig ki ártatlan szenved, kettőzve érzi fájdalmát, 's kettőzve készíti bosszúját az igazság elhanyagoltatásáért. Mert míg be nem

tétetett a' félördögök közzé, erkölce megmaradt: de mi-helyt rablók közzé taszított, az rabolta-el jóra való tehetségét, ki oda záratta. Valóban mintha készakarva volna kidolgozva a hogy a' börtön büntagadás oskolája, a' rabok pedig benne tanítványok legyenek.

Illyen rendelés és kezelés látni való hogy átaljában czélszerűtlen, 's az orvoslást előbb kell kezdeni: 's a' tisztí ügyészek kezéből ki kell venni a' törvényes palástot, mellyet ha egy kettő helytelenül, de átaljában szólva a' tisztí ügyészség méltán és igazságosan is viselhet, és fordíthat onnan, honnan a' szél fú.

Az előadó bírónál legfőbb dolog, hogy a' mint valamely rab beküldetett, azt a' bezárás előtt hallgassa-ki, 's vele küldetett vallományát olvassa fel. E' másodszeri kihallgatás, mellyen nem ártana még más tisztviselő jelenléte is, már nem vétethetik a' törvény-szék által pusztá vallomáynak, 's ennek megmásítása nyilván következik, hogy nehezebb lenne, mint az először vallotté mellyben egyes bíró bánalma forog fent. 'S így el lenne érve, vagy legalább megközelítve amaz évő szer, mellynek semmi gyógyszer sem surrogatuma.

Igen is, de erre megkívántatik, hogy a' tisztí ügyész ürügyül vagy igaz okul semmi törvényes foglatosságra se hivatkozassék. A' mit ismét csak úgy lehet elérni, ha a' polgári tárgyakat különös ügyészek kezelik, 's a' fenyítékieket ismét különös ügyészek. – Úgy hogy a' bűnügyész egyedül a' büntetésekhez legyen szorítva. –

Ez mind igaz. De miként lehető ez. Talán hiszi majd valaki, hogy olly hivatalra, melly folytonosan legnagyobb kedvetlenséggel van öszvekapcsolva, melly az örökké egy helyben lakást szorosán megkívánja, mellyben nem lehet szaladgálni szét a' megyében more majorum, – hanem a' munka folytonos: mellyben sem diurnum, sem accidentia – egy szóval, mellyben és melly h ez le van kötve az ügyész, nem mint most, midőn az ügyészhez van kötve a' hivatal, 's arra és oda

viheti, merre és hova a' functio az ügyészt, – talán hiszi, mondom, valaki, hogy majd olly könnyen kaphatni jó birtokú nemeseket. En szeretem hinni, hogy a' hazafi nemes, vagy inkább nemes hazafi minden hazai szolgálatra kész, de kénytelen vagyok tagadni, hogy midőn polgári ügyészségre találkozik 100 folyamodó, illy kemény, tágíthatatlan, szomorú 's accidentiatlan fényitől ügyészségre mind a' mellett is találkoznék egy. Mert ha a' jóbirtokú annyira szokta többnyire távolítani a' világ bajait, mennyire ön java kívánja 's a' betűkből álló törvény engedi, a' helyett, hogy kényszeríteni tudná, – a' szegény sorsú viszonzlag, ki illyesmire szánja-el magát, – nem élhet azon jótéteményével a' jó birtoknak, mellyet törvényünk a' nemes fizetéshez szükséges pótlékul rendelt. 'S valóban ha felvesszük, hogy ollykor, 's néhol csak azért kell annyi tisztviselő; mert olcsó bérért ritka ember akar nem lóggóskodni, igen szembetűnő, hogy kevesebb is elég oda, hol most több tisztviselő van. –

Ezekhez képest kiki általlátja, hogy a' bűn ügyész fizetésének két 's három annyinak kell lenni, mint a' polgáriának, – A' vagy ha ez némelly okokból visszattetszenék, vegyenek részt az ügyészek mind a' polgári, mind a' büntárgyakban: *) de épen ellenkezőleg mint most. –

Ez esetben véleményem a' tisztvi ügyészek rendezetetésére nézve az volna, hogy a' legnagyobb megyében is elegendő két fizetéses ügyész: – a' többiek pedig, a' körülmények kívánataihoz képest többen vagy kevesebben lehetnek tiszteletbeliek.

*) Véleményem szerint a' bünszékek tisztviselőji egészen külön választandók ugyan a' polgári törvényszékek bírájítól, mert ezeknek egyikének is megfelelni nagy feladat – itt azonban mellőzni látszom ezt, de csak azért, mert ismerem hongazdaságunk apadásait. Gazdag országokban megkívánnám azt, mit itt csak óhajtani lehet. –

Valamint a' fizetéses, úgy a' tiszteletbeli ügyészek is választassanak, és ki egyszer megválasztott, ugyan az köteleztesség épen olly folytonos és rendes szolgálatra, mint a' fizetéses: úgy hogy ha a' tiszteletbeli a' polgári, vagy bűnügyész mellé rendeltetik, ott a' kiszabott ideig okvetetlen tartozzék munkálkodni, és ha nem akarna, azonnal töröltessék-ki az ügyészek sorából.

A' két rendes ügyész közül egyik az év első felében viendi a' mellé rendelt tiszteletbeli ügyészekkel a' polgári ügyészetet; a' másik pedig ugyan ekkor a' bűn tárgyakat hasonlólag tiszteletbeli ügyészekkel. A' második fél évben pedig épen megfordítva, úgy hogy egész év alatt mindenik ügyész ugyan annyi ideig leend polgári, mint bűnügyész: – de mindnyájan soha sem egy időben. –

Ezen változtatásnál úgy látszik, mintha ama nagy nehézség adná elő magát, mi szerént újabb tárgyakban 's pörökben tartozván az ügyész munkálni, igen sok zavar támadhatna belőle p. o. Most minden megyékben ki vannak osztva az ügyészek közt az uradalmak 's e' szerént ugyan azon ügyész szokott azoknak minden úr székeiken megjeleni. A' bűnpörök hasonlólag szét vannak osztva, 's ugyan azon ügyész teszi bennök a' szövéltásokat.

Ennek az a' jó oldala van, hogy a' ki mind elméletileg dolgozott, mind gyakorlatilag forgolódott már valamelly úrbéri pörben, az sokkal kevesebb munkával felelhet-meg az adófizetők védelmében: mintha mindenkor más új ügyész küldetnék ki. – Rosz oldala ellenben az, hogy egyetlen egy ügyészről, ki ollykor 20 évekig sem enged helyet másnak, könnyebben származhatik gyanú, hogy gyarlóságból elfelejti rendeltetését, – mint ha minden úri széken más ügyész védi a' nép ügyét. –

Ha felvesszük most már, hogy az mind egy, akár 40 év ólta tudja az ügyész a' port könyv nélkül, akár

most készült-el tudására, – ‘s hogy ritka pör az, melyet két három napi olvasás után meg nem érthetne egy alkalmas ügyész, valóban könnyen azon gondolatra jutunk, hogy minden tekintetben tanácsosb, ha a’ kiszabandó sor szerént minden úrszéken más ügyész jelenend meg, mind az adózó nép bővebb megnyugtatása, mind magának az ügyésznek gyakorlása végett.

Mi illeti pedig a’ bűnpöröket, és azt, hogy a’ pörökbeni hanyagságot, majd egyik ügyész a’ másokra fogja ‘s t. e. – egy kis rendszabállyal szinte ellehet azokat is végeztetni. Legfőbb akadálnak látszik itt az, hogy ha a’ tiszteletbeliek illy szigorú szolgálatra köteleztetnek, váljon találkoznak-e, kik felvállalják?

Mihelyt meghatározott, hogy az ítélőszékek bírái csupán az ügyészek közzül fognak választatni, úgy vélem, sőt állítom, azonnal számosan fognak utánna esengeni. – ‘S vajjon ha még azoktól is fog kívánatni egy vagy két évi ügyészi praxis, kik szolgabírák, nyomozók, börtönészek akarnak lenni, nem lehetne-e kevésbé kétségeskedni a’ szolgálni kívánók számáról – ‘s vajjon nem ez leend-e a’ tisztviselők megvizsgáltságának legczélszerűbb módja? – mind a’ gyakorlatból, mind a’ theoriából. – Mindezekben fölül épen itt nyílik a’ jó birtokúaknak egy szép mező, mellyen legszebb alkalmak lesznek a’ szegény sorsúakat megmenteni, hogy mint bírák, szükségtől ne kényszerítessenek elvetemülni. Ahhoz t. i. hogy tiszteletbeliképen szolgáljon valaki, bizonyosan jövedelem is kell.

Végre az ügyészek ‘s egyéb tisztviselők bérére nézve megjegyeztetni kívánom, hogy ha az csekély, vagy nemeses leend, okvetetlen a’ törvényszolgáltatásnak kell szenvedendeni, mert ekkor ‘s ehhez igen jól fog állani az *accidentia*: *‘s igazságot és törvényt csak ott lehet várni és kívánni, melly országban a’ bírák jól fizettetnek, ‘s az ajándékok, vagy is törvénytelen accidentiák elfogadásától legszigorúbb törvény által eltiltatnak ‘s büntettetnek.*

Az ítélő bíróságról

Czélomhoz nem tartozván ama különféle bíraskodási formákról szólni, mellyek a' külföldön divatoznak, itt csak azt említem, hogy kivált életről és halálról ítélni törvénytudás nélkül képtelenség; következőleg a' büntető szék minden tagjáról nélkülözhetlenül fel kell tenni a' törvény értését: és pedig olly igen, hogy ennek bebizonyítása előtt senki sem folyamodhassák, *) annyival kevésbé candidáltathassék, mert élet halálról, de csak szabadságtóli megfosztásról is ítélni annyival emberibb, nemesebb, egyszersmind bonyolultabb, és így nehezebb, mennyivel hasonlíthatatlanul drágább a' szabadság, és élet a' vagyonnál, sőt a' világ minden kincsénél, 's szövényesb az erkölcsiség értéke az anyagiságénál.

Lássuk tehát, kikre is van nálunk bizva ezen minden tárgyaknál élesb belátást és tudományt kívánó bünbíraskodás?

Nálunk általjában a' megyei ítélő bíróság áll a' törvénszékekből, mellyek ismét alispányi elnökség alatt táblabírákból, szolgabírákból és esküttekből.

Midőn a' jó kérdésbe, kinek szabad pörököt folytatni? azt feleljük, azoknak kell és lehet, kik bébizonyíták törvényesen, hogy értik a' törvényt, 's erről diplomát is tartoznak előmutatni. — Midőn pedig a' jó kérdésbe, ki fogja megítélni j hogy az ügyész jól vagy rosszul alkalmazá-c a' pörben a' törvényeket? igen oda üt-ki a' dolog, hogy ehhez elég, ha valakinek jó birtoka van, a' törvénytudás pedig együvé van már úgy is kötve a' jó birtokkal. Nézzük a' dolgot közelebről.

Törvényeink a' fő ispányokat és helyetteseiket felhatalmazták, hogy a' jóbirtokú nemességből táblabírá-

*) Mind ez szükségtelen lenne, ha az ítélő bírák csupán a' tiszti ügyészek közzül választatnának, .

kat nevezhessenek. Ennélfogva nem is lehet, nem is szabad azt többé kérdésbe venni, a' mi a' kineveztetés előtt volt vala kérendő, hogy t. i. a' táblabírónak nevezendő, ez a' ki élet halálról fog majd ítélni, ez, a" kinek törvényszékeken ülés 's szavazási joga leend, – érti-e? értheti-e? mit a' bírónak nélkülözhetetlenül nem lehetne, nem szabadna nem érteni. Egy illy kineveztetése bíráinknak épen azon erejű, mint az egyetemknél a' doctoratus, azon különséggel, hogy az utóbbiaknál tudomány kívántatik, amazoknál pedig ollykor a' csupa jó birtok is elég. – 'S ennek kimondása, a' mit az egész haza tud, sőt nyilván követ, úgy hiszem nem sértés, és ha valami gyűlölendő volna e" tárgyban, arra nézve itt a' nyilvánítság nem szégyenkő, hanem orvoslási ösztön légyen.

Való, hogy az alispányok, táblabírák, 's szolga-bírák közt a' legmíveltebb, tanultabb, nemesebb, és tapasztaltabb bírák találkoznak, kik akármelly nemzetnél is méltánylást érdemelnek, 's kik azután a' törvényszéki ítéletek hatását vezetik. Itt azonban a' törvényszéki testületnek nem néhány tagjáról kell szólni, hanem az egészről; mert mindenik egyenlő szavazati joggal bír.

Véleményem a' bíraskodó tisztviselők iránt az volna, hogy ezek a' megyei politicus és gazdasági tisztviselőktől a' lehetőség kívánataihoz képest választatnának egészen külön. A' mostani tisztviselők vinnék a' megyék political 's gazdasági kormányait: a' bíraskodó testület pedig a' törvénykezéseket. Az Elnök, ki egyik alispán lehet, és közbírák is választatnának. Az elnök minden megyei építészék alkalmával, a' közbíráknak pedig ugyan ekkor csak fele · más fele pedig a' következő építészéken. Egy ítélőszékhez elég lenne az elnökön kívül 6 közbíró, kikhez jönne az előadó ügyész, és szinte a' megye által szükség esetére választandó tiszteletbeli közbírák, kiknek számok

határozatlan. A' rövid útú ügyek megítélésére elég lenne az Elnökön 's előadón kívül 3 közbíró 's ügyész.

Ezen ítélőszék üszveülésének ideje minden héten az első köznap, és tart mind addig, míg egyetlen egy Ítéletien rövid útú rab, vagy bevégzett pör van hátra: úgy azonban, hogy hetenként az innep napokkal 2 üres napja légyen. – Több üresség pedig csak azon esetben veendő, ha sem rab, sem per nincs. A' mit nem csak az ügyész, hanem a' börtönész is fog az elnöknek tudtára adni.

Ha már ezen ítélőszék a' polgári pörökben is ítélend *) ki nem látja azon jótéteményt? melly a' porok rögtöni felvételéből minden pörlekedőkre háramland. Valóban míg a' bíróság ekként nem lehet szerkesztve, bár ha változtatásokkal is, mind addig szomorú sorsa leend a' társulatnak magának, és erkölcsi 's anyagi rontása a' raboknak.

A' végrehajtó bíróról.

Vágynak, kik olly előítéletben tespednek, hogy a' hóhérnak nem a' tisztátlansággali bánás miatt kell a' városokon kívül lakni, hanem mert embert ölt. Vágynak, kik megborzadnak, midőn egy derest, azon embert és ütéseket látnak. 'S mi természetesb? mint az eszközlőtől jobban iszonyodni, mint az eszköztől. – Ennélfogva illy érzetláng között kimondani, hogy a' testi büntetések végrehajtása csak vad 's nem szelíd természetű embernek való, kinek szíve meg van keményülve.

Én épen ellenkezőleg vélem e' dolgot. Elöttem a' bírói míveltség legfőbb pontja épen ott határozódik, hol a' szív a' törvények 's körülmények szükségéhez

*) Vajjon illy képen organisait megyei törvényszékek nem ítélnének-e a' váltó-székek helyett is? – Nem lenne-e általok könnyítve a' messzi perlekedés? ítéljék meg mások, és magyarázza meg a' hongazdaság is.

most keményült, majd gyengébb, de soha sem ellágyult tud lenni. 'S ki erre elégtelennek érzi magát, kiben e' kívánat, e' szükséges műveltség nincs meg, az túlérzelgő, 's nem bírónak való.

Vajjon kérdem, az illy tévelyedetteket, ha a' bíró nem törvény, hanem az ő érzelgéseik szerint munkálna, hány szegény fizetne adót, 's hány adós adósságot? Igen is. Jön az adószedő, 's viteti a' szegény vánkossai, mellyről beteg gyermeke sóhajtása talán még gőzölg. Jön a' szolgabíró 's eskütt, 's lehet, hogy egy bővelkedő dúsgazdag számára, ki 1,000 forintos pört nyert, de szüksége nincs, egy 9 gyermekes apától mindenét elszedi. 'S ím felzúdul utánna a' jaj, melly lélek rázó mint a' végveszély, 's borzasztó mint a' sírokban felelevenülteké. Jön az újonczozás ideje, 's im az apa, anya, 's testvérek ártatlan fíjukért 's testvérükért egekig jajongnak, és a' bírónak e' siralmakat látnia, e' szív szakgató kiáltásokat hallania kell. Válgjon nem kell-e örvidenem, hogy míg másokat ártatlanok ellen is szorít a' törvény, élőmbe csak gonosztévők büntetését szabá. Vajjon nem kell-e örvidenem? hogy amazok nem kapitánytiszték, 's hogy midőn az ítélőszék egy gyöngébb természetűre keményebb büntetést nem tudva szabott, ezt nem megváltoztatni, sem elengedni, de az emberi természethez mérséklenni isteni, és emberi törvényeknél fogva hatalmamban áll, 's szerencsés vagyok. 'S válgjon az-e keresztény? ki be elégszik vele, ha embertársa szerencsétlenségén kezeit öszvecsapta 's iszonyodva elfut, vagy az, ki azért állt az emberiség szerencsétlénéi mellé, hogy kelletténél szerencsétlenebbek ne legyenek. Válgjon lehet-e nemesb érzet? mint annak tudása, hogy sok ezer rabságból szabadult bizonyítása szerint, mind ezért egy krajczár ajándék sem vétetett. Igen az Ítéletek tiszta végrehajtó bírája a' legnemesb, és emberibb tisztségek nevezetesb viselője; kinek ügyességétől a' börtön rende

függ, erkölcsi tisztaságától pedig az egész társaságra nagy befolyás ered.

Azonban még is, kik ezen végrehajtók nálunk?

Míg ív katonai kormánynál staabboli tisztek hajtják végre az Ezredek bűnitéleteit, a' polgári végrehajtóbírák néhol fogadott cselédekből mint strázsames-terekből, *) néhol hadnagyokból, várnagyokból, ma-sut kapitányokból **) állnak. Mivel pedig azt mondják némelly Juris corpusba merültek, hogy e' neveze-teknek törvényeinkben illy értelemben híre sincs, fel-találtatott egy eszköz, mi által bíró készíttessék be-tolok \$ mert uralkodik ama szokás, hogy ítéletet csak bíró hajthat végre, megyei bírói tisztviselő pedig nincs más, mint alispány, szolgabíró 's eskütt. Ennélfogva várnagyokra, hadnagyokra, 's kapitányokra itt fő, ott alszolgabíró, amott táblabíró, vagy eskütti címzete-ket függesztenek, noha sehol sem a' szolga, vagy táb-labírói 's eskütti, hanem íz hadnagyí, várnagyí vagy kapitányí esküformularékbaa van iktatva az Ítéletek pontos végrehajtásának kötelessége. 'S még is mind e' mellett is azt hiszik, hogy ezen személyeket nem az eskü hatalmazza-fel, hanem azon szolga vagy táblabí-rói 's eskütti címzettek, mellyeknek esküformularéjok-ban, a' rabok kezeléséről 's a' testi büntetések végre-hajtásáról szó sincs. A' honnan kétségbe sem lehet hoz-ni, hogy azon hivatal, melly mellé egymás hivatal szük-ség, hogy hivatal lehessen belőle, nem hivatal. — 'S kérдем, hogy mire való ezen chimaera? vagy szolga-bíróra 's eskültre kell bízni a' végrehajtást, 's nem lesz szükség a' nem hivatalokra; vagy a' nem hivata-

*) Mint sok királyi városoknál, nevezetesen Pesten is.

**) Mind ezek a' nagy mélt. Helytartó Tanács intézménye értelmében béres cselédek, 'a csak úgy exequálhatnak ha egyszersmind valamely tiszteletbeli szolgabírótságot; vagy eskütséget is viselnek: következőleg ugyanegy személyben béres cselédek is, tisztek is.

lókat kell hivatalokra emelni. Az első mindig czélszerutlen, 's inkább csudálandó mint követendő leend. Egyes egyedül tehát csak a' második állhat. Ugyanis –

Nálunk egészen fel van forgatva a' dolog, nem mintha a' törvényhozó test nem jól munkált volna annak idejében, hanem mert a' későbbiek nem munkáltak az idő változásaihoz képest ennek idejében. –

Kérdés tehát, kinek kell lenni a' büntetési végrehajtnak? 's mi ennek kötelessége?

A' börtönészben megkívántatnak 1. törvénytudomány. 2. tiszta erkölcsessel 's nemes szívvvel párosult műveltség, és 3. tapasztaltság.

Ha a' börtönész kötelességei elszámíttattak, ezek kifogják mutatni az álláspontot is, mellyről a' börtönészi tisztséget, a' közjó megrontása nélkül alá szállítani nem lehet. Lássuk tehát –

Tartozik minden rab erkölcsi 's anyagi állapotáról felelni, és számolni: következőleg a' rabok ügyeinek lehető gyors megítéltetésére; – munkájokra, erkölcsi magokviseletökre, 's az ezekhez tartozó minden tárgyakra, és' személyekre ügyelni és gondoskodni.

Kötelességei részletes elszámítása alább következővén, itt csak ez egyet jegyzem meg, mi noha múlhatatlan szükséges, talán sehol sem divatozik. –

Új rab érkeztekor, ha ügyész épen nem volna jelen, ennek vallományát mi előtt elzárattatnék, tartozik előtte felolvasni, 's mintegy hitelesíteni, a' mi a' hol és eddig is történt a' visszatagadásra nézve több volt a' semminél; mert a' miről ilyenkor 2-ik bíró előtt nem panaszkodott a' rab, az előadó harmadik, vagy ítélőnegyedik bíró előtt törvénytelenebb, 's méltán erőtlenebb vala a' tagadás. Fájdalom! hinnem kell, hogy ez eddig kevés helyen történt, vagy talán sehol. – De hogyan is? Hiszen a' hadnagyok, várnagyok és kapitányok sokkal csekélyebb személyeknek tartattak, mint sem illy hitelesítési megbízásra érdemeseknek tekintettek volna. Illyesmi az eddigleni vélemény szerint csak

a' tiszti ügyészre bízathatott, ki talán külső functióiból minden fixumokra, a' börtön mellett megjelenve 3-ik hónapban halgathatta-ki a' rabot, midőn az már a' börtönbéli iskola után még kint maradt czimboráival is értekezhetett. 'S vajjon fogja-e valaki mondhatni? hogy a' mi nem így történt, az nem csupán kivétel, 's ritka szerencse. – Vajjon van-e, ki nem látná? hogy nálunk a' dolog mintegy fel van fordítva.

A' börtön mellett csak a' börtönész (várnagy, hadnagy, kapitány) lakik, 's róla csak e' gondoskodhatik; mert a' rabokkali bánalommal ide 's tova hónapszámra való futkározás 's kint maradás öszve nem férhet. Ennek kell legjobban tudni, mellyik rab ügye végzendő, 's mellyiké van elhanyagolva? Ennek kell tehát sürgetni is mindenik rab ügyét, hogy ez kelletén túl ne halogattassék, szinte úgy a' közönség kárára, mint a' rabokéra. Azonban szokásaink 's törvényeink at egész börtön erkölcsi sőt még anyagi állapotáról való felelést, és számolást azon ügyészekre bízták, kik holmi úrbéri 's egyéb foglalatosságai miatt 2-3. hónapban is alig juthatnak a' börtönhöz. Miből nem csak számtalan rövidségek 's erkölcsi károk származtak; hanem az is, hogy a' tiszti ügyésznek e' szerént nincs ellenőrije, mert őtet a' törvény és szokás magát tévé maga mellé azzá. Mi illeti pedig a' törvényszéki ellenőrködést, ez igen is jó: – de a' hol folytonos ellenőrködés szükséges, vajjon elég-e ott a' dologba 3. hónapban egyszer tekinteni! –

Próbáljuk megfordítani a' dolgot. 'S tegyük a' börtönészt a' maga helyére, 's azonnal meglátjuk, hogy ha ez a' fenytéki kormányzó, 's az ügyész csak ellenőr: ha ez nem az ügyésztől, hanem az elnökségtől, vagy megyétől függ, 's nem nézheti le az ügyész, – váljon nem találkozik-e benne, úgy az ügyésznek, mint az ítélőszéknek magának is leghatalmasb ellenőre? ha t. i. kötelességévé tétetik, 's felhatalmaztatik, hogy a' rabok ügyeiről nem az ítélőszéknek csupán, hanem a'

megyének is adja-be havi számadásait 's észrevételeit.

El hiszem, hogy ez sok ügyésznek 's még több torynak nem tetszendik; de tetszeni kell *A* közjónak, a' közbátorságnak. — 'S nem látom okát, hogy azon törvényhozó test, melly az alispányt és szolgabírákat azokká hatalmazta, a' mik, a' börtönészt azzá ne tehesse, mivé tennie kell. —

Különös valóban hogy illy nevezetes tagról, ki a' nyomozó, előadó, 's ítélő bíróság munkálatait összeszedni, végrehajtani, és ez által a' közbátorságot eszközölni tartozik, még csak nem is gondoskodtunk, 's ennek viselését olly emberekre bíztuk, kiket szolgálataik alacsonyysága, 's a' fölibék ültetett ügyészi tisztség tehetetlenekké tevének rendeltetésük kivívására.

Mind ezeknél fogva elkerülhetlen szükséges, hogy a' börtönészi tisztség, mellynek hatásától annyi rabok erkölcsisége, 's a' közbátorság olly igen függ, a' maga méltó helyére tétessék: úgy hogy az ő személyében képviseltessék nemcsak a' végrehajtó-bíró, hanem azon kormányzó is, ki az ítélet nélküles rabok iránt is az illető tisztviselőket kötelességeik telyesítésére annak helyén szoríttathassa: és ha ok nincs reá, csak minden második építőszéken választassék: ekkor is úgy hogy minden folyamodó mind szükséges tudományát, mind tiszta erkölcsiségét előre bebizonyítsa.

Lehetne-e né melly megyékben ezen hivatalhoz még más hivatalt is kapcsolni, mint p. o. a' hadi pénztárnokságot, vagy biztosságot, annak megítélése nem ide tartozván, itt csak azt jegyzem meg, hogy mivel tömlöczbe való ember az, ki egy szerencsétlen rabtól ajándékot merne elvenni, előre is látható, hogy ennek semmi accidentiája sem fog lenni. — Ez okból szükség hogy fizetése is szolgálatához légyen szabandó; mert illy tisztségre nemeses fizetéssel jó birtokú ember akkor sem néz, ha kínálva kínálják vele, nem hogy még lakomákról intézkednék végette.

Különös ötletnek fog tekintetni; de közelebbről véve valóban nem az – azon véleményem, mi szerint némely megyei börtönészi hivatalhoz vélném a' hadi pénztárnoki hivatalt is kapcsolandónak: melyet legkissebb nehézség nélkül teljesíthetne egy személy.

A' baj csak az, hogy a' pénztárnoksághoz hypotheka, vagy jószág lekötés is kívántatik; holott vagyonos ember börtönészkedni nem igen fogna. E' bajon azonban könnyű segíteni; mert feltételetik, hogy jó fizetésért majd birtokos emberek is készek leendenek börtönészkedni, miután ezen hivatal végrehajtói kormányra emeltetnék: továbbá előre feltételetik a' börtönészben a' tiszta erkölcsiség-, 's ha a' tapasztalást kérdendjük meg, úgy látandjuk: hogy a' pénztárnoki hijányok mindenütt ott történtek, hol vagy semmi ellenőrség nem volt, vagy az nagyon el volt hanyagolva. Okos ellenőrség mellett csak erőszakkal lehet rabolni, de lopni soha sem.

Mind ezekhez végre csak azt adom, hogy ha *mind ezek, miket a' bíróságról felhoztam, bár ha némi módosítással is nem teljesíttetnek, a' legszebb igyekezetek, rendelkezések, a' legjobb börtön alkotások, intézkedések csak félig meddig fognak e' mostani büntetési módon segíteni.* 'S váljon szabad-e valamibe kezdeni fél orvoslással ott, hol egész orvoslás kívántatik, holott egy úttal a' bíróság czélszerű szerkesztése által gyökeres orvoslást lehet, sőt elkerülhetetlenül szükséges is eszközteni.

XVI.

A' végrehajtási nehézségről.

Az ítéletek végrehajtása olly nehézséggel van öszvekapcsolva, mi ha nem orvosoltatnék, igen szembe-

tűnő maradna. Úgy látszik ugyan, hogy könnyű vagy tán semmi, – de én tapasztalásból mondom, hogy nagy és okvetetlen orvoslandó baj. Értheti az ember a' a' törvényt, tudhatja a' resolutiokat, 's végre még sem azt kénytelen talán tenni, mit ért, és tud, hanem mást. Lássuk gyakorlatban

A' bírói ítéletek *kihirdetése* olly lényeges részei az ítéletnek, hogy a' nélkül az ítélet nem egész. – Ezen kihirdetést természetesen mindenkor az ítélő bírok szokták magok végrehajtani, és pedig nálunk a' fo mélt. Curián is kinyitolt ajtókkal: következik innen, hogy tehát *egy bíróság ítéletét mos bíróság ntm hirdetheti*: továbbá még az is, hogy a' bűnpörökben hozott ítéletek hirdetésén nem hogy szükség volna személyesen jelen lenni a' rabnak, sőt azt, mi előtt kihirdettetett nem is lehet ítéletnek nevezni, annyival kevésbé szabad tudni. – Következik harmadszor, hogy az ítéletnek azon felolvasatása, mi szerént a' raboknak tudtára adatik, törvényes kívánat ugyan, de nem hirdetés, 's az ítélethozásához, befejezéséhez, és kiegészítéséhez épen nem tartozik: vagy is ez akkor történik, midőn az ítélet már ki van hirdetve; holott ugyan azon egy Ítéletet kétszer hirdetni nem lehet. Jól megjegyezzük tehát hogy más az Ítélet hirdetés („publication más az ítélet felolvasás, vagy tudtúladás, melly utóbbi épen nem tartozik az ítélő, hanem a' végrebajtóbíróságra.

Azonban ezen okoskodással többször mint nem ellenkezik a' gyakorlat, úgy hogy vagy azt kell hinnünk, hogy ugyan azon egy bírói ítéletet kétszer is lehet sőt kell hirdetni, vagy ha ez tagadtatik, maga a' szükség parancsolja, hogy úgy legyen. Szükség ezt a' gyakorlatból felvilágosítani. Itt van néhány föl tett eset:

1. Az alperes ítéltetik befogatásától kezdve egy évi fogságra a' megyei törvényszéken; de ez főlebb vi-

szi. A' főlebbvitelnél kap egy évi fogságot e' jelen ítélet hirdetésétől kezdve, – azonban tegyük fel

a) Hogy ezen ítélet a' megyei széken, költe után 6-8 héttel *olvastatik fel:* és a' rab ez idő alatt is bé van fogva, kérdés, mikor kezdődik az ítélet? akkor-é midőn a' felsőbb bíróság hozta 's hirdette a' maga ítéletét, vagy akkor, midőn a' rabnak felolvastatik; mert mind kettőre vágnak példák.

b) Tegyük föl, hogy a' kérdéses rab még csak most rendeltetik be az ítélet meghallására, kérdés, hogy illik reá e' jelen ítélet hirdetésétől, ha igaz, hogy ugyan azon ítéletet nem lehet kétszer hirdetni, – és ha lehet, miért nincs kitéve, hogy az első, vagy második hirdetésétől kezdve?

c) Tegyük fel, hogy ezen Ítéletben az áll, e' *mai naptól kezdve*, és a' rab még akkor nincs befogva – mikor kezdődik a' fogság? szinte mint akkor is, ha a' rab be van fogva?

2. Van egy büntársaságban; rab, a, b, c, d, c. – Az a b halálra, a' c d e egy évi fogságra, és ezen kívül 100 pálczára ítéltetett a' megyei széken. Főlebbvitel útján az ítélet helybenhagyatik: kérdés, mikor kezdődik a' 3-ra nézve az ítélet?

3. Főlebbvitel útján ítéltetik egy olyan rab, ki be van fogva, egy év olta – 2 hónapra az eddig szenvedett fogsága betudásán kívül: azonban ezen Ítélet előtte csak 10 hét múlva olvastatik fel, kérdés, mikor kezdődik ítélete?

Illyen százféle példát állíthatnánk magunk elébe, nem mondván azt, hogy megtörténtek, vagy nem történhetnek. Ennélfogva, mivel a' törvény az igazság képviselője, vajjon a' végrehajtó bírót nem szükséges-e tisztára hozni? A' élemlényem az, hogy a' bírói ítéletek, mellyekben most illy záradékok állanak e' *mai naptól, a' jelen ítélet hirdetésétől, befogattatásától kezdve*, vagy az alatt valóbb *ítélőszék ítélete helybenhagyatik*, szűkebb, kielégítőbb határok közzé lennének

szorítandók: 's talán leginkább megegyeznék a' törvényes kívánatokkal, ha a' rab mindenkor *befogattatásától* ítéltetnék.

Ezen szabálynak jó oldalai:

1. A' végrehajtásnál megszűnne minden nehézség.

2. A' büntetés egészen lenne kimondva, nem mint most, midőn gyakortán megtörténik, hogy valaraelly rab pöre 4 évig foly, 's ekkor e' jelen ítélet hirdetésétől" 2 évi fogságra marasztaltatván, a' világ szeme előtt nem 6, hanem csak 2 évi fogsága vétetik beszámítottanak. A' miből méltatlan előítéletek szoktak származni; sőt még olykor zavar is. Mert ha az olly módon megítélt törvényszegő kiszenvedése után ismét börtönbe kerül, váljon nem eshetik-e meg könnyen? hogy nem 6 hanem csak 2 éves fogságot szenvedett bűnösnek tekintessék, mint erre talán példát is lehetne felhozni 's t. e'.

Más részről azon nehézség fordul elő, hogy illy esetben, miként mondja az ítélőszék, hogy vasban, köz munkán, börtöl, vagy zárva, holott nagy része már eltelt az ítéletnek; 's miként lehessen a' testi büntetést végrehajtani?

Mind ezekre ugyan szükség sem volna az új rendszer szerént: de véleményem kimondom a' mostani rendszerhez képest.

Hogy az ítélőszékek illy záradékokat vettek fel: *a mai naptól, e jelen ítélet hirdetésétől* 's a' t. – onnan származott, mivel, ha befogattatásától kezdve ítéltettek volna, miként illeszthetett volna akár a' börtöl, vas, közmunka, akár a' testi büntetés rabra? 'S ez valóban fontos ok: de ellenben nem lehetett volna-e mondani? befogattatásától kezdve Ítéltetik 6 évre, 's a' még hátra lévő 2 évi idejének közmunkán, börtöl, vasban, 's 200 pácza szenvedéssel leendő töltésére, így valóban eddig is sok zavarnak eleje *vétetett* volna, mellyeket fejtegetni itt fölösleges: de okaim fontosak. –

Végre említendő, hogy ha az ítélet hirdetésétől kezdődnek a' büntetés, és nem a' rabnak tudtúladása, vagy előttei felolvasása napjától, megtörténhetnék, hogy míg a' felsőbb ítélőszéki ítélet a' rab előtt felolvastatnék, 9-10 hét is elmúlt, a' melly idő miként beszámítható?

Véleményemet a' gyakorlat leginkább sürgetendi, mert itt csak látszatunk tisztában lenni – 's pedig mind ez igen fontos csekélység.

XVII.

A' bűn megelőzéséről.

Tudva van közönségesen, hogy csak a' népnevelés czélszerűsége az, mi egy országnak mind erkölcsi mind anyagi jóllétét eszközölheti, de épen ezen czélszerűség helyesb felfogásában 's eszközlésében különböznek a' vélemények.

Némellyeknek minden okoskodása főleg csupán csak az erkölcsi erő kifejtésével foglalatoskodik, 'gének elérésére elegendőnek vélik a' népnevelő iskolák felállítását. Mások velem együtt olly véleményben leendenek, hogy az erkölcsi erőnek nélkülözhetlen alapja az anyagi jóllét, 's ezen alap nélkül az erkölcsi nevelés célhoz nem vezethet, 's ha bár vezetne is, annál nem maradhat. – Embert, ki kenyeret és ruhát kér, kíván sőt követel, erkölcsi mondásokkal ki nem elégíthetünk: embert, kinek szükség a' mestere, iskolai tanítók által el nem ámíttathatunk: embernek, ki nyomorúsággal küzd, a' szabadság még maga is öldöklő fegyver: embert, kit szükség ragad, a' büntől sem isteni sem emberi törvények által fel nem tartóztathatunk, mert hogy „a' szükség törvényt ront” – talán nincs nemzet, mellynek közmondája nem volna.

Említem már, hogy anyagi jóllét nélkül ez élet minden kísérteteinek kitéve vagyunk, mert a' testszükségei mindennapiak 's múlászthatlanok. Szüntessük-meg az okot, 's magától megszünend az okozat is, vagy is kevesbítsük a' nép anyagi szükségeit, kevesbüend a' törvényszegés is.

Korán sem kívánok olly túlságba esni, mintha a' nép anyagi jóllétét erkölcsi jóllét nélkül is elegendőnek vélném: sőt inkább megismerem, hogy a' nép erkölcsi jólléte megtermi »z életrevalóságot is, melly magának anyagi jóllétet is képes elővarázsolni – csak azt mondom, hogy mivel nélkülözhetlen feltétel erkölcsi jóllétünk megszerzésére, és fentartására anyagi jóllétünk, bár miként erőködünk is, cél't vesztünk a' népnevelésnél, hanemha ennek szükségeit egyszersmind kevesbítettük, 's őt jobb állapotba helyeztük.

Mennyivel olcsóbb azonban a' jó tanács az arany-nál 's ezüstnél, annyival becsesb lenne a' nemzetek anyagi jóllétét eszközlő terv, azon szemléletnél, melly az erkölcsi népnevelést minden szükségek pótlékául akarja állítgatni. Ki itt czélszerű tervet mutathatna-fel, valóban méltó lenne Hazája jó emlékezetére, melly drágább mindennél. – Mert bár legczélszerűbbleg büntessünk, az emberiség vesztesége sötétlik leikeink-re, de midőn büntőli óvás tűnik-fel, az emberiség boldogítása 's dicsőítése lángol-fel sziveinkből. Véleményem következendő:

Minden nép annál inkább gyarapúl, minél jobban meghasználni tudja idejét, és minél kevesb erőtetéssel elégítheti-ki szükségeit.

Vessünk egy pillanatot Magyarországra, 's látni fogjuk, hogy itt a' népnek legnagyobb része az esztendő nagyobb részén hever, vagy csak olly munkát tesz, ha tesz, mellynek jóformán semmi láttatja sincs.

*) Alig van olly ország mint Magyar honunk, mellynek olly különbözők vidékei, népességre, ennek míveltségére 's

Miután a' tavaszi munkákat végezte a' nép, a' mi alig tesz többet hat hétnél, kaszállásig mit sem csinál. Ekkor elkezdődvén a' nyári munkák Júniustól kezdve October végével munkája megszűnt. Novembertől Martius végéig úgyszólván csak a készet emészti, mert ha kivesszük azon időt, mellyben barmait eteti, és maga eszik, a' többi rész alkalmasint a' meleg kemencze mellett, vagy fagyoskodással telik-el. *) Vegyük ehhez a' vasárnapokat és innepeket, mellyekhez a' kereszt- 's búcsújárások, farsang, 's több illyenek szá-

szorgalmára, föld kiterjedésre 's minőségre nézve. Némelly északi megyék földje sovány, hegyes lévén, nép-gégét nem tarthatja. Innen van hogy a' szegény árvái, liptói, trencsényi, 's több megyei lakosok kénytelenek nyári munkákra az ország bensőbb néptelenebb vidékeire seregestől nyomúlni. Némelly nyugoti 's északi megyék már is olly igen népesek, hogy ha nagyobb nép szaporodás leend. és az ipar előre nem haladand, a' kereskedés nem haladand s terhükre fog lenni a' népesség, mert szorgalmuk ellen, eddig sem leheté panasz, 's körülményeikhez képest dolgoznak annyit, mint a' legmíveltebb országok lakosai, noha kevesb az ösztön: de erről majd alább Némelly megyékben sok a' jó föld, kevés a' nép, hiányzik a' munkás – Illy viszás körülmények vegyületében, valamelly egy oldalú átalányos állítással lépni fel épen nem lenne tanácsos, mert hiszen a' különféleség különféle gyógszert, 's orvosló eszközt kivan, kérem tehát véleményimet helybeli körülményekhez alkalmaztatni.

- *) Egy jó nagy része olly szegény vagy inkább élhetetlen a' népségnek, hogy még legszükségesebb ruházatja sincs. Téli időben csizma nélkül a' házból sem tud ki-lépni, és ha kilép, úgy is betegség martaléka, 's ha mindig bent marad, akkor is nyomorult. Ha a' disznótor elmúlt, melly édes mindnyájuké, azután koplalhat, és mivel fűteni valója sincs, fagyoskodhatik is. Ha egy szegény apa, illy állapotban végigtekint a' zsákvaczokon éhvel síró gyermekeire! s midőn szíves imádságai sem hoznak segílyt – az elkeserülnek hogy nem jutna eszébe a' *másé!* 's hogy jutna az *oskola?*

mítandók, kiviláglik, hogy az évnek csak ebben is egy ötöd részénél több telik-el, úgyhogy a' valóságos heynyélés, ide nem értvén az idő viszontagságai u. m. szél, eső által okozott heveréseket, az egész év felénél sokkal többet emészt el.

Vegyük fel most, hogy 10 millió nép közzül csak három millió vesztegeti is így el idejét t. i. az esztendőnek ha nem egészen felét, csak harmadát is, mintegy 270-300 millió napszám, 's annyit kívánó és érő munka van oda: 's hány milliót érő munkával szegényebb évenként az ország, 's hányszorta lesz népsége azon szükséghez közelebb taszítva! melly törvényt szokott rontani.

Ha e' roppant veszteségnek főbb okait vizsgáljuk, ezek a' többek közt két félék, helybeliek, vagy országosak.

Országos okai a' Haza illy káranak, ha a' nép törvény állal nem segítettik, jogot nem ismer, 's nem neveltetik, de ezekre nézve nem szólók, miután elég indítványok tételtek mind a' kereskedés, mind bizonyos fokozatú felszabadítás, mind népnevelés iránt.

Helybeliek, mellyek a' régiség következményei, p. o. némelly régi mező városok 's helységek istállóji a' városokon kívül szorítvák, 's ezek csupán barmaik etetésével kénytelenek eltékozolni az egész napot: – a' tanyák, vagy majorságok néhol a' helységektől több mérföldre szétszórják, 's az évnek nagy része csupán hasztalan járkálásban pazaroltatik-el. Illy ok néhol a' neveletlenség is p. o. mi a' földművelés körén kívül vág, nem csak magyar de más nyelvű lakosaink is nagy részben, bizonyos előítéletből idegenek 's szegyenlik megtenni, így például, a' fonást 's egyéb illyes munkát végezni meggyaláztatásnak véli igen sok.

Mind ezeknél azonban van egy sokkal nagyobb szerencsétlensége t. i. Nem tud mit csinálni! mert nem tudja mit lehetne csinálni, 's mert nincs ki megmondaná, mit tegyen? és nincs rá szoktatva, hogy tegyen. –

Azon foglalatosságok, mellyek által a' nép anyagi jóllétét eszközölheti, e' három fő szakaszokra osztatnak:

1. *Termesztőkére*, hova számláltatnak a' mezei gazdaság, erdészet, kertészet, és baromtenyésztés.

2. *Gyártókéra, készítőkére*, hova a' gyárok, művészetek 's kézi mesterségek tartoznak.

3. *Felcserélőkére*, hova az egész kereskedés jó.

Közönséges eszme? hogy a' két 's több féle mesterséget űző egyiknek sem felelhet meg kívántatólag. A' gazda nem lehet egyszersmind kereskedő is, gyártó is, ezek pedig gazdaságot is nem űzhetnek.

Ezen közönséges eszme véleményem szerint úgy mint van, igen csalékony, sőt veszedelmes. Én t. i. helyeslem nagyban űzve, tagadom kicsinyben: vagy is egy nagyobb kiterjedésű jószágigazgatónak, bizonyosan elég baja van a' gazdaság folytatásával, ha nem kereskedik is. A' művésznek vagy gyárosnak romlás nélkül nem lehet mesterségétől távozni. Mind ez azonban ellenkezőleg van kicsinyben. Itt azt kell szemügyre venni, hogy kis gazdának, csekély kézművesnek, vagy szegény kereskedőnek épen az a' baja, hogy kevés a' foglalatossága, 's kevés a' pénzkeresésmódja, vagy is ki fogy a' munkából; mi által épen olly arányban pusztítja jövedelmét, 's neveli kiadásbeli szükségeit is} 's mind ez csak azért, mert bizonyos időszakokban nem tud mit csinálni. —

Hogy a' nép könnyebben kielégíthesse szükségeit, arra nélkülözhetlen, hogy minden telhető idejét meghasználja. A' mi csak úgy történhetik, ha mindenik lakosnak vannak eszközei, mellyek által az idő viszonyosságaihoz 's körülményekhez képest magának hasznot hajthat. Illy eszköznek vélem a' nép kezében, ha mindenik egyed 2. vagy 3. féle mesterséget tanúi gyermek korában: mit példában kívánok előterjeszteni. —

Ha a' gyermek megtanulja a' földművelésen kívül a' takácsságot és fonást, vagy csizmadiaságot, szabósá-

got, és fonást, azon időszakokban, melyekben a' gazdasági munkákból kiszorul, ezen mesterségek üzése által hasznot hajthat magának, és annyival javítandja anyagi jóllétét, mennyivel kevesebb időt hagy munka nélkül.

Betanulandó kézművességek közt legczélszerűbbek azok, melyek legszükségesebbek „s legközönségesebbek p. o. fonás, takács, csizmadia, szabó, faragó, háztetőverő, falrakó, kefekötő, kőmives, posztó- és bőrbocskor készítő, szappanos, vagy gyertyamártó, üveges, kötél, és kerékgyártó, asztalos, kovács 's több efféle kézművességek.

Tegyük fel, hogy egy helységben, a' helybeli körülmények kívánatai 's gyermekeik hajlandóságához képest választanak a' szülék illy kézművességeket, 's hogy e' szerént magok cseremunkák által megkímélhetik azon kiadásokat, melyeket most szükségkép kell kifizetni, vagy megkereshetik azt, mit ön romlásukra télen ruházatért most tehetetlenek kiadni: sőt hogy még tulajdon szükségük fedezésén fölül pénzt idege- nektől is érdemelhetnek, és hogy mind ezeket olly idő szakban nyerhetik, melly különben elveszendő vala, elképzelhetjük, mennyire javulna a' népnek nem csak anyagi, de erkölcsi élete is, mert tudva van, hogy ördög párnája a' heverés, és a' munkával foglalkodó nép, roszon nem törhetné 's nem törné fejét mint most, midőn ha akarna sem tud mit csinálni.

Valóban a' népnek erkölcsi oktatása csupán azon esetben bírandhat kellő és folytonos hatással, ha mód nyújtatik nekie minden idejét meghasználhatnia, különben a' szükség törvényt fog rontani, 's az erkölcs tisztasága az anyagi szükség örvényében keringeni 's végre bemerülni. — Igenis az ember erkölcsi jóságát, az élet viszontagságai változás alá szorítják, 's hogy ez eltávoztassék, e' viszontagságok terhein kell könnyíteni.

A' népnek kézmivességei oktatásánál következő észrevételek fordulnak elő.

1-ször. Némelly mesterségek folytatásához mint p. o. csizmadia, szabó, takács, háztetőverő, kefekötő, kőműves, falrakó, szappanos, posztó és bőr-bocskor készítő, üveges, fonó's több efféle mivességekhez kevés és igen könnyen szerezhető és tartható szerszámok 's eszközök kellene. Másokhoz ellenben mint p. o. kovács, asztalos, kerégyártó 's több efféle, sok helyet foglaló, és nagyobb pénz mennyiséget elnyelő szerszámok szükségesek. Amazoknak üzése tehát könnyű; emezekére nézve pedig megjegyzem, hogy ha bár bajjal is, még is lehet segíteni, 's azon hasznos siker, mellyinnen származandik, méltó a' bajlakodásra: 's itt most csak annyit érintek, hogy illy célra egy helybeli előljáró felvigyázata alá nem lehetne-e olyan közműhelyeket állítani? mind kerégyártók, mind kovácsok 's asztalosok számára, mellyekben azok annak idejében bizonyos napi bér fizetése mellett dolgozhatnának. – Az olly nehézségek, hogy hát a' czéhbeli mesteremberek illy esetben hová lennének? 's mennyi bonyolódásba ütköznék e¹ tervezet kivitele! sokkal gyengébb oldal, mint sem itt legkisebb akadályul vétethetnék.

2-szor. A' betanításra szinte több nehézség fordul elő: u. m. hol és kitől tanúihat a' gyermek? 's ki fizeti a' tanítókat?

Miféle pénzalapot vélek ide fordítandónak, azt alább érintendem, 's itt, csak azt jegyzem meg, hogy a⁷ betanításnak ingyen kell megtörténni, és csupán csak azok fizessenek valamelly csekélységet, kiktől telik: különben félő, hogy a' szegény ember majd elhanyagolja gyermekei nevelését, mint eddig az iskolába járatást: – 's ki vetheti szemére? ha felkiáltja „a' szükség törvényt ront – 's étel és ruha nélkül nem lehet az erkölcstant tanulni.”

A' tanítókra nézve megjegyzem, hogy illy mes-
teremberek mindenütt találkoznak, ellenkező esetben
nem olly lehetlenség illyeneket vagy behozni a' hely-
ségbe, vagy a' szomszéd helységbe, hol ismét illy sza-
kú mívészek találkoznak, mint millyeneket a' szülék ki-
vannak, csereképen vinni a' gyermekeket 's a' t. –

Mi illeti a' leányokat, ezeket, azon kívül, hogy
egy értelmes gazdasszony által kenyér sütésre 's főzés-
re oktattathalnak (mellyekhez tapasztalás szerént szá-
zadik asszony sem ért, 's pedig csak a' szükség ki-
vánatához képest) – lehetne varrásra, fonásra, szö-
vésre, pokroczkészítésre 's szabóságra is taníttatni, 's
mind ezek iránt egy tervezetet kidolgozni. –

Azon sok kicsiny, mellyet a' hongazdaság annyira
sok millió kezek által nyerne évenként, az idő czél-
szeru meghasználásával – tagadhatatlanul olly nagy
kinccsel vetekednék, millyen a' nép anyagi jóllétére 's
erkölcsi jósága fentartására nélkülözhetlenül szüksé-
ges.

Erkölcsi jóllétet anyagi nélkül *eszközölni, meg-
tartani* szinte olly lehetlen, mint okozatot ok nélkül
képzeln.

Én meg vagyok győződve, hogy ha ezen egysze-
rű vélemény pártfogásra találand, a' mostani gyermek
sarjadék, tetemes bűnöktől meg fog óvatni, 'sa' Hon-
gazdaságra a' sok millió aprólékosságból nem is kép-
zelhető nagy nyereség háramlani. Es nem mást, mint
az illy módon anyagi jóllétre állítandó népet lehet *csak*
erkölcsileg 's czélszerűleg oktattatni.

II. Rész.

**A' Börtö n r ő l,
's
szerkesztéséről.**

II. Rész.

I.

A' B ö r t ö n r ő l .

A' Börtön azon épület, mellyben a' törvén}szegő törvényesen reá mért büntetését szenvedí.

A' mint a' büntörvény osztályozandja a' vétségeket, ahhoz képest szükség alkatni a' büntetés helyeket is. A' vétségekhez képest, millyenek a' bűn, véték és hibany, az elítéltek is fokozatonkint terhelhetetnek. A' bűnösöknek és vétkeseknek, vagy is raboknak *börtön*, a' hibanyosoknak vagy is foglyoknak, *fogház* szükséges. *)

Hibanyosok csak az eljáró bünbíróságoknál találtnak, 's ennélfogva törvényhatóság vagy egyes bíróság, melly bűnnyomozásra van meghatalmazva, czélszerű fogház nélkül nem lehet; 's Hlyen fogházakat, a' míveltebb rabok számára tervezett formára, mindenik bünbíróság szükségéhez képest, emelet nélkül földszínt igen gazdaságosan és könnyen építhetni.

*) Börtön, carcer. — Fogház, arestum. Bűn, crimen — véték delictum — hibany, vitium — hiba, error. — Mind ezt csak tervezet képest hozom föl, várván jobb értelemadást. Egyébiránt elegendő ezen általános kifejezés *bűn*, büntetés.

A' börtön kívánatai 1. bátorság, 2. egészség, és 3. czélszerű alkalmas szerkezet.

Ha valaki megtekinti az angol 's északamerikai börtönök térképeit, csudálkozni fog, hogy közzülök czélszerűt nem találhat. Ha pedig olyan börtönt akar látni, mellyre még vesztegetve is van a' kincs a' czélszerűtlenségen fölül, tekintse meg azon börtön térképet, mellyet Haviland a' híres építész, Északamerikában Philadelphia számára legutóbbi években készített, 's csak nem azt fogja hinni, hogy Északamerikai börtönein javítani talán nem akar, 's hogy mindenféle szükséges intézetekkel bővelkedvén, pénzét szórhatja haszontalanságokra, mint a' millyen e' börtönnek is puffadt innepiessége. – Holott Beaumont és Tocqueville megjegyzék, hogy az egész északamerikai statusokban egyetlen egy intézet sem volt még 1830. évben a' szerencsétlen bolondok számára: 's azok ott is a' börtönökbe záratnak, mint Europa több országában! Fontolja meg bár maga Északamerika, vajjon köztársasági elvből eredhet-e olly intézkedés, melly szükségtelen pompára szórja ki ott a' pénzét, hol a' szükség nincs kielégítve.

A' tiszta és mély eszű Bentham, ki a' gonosztevőt, zavart, beteg eszűnek monda, – legczélszerűbbnek tervezé, a' küllő, vagy a' sugár alakú börtönt; melly sokaknak megtetszett. Illy formában tervezé Haviland is a' philadelphiai világ híru börtönt.

Ezen panopticum, szétlátó vagy küllő börtön hibái e' következendők:

1. Nem lehet benne szabad légfolyás; mert a' ketős magas kerítés már magában elég a' szélnek gátot vetni, 's még ezen kívül a' küllő ágai segítik elő ugyan ezt. 'S ha már a' romlott levegő nehezebb, és földszínre száll, miként tisztul meg az illy falmélységek közé ülepedett levegő, mellyet csak a' szél emelhet fel? – Megjegyzem pedig, hogy ha nagy különbség van is Északamerika rengetegei és az európai

népes városok levegője közt, olly nagy következményt még sem fog valaki innen húzhatni, hogy a' földszíntre száló rossz levegő a' mély falak közzül erős szél nélkül is ki mehet.

2. A' büntetés egyik fő kívánata, hogy a'rabok sem szóval, sem jellel ne közöljék gondolataikat. Itt azonban össze vágnak egymásfelé szemközt fordítva az ablakok, 's ki az épület középpontján örökődik, miként fogja látni vagy hallani a' tilalomszegéseket? Itt a' lehetetlenségről 's a' rabok mellesleges akadályoztatásáról lehet ugyan védelemkép szólni; de az előtt nem, kinek tapasztalása van. — Ha pedig falakkal választatnának szét a' küllők, és így az ablakbóli kilátások is, akkor még inkább el lenne fojtva a' levegő. Illy választófalak azonban nincsenek e' térképben.

3. Azért, hogy az őr a' középpontról szétláthasson, a' börtönszobák sikátorát közepett nem választhatja el semmi fal. Én azt tartom, hogy a' mit épület által meg lehet őrzeni, ne bízzuk azt gyarló örökre, az öröket itt mindig úgy kell inkább tekinteni, mint biztos épületnek, 's nem mint raboknak őreit. Itt sem a' hang, sem az összetekintetés nincs kellőleg akadályozva; mert a' hang az összeérő szomszéd szobákba ugyan nagy bajjal, de a' szemköztiébe könnyen megy. Ollyasmit pedig felhozni védelmül, hogy az ajtók a' sikátoron nem épen szemközt állnak, és így a' kilátás akadályozva van, csak olly ember előtt lehet, ki még sem rabot, sem rabört nem látott. — 'S ki állításomban kétségeskednék, pirulni fog, ha tapasztalás után ítélend. Az ember gyarló; de leggyarlóbb az, ki a' raböröket 's rabászokat nem gyarlóknak hiszi. Miért kell tehát ezektől minden lehető alkalmat el nem zárni? 's a' melly alkalmaknak lenni kell, azokat a' lehetőségig nem kevesbíteni.

4. Mi illeti a' felvigyázók kényelmes bejárását, ennél nem lehet fárasztóbbat, 's így czélszerűtlenebbet, gondûJnû. Itt, ha valamelly rabhoz kell menni, a'

kaputól előbb a' középpontig, innen ismét csaknem olly hosszúságra kell menni, úgy hogy mindenik rabhoz menve, az egész udvar hosszát csak nem végig kell gyalogolni, és ismét vissza 's mi több, a' szoba csoportozatoktól a' középpontig sugárzó folyosók a' felvi-gyázatot gátolják, 's haszontalan költséget okoznak.

5. Ha valamely rab a' kerítés felé eső szobák abla-kain kiszabadulna, hogy láthatja meg az őr nappal, 's hogy veheti észre éjjel? mert ez történhet, 'sa'bör-tön bátorságához tartozik; holott a' középpontról az ablakok szem elől fedvék. –

A' börtön belső alkotását is kellene még bírálgat-ni; de a' térképben semmit ki nem vehetni, holott méltán gyanítható, hogy a' melly börtönnek külső alakítá-sa igen hibás, annak belső szerkezete sincs hasonló hi-bák nélkül. Különös valóban, hogy mind azok, kik ide-gen börtönök vizsgálására jártak, a' belső szerkezetről vagy épen semmit, vagy olly keveset mondának futó-Ing, miből épen nem lehet észre venni, hogy a' leg-szükségeseb belső szerkesztésről fogalmat akartak volna magoknak szerezni. *) S ez nem valamely gúny, sem önhittség' sugallása;- mert a' börtön kívülről maga mulat mindent, de bel szerkezetében van a' megtanu-landó titok a' léghúzásnál, a' fűtésnél, a' víz és árnyék-székcsövek szét ágaztatásainál, a' fa hordásnál, ajtók ablakok elrendezésénél 's a' t. – „S mi a' börtön tech-

*) Egyik az illy utazók közül, mint maga mondja, miu-tán Europa 24 legújabb 's legjelesb fogházait megviz-gálta, így ír: „Egy kamara legyen 12 angol láb hosz-szú, 10 láb magas 'sa' t. Az ablak közel essék a' bolt-hajtáshoz, 's hosszú lehet, de 5 hüvelyknél nem ma-gasb – két ajtó mindenik kamarán, 's rajta haránt metszett kémlyuk, 'sa't.” Kérdem az író, lehet-e az illy ablakú szobában dolgozni? 's még kémlyuk is szük-séges? 's ilyen szerkezetük Europa 24 legújabb's Íeg-jelesb fogházai? –!! Lásd *Tervét* a' javító fogháznak 46 oldalon.

nicumát illeti, én ezt kívántam volna bővebb szemügyre vetetni, 's rajzokban közöltetni; – mert ez több minden panoptikon felcífrázásánál.

Ha előadott észrevételeim a' többi és más szerkezetű börtönökre alkalmaztatnak, azonnal szembetűnendők azoknak hibájjik is.

Illyen a' Sing-Sing – Illyen Power találmánya – Illy czélszerűtlenek, sőt valóban boszantók mind azon tervezetek és börtöntérképek, mellyeket eddig közre bocsátva láttam! 's valóban csudálkozni lehet, miként lehete mívelt nemzeteknek a' *természet útmutatásaitól annyira eltérni*, – mint a' Brixton, Kirkdale – Milbank – Genfi 's több európai 's északamerikai börtöntérképekből láthatni.

Elsorzott észrevételeim ellen lehet ugyan nemclly szószaporításokat felhozni; de nem sokat ér az olly okoskodás, mellyet nem igazol a' tapasztalás. Tanátosabbnak ítélem e' helyett olly tervet előadnom, melly sem angol, sem északamerikai mintára nem készült, 's egyedül a' természet és tapasztalás útmutatásának köszöni lételét, 's ez a' legegyszerűbb magyar terv – mellyet az I. és II. térkép táblákon minden ahoz értők bírálása alá van szerencsém terjeszteni.

E' börtönterv nem tökéletes ugyan, de annyiban czélszerű, mennyiben minden kívánatai a' börtönnek lehetőségig benne foglaltatnak.

I-ső Tábla

Magyarázata a' börtön térképnek földszint *)
(bécsi mertekben.)

ST. A' kerítés hossza a' 2 végső fallal együtt	91°
szélessége SU. – – – – –	40° 1'
EF. A' börtön épület hossza – – –	72° 9'
szélessége – – – –	7° 31'

*) Az udvarok bővítése akkor is szükségtelen, ha a' hely bősége engedné, –

A' börtön F. végén a' kerítéstől távolság falon kívül	- - - -	4 3'
„ E. végén	- - - - -	4°
A' börtön épület a' kerítéstől hosszában párhuzamos távolságban kerítés fallal együtt	- - - -	0°
íll. kézművek 's eszközök tárai szélessége fallal együtt	- - - -	4 ^d
Ettől az llv. kormányzati épületig falon kívül		5 ^C
Az 10. épület szélessége falakkal együtt	-	4°
Ettől a' kerítésig a' fallal együtt	- -	10°
A' rabnók börtöne LN. hosszában	- -	31° 1'
Mindegyik végén a' fallal együtt üres tér	-	5°
E' börtön szélessége	- - - - -	4° 1'
E' börtön a' kerítéstől hosszában távul van fallal együtt	- - - -	4° 3 ^y

Bel szerkezete a börtönnek.

Mindenik börtönszoba magassága	- -	10'
„ szélessége ajtótól azablakig		9'
Hossza *)	- - -	6'
Ajtó magassága	- -	6'
„ szélessége	- -	3'
Ablak magassága	- -	3'
„ szélessége	- -	2'

ablak vas a' fal Közepén áll. Ezen belől vak üveggel el látott ablak. A' fal belső részén pedig kinyitható drót rostélyzatú ablak tábla, melyet be lehessen zárni, az üveg ablakot pedig ez üdőben nyíltan hagyni annyira, mennyire a' bezárandó rostély engedendi; mert egeszeni kinyitását a' rostélyzat fogja gátolni, mellynek azért kell zárva tartatni mindig, hogy a' rab az üveg ablakhoz ne férhessen, 's ki ne lásson, e' mellett még

*) Megjegyzendő, hogy földszint; a' melly szoba 6' hosszú, az 1-ső 'a 2-ik emeleteken már sokkal tágasabb.

is az üveg ablak kevés megnyílása után levegő meheszen be. – Vagy is egy üveg ablak az ablakvashoz közel, a' drót ablak tábla pedig, mellynek sarokvasai épen azon oldalon legyenek, mellyen az üveg táblákéi, de a' rostélytábla a' fal belső részére szegezve amannál nagyobb leend, úgy hogy ha a' rostély egészen kinyitattnék, az üvegablakot is ki lehessen egészen nyitni. A' rostély táblakulcs mindenkor a- rabásznál leend: 's ez nyitja ki vagy zárja-be az ablakokat a' szerént, mint a' rabok egészsége fogja kívánni.

Mindenik szoba ablaka szemközt áll az ajtóval.

Mindenik szobában van mozdíthatatlan ágy a' falból kiálló köveken, és mozdíthatatlan árnyékszék, szinte mint víz csap is. –

A' vas vízcső minden emeleten a' külső falakba van beépítve, 's az ablakok alatt foly végig a' víz a' lépcső melletti kútból

Mindenik szoba mintáz e. i. képlet mutatja, Meißner szerint fűttetik.

E¹ végre mint a' C. D. (II. Táblán) fenék térképen látható, a' pinczében áll 4 kemence 1. 2. 3. 4. mindeniknek van a' füst kéményén kívül még melegvívő kéménye olly végre, hogy ezek a' középfalba lesznek építendőek: és mindenik emeletre felszolgálnak t. i. Az első emeletre menő, a' közép falat mellékező két sikátorba elágazik: Y. formában, úgy a' mint az S falon látszik. A' 2. 3. és 4-ik emeletbe külön külön menő melegvívő lyukak szinte hasonlag alakíttatván, – azon megjegyzéssel, hogy minél magosabb az illy melegvívő kémény, annál tagosabb lyuka légyen az alsó emeletre menő kémény üregéhez képest; mert ha egyforma üregűek leendnének, a' felső emelet legkevesb melegbe részesülendne.

Ezen kéményeken kívül a' közfalba kell még építeni 4 léghúzó kéményt, mindenik végről a' második szakaszú pincze közfal 2 végeibe; olly végre, hogy ezek a' szobákból kitoluló levegőt magokba vegyék?

és a' köztetőn kivigyék, – a' léghúzó kémény pedig minden emeleten magába vegye azon nagy csöveket, mellyek a' középfalak tövében a' sikátorok padlózatai öszveragadásánál a' középfallal 3-4 újnyival alább esnek, mint a' padlózat, 's minden sikátoron végig mennek. A' hol megjegyztetik, hogy ez nem vascső, hanem csak falba épített üreg. Ezen üregbe jó szinte hasonló, de kevesebb átmérőjű üreg minden szobából, és pedig az ajtó megett való sarkokból alatt, hogy a' szobalevegő folyvást kimehessen a' légvivő csöbe,, ebből pedig a' léghúzó kéménybe. Ugyan ezen léghúzó kéményekből kell lenni a' sikátorokra is egy lábnyi O ablakoknak az alsó padlózatok színénél minden emeleten, hogy szükség esetében kinyitvatván, a' sikátorok levegőjét is tisztítsa; úgy azonban, hogy egy időben mindig csak egy oldalon, vagy sikátoron nyitassék az ablak. – 'S ha nem szükség zárva álljon mind.

E'képen tudva van, hogy téli fűtésnél a' levegő mindig tiszta \$ máskor ellenben ezen mód nem használ. – Szükséges tehát egy külső léghúzó minden szobában, melly is a' Z betűnél van, és az udvarról rézsút megy felfelé a' szoba felső boltozatához azon sarokban, mellytől az ablak távulabb esik.

Tudjuk, hogy a' rossz levegő mindig alászáll, és így a' szobákban is alól van. Ha tehát a' felső levegőhöz fölülről folyhat a' külső levegő, ez a' szoba levegőt aláfelé nyomja: 's innen természetes, hogy ha a' v üregnél rést találhat a' nehéz levegő, folyvást vesz magának, és a' sikátor padlózata alatt, a' nagy léghúzó üregbe, innen pedig a' kéménybe nyomul, mellyben nem maradhat. Ha ellenben az udvarról ugyan azon irányban volna szinte a' szoba felső padlózata színénél a' lyuk, igen természetes, hogy az igen kevés, vagy semmi változtatást sem tenne. – Megjegyzendő, hogy a' szobából a' sikátor padlózata alatt, a' lég-

húzó csőbe vitt levegő, a' füstkéménybe is bocsátható lenne. —

A' léghúzó kéményt azonban minden esetre szükségesnek tartora, hogy a' sikátor levegőjét is tisztítsa annak idejében. — Ha t. i. ezen tisztítás a' sikátor ablakaira bízattatik, alól a' padlószínen nem igen fog tisztulni a' levegő; ellenben ha mindenik sikátorban a' padlószínél lyukak hagyatnak, az ablakon benyomuló levegő nyomása miatt, ezen lyukon fog kitakarodni minden rossz levegő a' kéménybe, holott is két megjegyzendő van, úgymint a' léghúzó kémény, mellynek alja földszínt kezdődik, minden emeleten rézsút veszi föl, az emeletekből bele vitt kéménykéket, úgy hogy a' kéménykének a' kéménybe vágásánál legfőlebb csak 60-70 grádusnyi hegyű sark lehet. — Továbbá, minél távolabb esendik valamely szoba, a' meleget sikátorba lehelő ablakhoz, bizonyos arányban annál nagyobb melegvivő lyuk szükséges a' szobára.

Ezekhez képest mind télen, mind nyáron folytonos légfolyás mellett mindig tiszta levegőt lehet húzni a' szobákba. Ha pedig nem szükséges volna, akkor a' lyukak fedelei egy madzag segítségével betétnek: mint p. o. télen mindig zárva állhat az udvarról húzó lyuk szája, mellynek négy szegben elegendő 4" átmérőű üreg. — 'S ez a' léghúzó olly fontosság, melly nélkül a' romlott levegőt illy kis szobákból kiereszteni nem lehet: ellenben általa folytonos leend a' légtisztulás.

Másik fontos megjegyzés pedig az, hogy mivel a' szó elkülönzés a' cél, az illy fűtési módnál mindenik szobában elhallik a' hang vagy szózat.

Előre bocsátván, hogy a' szózat megakadályvzása csak annyiban czélszerű, és kívántató, mennyiben a' rabok gondolatainak egymással közelségét gátolja, de nem annyiban, hogy a' rab ollyas hangot vagy szózatot ne hallhasson, melly ő reá rossz erkölcsi hatást

nem okoz: természetesen következik, hogy a' zavart hang elfolytása czélon kívüles: következőleg, ha a' hang, vagy szózat zavartan bejutna is a' szobákban, ennek semmi hatása sem lenne.

Említik némellyek, de nem tisztán, hogy e' végett melegített csövek által fűtetnek a' börtön szobák. Ha ez áll, akkor csak a' nem beszélhet, a' ki nem akar. Mert ha a' csövön egy kis lyukat fűr a' rab, 's a' szomszédja szinte úgy tesz, egész orátiokat lehet elmondani. Tudva van ugyan is, hogy a' csöveken 10-20 ölre is lehet mindent hallani tisztán.

Való ugyan, hogy a' rab tanításánál legelső lépés az engedelmesség, 's az előtt, ki törvényszegésért szenved, az itteni törvényszegés félelmének olly hathatósnaak kell lenni, mint tiszteletre méltó a' velett emberi bánalom, 's épen nem szabad sikeretlennek maradni azok előtt a' példaadásnaak, kik most is részint példaadásul szenvednek; de hogy alkalom által ne legyen kísértgetve az emberi gyarlósága, szükség megfosztani magától az alkalomtól.

Ezen melegítő csövek tehát ha a' szobákon vitetnek keresztül, veszedelmesek lehetnek: ellenben ha a' közép fal két oldalain mind a' két sikátoron végig húzatnaak, és bele minden szobából külön csövek, bocsátatnaak, használhatóknak *csak illy esetben* vélem. De megjegyzem még ekkor is, hogy minél meszibb esnek a' szobák azon helytől hol a' melegvivő kémény a' folyosóra lehelli a' meleget, bizonyos arányban fokozatonként bővebbeknek kell lenniük a' csövekek is.

Én azonban még ennél sokkal olcsóbbnaak és czélszerűbbnek tartom a' *hangvesztő üregeket*, t. i. mindenik sikátor vagy folyosó boltozata kettős legyen, de úgy hogy a' párhuzamosan álló két boltozat között, négy vagy öt újnyi magas üregnél nagyobb ne legyen.

Az alsó boltozaton a' közép falnál hagyassék 10' négy-szeg lyuk, mellyen a' meleg a' két boltozat közzé, innen pedig a' szobákba nyomulhasson, úgy a' mint ez a' térképen 2. Táb. m. betűnél látható: holott kettő a' megjegyzendő.

1. Mindenik szoba hangvesztő ürege elkülöníttessék a' másik szobájától a' kettős boltozat között.

2. A' szobákba menő lyukak a' meleget lehellő lyuktól eső távolságokhoz képest fokozatonként bővítessenek, 's vastáblákkal elláttassanak.

'S ezt vélem legalkalmasb fűtés- és szógátlás-módnak még gazdasági tekintetből is, annyival inkább, mivel az alsó boltozat, melly semmi terhet sem tart, téglá szélességű vastag is lehet. Egyébiránt ha ezen alsó boltozatot más alkalmas szerből is kipótolni tudhatná valamelly építész, a' mi még történhetendő is, akkor még czélszerűbb lenne az egész.

Nem kisebb baj az árnyékszéki csövek elhelyezése is; mert ha ezek összefolynak, akkor ismét kész a' szó vagy hangközlés. Tapasztalásom van, hogy 8 öl magasságra az illy helyeken széltében lehet beszélni. Ennélfogva véleményem szerént ezen rostól csak úgy lehet megmenekedni; ha mindenik árnyékszék csöve, azon nagy árokba elkülönözve vitetik le, melly a' börtönök külső tövénél készíttetik. Költséges ugyan, de czélszerű, 's itt céléréséről van szó, – azonban megjegyzendő, hogy az illy csövek öntéséhez akármiilyen vas jó. 'S ne hogy be fagyjanak, szükség ezeket a' falban eresztetni le. Itt azonban megjegyzem, hogy a' jó és jól kiégetett anyagból erős mázzal készíttendő olcsó csövek czélszerűleg pótolhatnák ki a' drága vas csövek helyét.

A' levegő tisztításhoz okvetetlen megkívántatik a' börtön épületnek egészen szabad állása, ennél fogva, hogy minden szoba ablaka alatt szabad légfolyás

lehesen, szükség az épületnek egészen szabadon állani. Ez okból noha az E. és F. végekné, az S. T. kerítéstől és G. H. épülettől a' börtönig fal van állítva, a' börtön épület 4 sarkainál vasrostély kapuknak kell lenni, mert a' levegő csak úgy tisztul, ha földszint mozoghat, úgy hogy p. o. épen nem tesz semmi gátot, ha az O betűnél lévő folyosó bár milly magos is, ha a' börtön falakhozi köttetéseknél a' folyosó falain földszint kapu nyitattik vasrostélyzattal, mellyen a' levegő cikázhasson. 'S ez annál tanácsosb, ha a' kerítés és börtön fal között még a' kerítésnél is készíttetik rostély kapu.

Mind ez azonban csak a' kerítés közötti levegő közösülésére szolgáló út. Tudjuk azonban, hogy illy 4 fal közzé szorított, 's épületekkel tele rakott udvarban a' rosz levegő fenékre szállván, ha a' külső levegővel nem lehet közösülésben, bent marad: úgy hogy csendes időben, 's gyenge szellőben is csak a' kerítés magasságán fölül lebegő lég frissülhet, az alantabbi levegő pedig csak erős széllel mozdíttatik, holott naponkénti és folyvásti tisztulása szükséges az egészség fen tartásához.

A' kívántató léghúzás csak úgy éretik el, ha a' külső kerítés földszinti aljaiba legalább 20 ablakok hagyatnak, erős vasrostélyokkal ellátva, és a' kerítés falon nem egyenesen, hanem V. formában húzva keresztül, úgy hogy a' V. egyik ága' vége a' fal külső, másik belső szélére essék, 's ezen lyuk görbülése lapjával földszint vízszínelg hagyassék.

Egy illy lyuk magassága 6" – szélessége pedig 1'. – Ha pedig henger (cylinder) formára vétetik, átmérője 8" leend, – 's mindeniken egy egy vastábla, hogy szükségkor kinyitni, és máskor zárva lehesen tartani. – Mi szerént nem várhatom azon ellenvetést, hogy ezeken által kívülről bár ki is beszélhessen a' rabokhoz: ellenben ama légkeverés, a' mit ezek

okoznak, valamint legszükségesebb, úgy tagadhatatlan is.

Ezen apró lyukak csekélységnek látszanak ugyan, de a' tapasztalás bizonyítandja, hogy jobb légtisztítók, mintha a' kerítés 2 ölnyi magosságon körös körül lenne nagy ablakokkal átluggatva. Való hogy több is jó lenne még, 's lehet szaporítani, a' célhoz képest, azonban hűsz is elég.

Vége megjegyzem, hogy a' pincze folyosók ablakainál 4 favágó hely vagy is pinczécske van hagyva, mellyekben a' rabok külön külön zárva fát vághatnak.

A' bátorságra nézve jobb volna ugyan kettős kerítés fal, de miért a' nagy költség? midőn egy kerítéssel is célhoz juthatni. Köröskörül a' falmagasságra elég 4° mert ki ezen módot talál kimehetni, annak a' magasb és belső kerítés sem gát. De második kerítés gyanánt fog szolgálni, ha ezen kerítés teteje belső szélén köröskörül egy vas drót vitetik, 's ennek végén a' láрма csengetyű lesz. Ezen kívül kell még egy másik is a' földszintől 2½ ölre szinte hasonló szer. Tegyük fel, hogy kívülről bevetne valaki egy kötelet, azon felhúzendó a' rabot, vagy létrát akarna beereszteni, akkor ezen faltól; 5"-6"ra kiálló drótok meg-rándulnak, 's ezeknek mibenlétét a' rabörök kötelessége naponkint figyelemmel tartani.

Továbbá. A' P. betűnél kiálló csúcs, valamint az E. és F. végeken levő ablak vasaknak kidülesztése is szükséges leshelynek, mivel a' csúcsból az ablakokon végig láthatni, az ablakokból pedig az udvarokra. Az épület 4 sarkaira szükséges 4 lámpa, de nem a' börtön falra, hanem az ottani rostélykapuk közt lévő falakra, vagy kerítésre, hogy a' börtönre essék a' világ-sugár. —

Vége. Minden börtön szobának kettős ajtaja van, és pedig mind a' kettő vastag deszkából, 's mindegyik

ajtó sarkvasai másik ajtófélfán vagy kövön legyenek, egyik balról, másik jobbról, a' külső ugyan belőlről vas pléhvel borítva. A' belső ajtó nem be, hanem kifelé nyílik a' síkatorra, és így a' sarokvasak és pánatok is kifelé állnak a' szobától, szinte mint a' zárok is, melyek körül egy kulcsos, kettő csak tolózáros (riglis) úgy hogy belől az ajtón még kulcslyuk se legyen, nem hogy még kukucsáló vagy kémlyuk, – melyet tapasztalatlan talált fel, hagyott helyben, és készítettett; 's mellytől iszonyodni kell. – A' külső ajtón a' kulcsos závár belől leend, de a' vaspántok egészen általérják az ajtó szélességét erősítésül; ehhez föl és lefelé két két lábnyira kívül taszító vaszárók lévén. Ezen kívül pedig egy egy csuklós vas közepett, mint a' boltajtókon szokás, mellynek végén egy lakat áll, hogy az ajtó nyithatást akadályozza. Mindenik szoba sorozaton az ajtókon fölül végig nyújtandó egy erős vas drót, mellynek végén a' láрма csengetyű az épület közepén. Ezen drót úgy alkalmazandó, hogy azt nappal az ajtók fölibe^e éjjel az ajtók elibe lehessen ereszteti, úgy hogy akármely ajtó nyílnék, azonnal lármát csinál a' csengetyű.

Az O.-nál van a' börtön nagy ajtó vasból. – Az ő maga bezáratik. Az épületben van azonban közepett a' drót vége, mellynek másik vége a' rabőrök szobájába ér, 's az ottani csengetyűvel jelt adhat.

E' szerint a' börtönnek befelé eső oldala mintegy kettős kerítéssel van ellátva, 's így ide nehezebb rabok is tétethetnek.

Továbbá a G. H. épület.

Ezen épületnek G. O. része a' G. H. részétől keresztben egy egy öl széles folyosóval választatik-el az O.-nál.

A' G. O. részben elől a' lépcső 9' széles. *aaa.* Két szoba a' rabászoknak és egy konyha, mindenik szoba 4°, a' konyha 2°.

b. A' kamra ugyan azon szálláshoz.

c. Tanítóhely vagy oskola. Hossza 10- minden 4' távolságra egy ablak a' falon, cs a' szoba közepe felé egy ölnyire benyúló (egy téglá szélességű vagy is 6" széles) fal, melly által mindenik ablakköz elkülöníttessék, 's végén deszka ajtó legyen, olly végre, hogy az ott dolgozó rabok egymást ne láthassák; az ablak magassága 2', szélessége " láb.

d.) Két kamra az anyagoknak, és kézműveknek, olly módon, hogy mindkettőből a' kormányház felé is leend ajtó, végről két budár.

A' O. H. épület.

eee. 2 szoba, i konyha a' rabászoknak, mindenik szoba 4° hosszú, a' konyha 2°. –

f. ugyan ezeknek kamra 3°. –

ff. 4 szoba mindenik külön bejárással 's 2° szélességgel a' rabászok számára, mellyekben a' munkába adandó kelméket felszabdalják 's elkészítik.

dd. a' kelméknek 's kézműveknek 2 tár, végről 2 budár. –

Ezen G. H. épület, 1. 2. vagy 3 emeletein börtön szobákkal is ellátható szükség esetében olly módon, hogy az ablakok a' kormányépület felé esendenek.

I. O. Kormányépület.

Földszint.

ff. Lépcső 9' széles.

hhh» Ügyészi szobák.

iii. Ideiglenes börtön szobák.

kk. Tanáts terem 4° hosszú, az előszoba 9' széles. A' holott megjegyzendő, hogy ritka építész tudott még alkalmas szerkezetű termet készíteni. – A' tanátsterem, mellyben a' bíróság nyomozni és ítélni

szokott előszoba nélkül nem lehet, melly nem arra való, hogy ott rab, vagy tanú legyen: hanem hogy télen a' hideg be ne csapódjék, a' szó pedig ki ne hallassék. Ennek tehát üresen kell állnia. Mivel pedig nem lehet azt kívánni egy törvényhatóságnak is, hogy Ő mint tanút, bár kit is maga elébe parancsolván, ez, míg rá kerül a' sor, csikorgó hidegben a' folyosón fagyoskodjék, minden törvényhatóságnak szoros kötelessége, mind a' tanúkról, mind a' vádlottakról gondoskodni. 'S vajjon ha körül nézzük tanácstermeinket, így volt é ez eddig? Ez okból a' vádlottak külön külön bezárattathatnak az iii. szobákba, a' tanúk pedig az I. szobában ellehetnek.

Azon ellenvetéssel, hogy mostani mód szerint, olykor 50- 60 rab is van egyszerre némelly tanácstermek előtt, 's 4 szobába záratni nem lehetne okét – ha valaki fellépni nem átallana, a' felelet nem más, mint, ilyen szörnyűségek nem fognak akkor történni ha a' rabok folytonosan ítéltetnek, 's továbbá megkell várni az ügyésztől, hogy illy esetben ne kérjen más-tól tanácsot.

mmmm. Rabnők felvigyázónéja szállása 2 szoba, konyha, – tár, mellyből a' kijárás a' rabnők udvarára van.

Első emeleten ugyan ezen I. O. Lásd II. Táb. –

Lépcsőhely.

rrr. rrr. A' börtönész laka 4 szoba 1 konyha és kamra. Az első szoba egyszersmind az intézet írószobája.

sss, ss. A' segéd laka, 3 szoba, 1 konyha, 1 kamra.

tt. Tartalék szobák.

Ezen épület másik szárnya O. K.

Az O. K. épület épen úgy felosztandó, mint az O. F. – vagy O. H. azon külömbiséggel, hogy itt a' kerítés felől eső oldal egy lábbal szélesebb, mint ott

az O. H. vagy O. F. felé eső oldal – következőleg minden szoba egy lábbal szélesebb itt, mint a' többi börtönökben: 's e' képen nagyobb is. –

De ezen kívül a' 2-ik és 3-ik emeleti szobák úgy bővítettethetnének *fogház*, cím alatt, mint itt az I. táblán látható – a' míveltebb rabok, és kettes vádák alatt lévők számára – földszint és első emeleten azonban a' többi börtön szobák nagyságában hagyattatnának.

Ezen O.K. szárny 100 börtön, – 84 fogházszobákkal fordíthatnák egyszersmind megyei börtönné, holott megjegyzendő, hogy az F. épület végétől, a' H.K.X. ürességek szellőztető helyeknek lehetnének alkalmazandók, úgy hogy itt – 16 udvarka is elférne. Miként? ahhoz úgy hiszem magyarázat sem szükség, mert az ő az y. leshelyről minden udvarba belátna 's a't,

M. épület I. Táb.

n. A' káplár és kapus szobája 2°.

ooo. Rabörök számára 2 szoba, 1 konyha, – a' szoba mindenik;° a' konyha 1f°. –

ppp. pp. Az élelmező számára 2 szoba, konyha 's 2 életkamra. Egyik szoba 3° másik 2°. A' kamarák alatt pincze, és mellette jégverem is.

N. L. rabnök börtöne.

Hossza 31 ° 1' szélessége 4° 1'. Alól egy mosó konyha 6°. Ebből 2° tüzelő helynek van rekesztve, 's ott álland 2 katlanban 2 nagy üst: mellyekből a' fal belsején köröskörül menő vas csőn megy a' melegvíz, és egy másik csőn a' hideg víz. A' holott megjegyzendő, hogy közepén egy fal van egy téglá széles, ehhez véggel állnak a' különböző falak szinte egy téglá szélességűek, melly rekesztékekre egy egy ablak nyílik, olly végre, hogy a' falnál végig érő teknőkbe, az ott mosó rabnök meleg, és hideg vizet csapon eresztessenek, 's a' teknő fenekén ki is bocsáthassák. –

Ezen falak miatt, egyik a' másikat nem látandja, 's nem leszélhetend.

A' ruha szárasztás ezen börtön, és kerítés közt lévő udvaron történendik – a' mángorlás pedig az *u* épületecskékbén férfi rabok által, mellyeknek mindenikében egy egy rab mangorland bezárva.

Ha azonban a' megyei börtön nem lenne a' kerületihez kapcsolva, azon esetben, a' kormány épület földszinti része így változtatandó.

A' lépcső hely mellett.

2 szoba, konyha a' raböröknek mindenik 5 öles, a' konyha $1\frac{1}{12}$

4 szoba mindenik egy öl széles ideiglenes börtönnek, egy közzülök fördő 's öltöztető szoba.

1 szoba tartalék.

Továbbá a' rabnök felvigyázója laka és tára.

Ezen esetben tehát az M. helyen csupán a' kapus és káplár szobája leend, és az élelmező szállása.

A' börtön épületekből pedig annyi állítandó, mennyi szükség. A' holott jól megjegyzem, hogy a' kerületi börtönök, jövendő bővíthetése tekintetéből mindenkor okosság ezen tervezett telek nagyságát a' maga kiterjedésében meghagyni, és nem kevesbíteni, még akkor is, ha nem lenne is még most reá szükség: kivévén ha a' börtön szobák megyei börtönökben lennének kevesbítendők, és így az udvar is rövidülhetne. Melly esetben célhoz lehetne alkalmaztatni e' tervezetet.

Végre megjegyzendő, hogy kórszobák itt külön kihagyva nincsenek ugyan, azonban annak idejében az orvosokkal leendő tanácskozás után, egyik vagy másik folyosó végét e' végre ellehet rekesztetni, 's kivált alkalmasak leendenek e' végre a' fogház szobáji: annyi-vel inkább, mivel a' kórszobákban vagy melegített vas

csövön fűtetnek a' szobák, vagy külön kemenczék által, nehogy valamelly ragály a' közös fűtés által elterjedjen.

Lássuk miként üt ki a' változtatásoknál a' börtön szobák száma: ugyan is az –

E. F. épületben építhető:

	1	2	3	4
Az épület egyik szárnyán.	E m e l e t e n.			
<i>a)</i> 25 szobával	100	200	300	400
<i>b)</i> 22 „	88	176	264	352
<i>c)</i> 20 „	80	160	240	320
<i>d)</i> 18 „	72	144	216	288
<i>e)</i> 16 „	64	128	192	256

Levonván minden számból a' lépcső helyét, minden emeleten 2 szobáét. –

Ha azonban a' 400 szoba sem lenne elegendő, a' G.H. épület egyikét, vagy három emelete, a' földszintit kivéven, felényit ad-ki, mint az E.F. ugyan annyi emelete; az O.K. pedig épen negyed résznyit mint az E.F. úgy hogy ha mind felépítenék az *a)* szerint –

E. F. ad-ki 392 szobát 4 emeleten.

G. H. „ 144 „ 3 emeleten

O.K. „ 100 börtönit 4 emeleten

O.K. „ 83 fogházit 4 emeleten

Ehhez jön a' rabnők börtöne 72

Mindössze 791 szoba.

Való ugyan, hogy ez esetben az O.K. hely a' kerítés felől bővítették, és így kűllyebb fog állni az O. 1. épület vonalánál, de ez nem tesz semmit; mert elég

hely marad a' kerítésig akkor is. Mi illeti pedig ez esetben az O. K. épület ablakainak az O. H. épület ablakai-
val leendő szembeállítását, ezekből lehet a' kórszobákat
rendelni: 's ezen oldalra mindenkor új rabokat záratni,
kik előtt a' helyzet szinte olly ismeretlen, mint a' szem-
közt lévő szobákban a' rabok. Egyébiránt az ablakok
vak üvegei, 's ezeknek szerkezete itt sokat segíthet-
nek.

Ha megfontoljuk végre, hogy 791 rab elegendő
arra, hogy czélszerűleg essék a' kormányzati költség;
akármi szempontból tekintve arra is elég, ne hogy na-
gyobb szám kezelésénél az elhanyagolás miatt cél vesz-
tessék. —

Nem kétkedem sokan leendenek, kik egy börtön-
ben 400 rabot elegendőnek vélnek, 's 800 felesleges-
nek; azonban ha megfontoljuk, hogy a' mindennapi lá-
togatásra épen semmi szükség sincs, hogy a' lelkész-
nek olly sűrű fáradozásai is sikertelenek lennének, 's
hogy jobb kevés jó, mint sok rossz elhanyagolt látoga-
tás, 's pedig a' süni látogatás csak mindenkor ímmel
ámmal tétetnek, bár milly szép ígéretek és szabályok
mellett is — állítani bátorkodom, hogy ezen 800 rab
szám egy börtönben, valamint leggazdaságosabb, szin-
e olly czélszerű a' belső kezelésre nézve is.

II.

A' börtönök számáról.

Előadom, miként vélem legczélszerűbbnek a' börtön-
épületet. Most már véleményemet az iránt mondom
„Hány börtön szükséges Magyarországon? —

Első pillanatra szembetűnik, hogy ha mindenik tör-
vényhatóság maga kényszerítették külön tartani börtön-

tönt, mind vádlott, mind bűnhődő rabjai számára, olly szerfelett lenne megterhelve építési és kormányzati tetemes költségekkel, hogy azokat az apróbbak meg sem bírhatnák; a' nagyobbak között pedig sokan elrémülvén a' szükséges kiadások nagyságától, méltó aggodalom származhatnék, ha vajjon a' mutatkozó nagy akadály miatt nem vettetnék-e boldogabb üdöre e' terv foganatosítása? Mert tudnunk kell, vajmi vékonyak jövedelmeink, 's hogy olly ország, melly többet kiad, mint bevesz, jövedelmekkel sem bír, – holott azokat a' kétes jövedő is, ki meri mondani? nem ragadhatja e el tőlünk még szükségesb célokra. –

Véleményem az, hogy mind megyei, vagy törvényhatósági, mint kerületi börtönök szükségeseek. A' törvényhatósági börtönök ismét, mellyekbe a' vádlottakon kívül csupán azok záratnak, kiknek fogság idejük nem üti fel az egy évet, – két félék, t. i. vagy olyanok, mellyek régi börtönökből alakítandók, vagy olyanok, mellyek újontan állítandók.

Ha börtöneink czélszerűtlen szerkezetén végig tekintünk, méltán kétségbe eshetünk azon, hogy azokat továbbá is kívántatólag használhassuk, a' vagy némi változtatással célra alakíthassuk. Hol illyesmi történhetnék szerencsés megye lenne az. Ha pedig ujjakat keli építenünk, akkor azon kérdés fordul elő – 1. Ha a' mostani börtönök elhagyatnak, mi célra lehetnek fordíthatók? 2. Az új börtönök hová építesenek?

Az első kérdésre való felelet valóban sokkal nehezebb lenne a' másodiknál. Mert általában minden börtönök a' megyei gyűléshelyeken, vagy is megyei udvari házaknál vágnak építve. Tudjuk pedig hogy a' megyék gyűlés helyei, vagy királyi vagy mező városokban vannak építve. Ha nagyobb városokban van a' gyűléshely, és közház s' igen természetes, hogy nem igen lesz olly üres udvara, melly egy új börtön helyéül szolgálhatna akkor, midőn a' régi rosz börtönök leron-

tatnak vagy elhagyatnak, ha pedig illy czélra a' szomszédoktól kellene telkeket vásárlani, akkor nagyobb városokban vétek lenne az erre kívántató kincset illy nélkülözhető szükségre, 's nem más nélkülözhetetlenre fordítani; holott nekünk nem kincseink, de csupán szükségseink vágnak. Például lehet említeni Pestet, Posont, Gyórt, Kassát, Temesvárt, Aradot 's többeket. Ha pedig mezővárosokban van a' közház, – lehet hogy üres helyet olcsó költséggel lehet szerezni, 's ez szükséges.

Most már a' börtönök vagy átalváltoztathatók, vagy nem. Ha által lehet változtatni czélra, úgy könnyű az orvoslás: de Hlyet képzelni sem merek. Ha pedig nem lehetne a' régi börtönöket kívántatólag alakítani, úgy azokat más czélokra kell fordítani, a' mihez azonban hely szine és körülmények ismerése nélkül nem is szólhatni – de egyszersmind üres helyek szerzéséről szükség gondoskodni; – következőleg egész újítás forog kérdésben:

Minket a' gyökeres változtatáson 's nem ok nélkül borzadás fut el. Vajmi nagy baj! ugyan is olyan terhet vállalni magunkra, mellyet eleink mi érettünk tenni elmulasztottak, nekünk pedig inkább a' maradék hasznáért kell tenni, mint magunkéért. Valóban itt kell keresnünk nagy részben eme nagyon meghasznált kiáltó szavak kedvelését, „maradjunk a' régi mellett”, mellyek többször mint nem, lélekismeret nélkül szoktak, a' közterén kikerülése végett palástul használtatni.

Megyéinknél szokásban van, hogy oda gyűlnek 's gyűlhetnek öszve köztanácskozásra, hová akarnak. 'S alig van egyetlen egy megye is, mellynek jegyző könyvei, állításomat nem bizonyítanak. Ez országos, és így törvényes szokást vévén alapú kérdésbe teszem:

a.) Szükséges e elkerülhetetlenül, hogy a' börtönök a' törvényhatóságok tanácskozó termeinek ablakjai alá legyenek építve és miért? –

b) A' börtönöket könnyebb-e czélszerűbb-e oda tenni, hol a' bírák szoktak ülni; vagy a' bírákat ott ültetni öszve, hol a' börtön van? –

Mi illeti az elsőt. Úgy látszik, hogy leginkább két ok szülte a' börtönöknek a' törvényhatóságok közházi udvarába lett építtetését. Ugyan is a' kényelem és bátorság. Amazt teszik a' tisztviselőknek ottani szállása, vagy közellakása, a' levéltár 's a' tanácskozó termék. Emezt a' hajdúk czélszerűbb használhatása, kik azon kívül, hogy a' pénztárt is őrzik, és annak idejében parádéra fordíttatnak, egyszersmind az ügyési tisztségnek a' rabok kihalgatása, naponkénti börtön vizsgálás, és rabok őrzése mellett használtatnak.

Válasszuk külön bírósági tisztségeit a' politicus és gazdasági tisztségeitől *) a' hatóságoknak, 's vizsgáljuk a' következményeket, mellyek az eddigleni szokásból folynak, semmi lehetetlenséget sem látunk, miért nem ítélnének a' bírák a' börtönöknek e' végre készítenő termeiben. – Valóban ha felvesszük, hogy némelly hatóságoknál a' terembei tanácskozásokat börtöneikben halgathatják a' rabok, hogy ezeknek ablaikaik az udvarra vágynak, hogy illy közházakba való meneteltől egy ügyes bajost sem lehet eltiltani, hogy ezeknek örve alatt akárki is bemehet, 's mivel sok rabok közmunkára vágynak ítélve, 's kívül járnak; a' bentjáró népre való czélszerű felvigyáztatás pedig csak tapasztalatlan ember előtt lehető – 's hogy így csak nem teljes lehetetlenség meggátolni, hogy a' rabokhoz hír ne vitethessék, vagy szó vagy jelek által,

*) Nincs különösb, mint azon szokás és törvény, tnelly a' szolgabíróban megkívánja, hogy a' polgári és 4bűn törvényhez, gazdasághoz, országpolitikához, sőt mindekhez egyiránt értsen. Egy féle is dolgot ad egy életkornak. – A' bűnbíróság a' polgári pörökbeni bírósággal, ugyanazon személyben, csupán csak szükségből egyeshető: holott a' szükség törvényt ront.

aggódni kell, miért vágnak a' börtönök közházak udvaraiban, — De továbbá mi érzést gerjeszt a' közönségben? midőn magát és tisztviselőit a' rabok közé vegyülve, az igazság szolgáltató derest, korbácsot, levéltára, pénztára, termei, 's nevezetesb tagjai gyűlhelyén látja. — Egy szóval amaz iszonyú erkölcsi hatást erezi, melly az ártatlan polgároknak a' börtön és börtönbeliek látásából, 's magokviseletéből keletkezik. — Valóban ki kell mondani, hogy a' börtön nem a' törvényhatóságok közháza udvarába való.

Való ugyan, hogy az előadó bíróságnak nagy szüksége van olykor a' bűn-jegyző-könyvekre, mellyek a' levéltárokban vágnak: való hogy némelly nagyobb városokban épült börtönökhözi járása a' bírának fáradságos lenne, vagy költséges, mint Pesten is, mik azonban apróbb városokban nem történének, mert ezekben nincs messzijárás. De megjegyzem, hogy ezek nem okok arra, hogy a' börtönök a' közházakból el ne vitessenek.

Az előadó ügyész ugyan is, kinek kötelessége mindennap bizonyos órákban börtönbeli hivatalában megjelenni, 's ott a' börtönésztől a' megérkezett rabokat illető irományokat átalvanni, 's a' még időközi börtönökben zárt rabokat kihalgatni, 's rendes helyeikre úgy 's akkor záratni be, tarthat a' börtön épületben is czéljanak megfelelő levéltárt, 's ekkor nem szükség a' megyei levéltárban kereskedni. — 'S ha fordulna is elő illy szükség, könnyű azt végezni, 's a' kívántató időben használni.

Az ítélőbíráknak pedig, miután a' vallományokat meghitelesítették, 'sa' rabokat kellőleg kihalgatták, 's a' rövid útú ügyeket megítélték, épen nem szükség, hogy a' börtön épületben üljenek össze. Ok a' pöröket a' közházakban tartandó üléseikben is elővehetik, 's az ítélet hirdetésére a' börtön teremben megjelenhetnek.

Igaz, hogy ez is fáradságos. De hát most nem az-e annak, kinek lakása messzi van a' közháztól?

‘S váljon nem szükséges-e az egészséghez a’ járás, és fáradozás? – Sár is van, az való, de most is van, – ‘s ki ezt most elkerüli, akkor is elfogja kerülni, A’ bírák fáradsága itt valóban csak egy két nagy városban okoz egy kis nehézséget, de kissebbekben sehol sem. Egy szóval mihelyt hozzá lesz a’ tisztséghez kötve e’ kis baj, azonnal nem fog bajnak látszani, a’ nagyobb városok pedig illy esetre könnyen bérelhetnek egy társasági kocsit.

Nagyobb felakadás az, ha a’ bűnbírák egyszersmind polgári pörökben is ítélnének, és pedig folytonosan. – Mert ez esetben a’ naponként érkező rabok végett kellene törvényszéket tartaniok: holott bűnpörök hiányában tartoznának felvétetni polgári pöröket.

Ez sem nehézség. Én olly véleményben vagyok, hogyha állandó bíróság fog mind polgári, mind bűnpörökben ítélni, annak minden hét elejét bűn ítélesekre kell nem szánni, hanem okvetetlen kiszabni: következőleg ha elfogynának a’ bűnpörök és ügyek, miért nem lehetne ugyan ott polgári pöröket is venni föl, ‘s azokban is ítélni? a’ vagy a’ büntörvényszékek napjain a’ tárgyak elfogytával miért nem lehetne üres órákat engedni?

Ezek valóban, és több e’félék mind olly csekélységek, mellyeket a’ mostani bírák kényelmének nagyító üvege multhat csak nehézségeknek, de mellyeket férfias elszántság és szilárdság soha sem fog gátoknak ismerni, ha azok a’ tisztségekhez fognak köttetni. És így lehető, jobb és tanácsosabb is, ha a’ bírák mennek a’ börtön termébe, mintsem ha a’ börtönt viszik a’ bírák után.

Végre sok helyeken, mellyekben 2 3 hét alatt is alig akad egy rab, bajosnak és feleslegesnek fog a’ bíróság rendes összeülése tetszeni, mint czélszerűtlen. Ennek azonban azok fogják leginkább érteni orvoslását, kik kénytelenek szükségesen fölül most is

ollykor üdőt veszteni, de az ügyek rende itt nem mulasztható.

Lássuk most gazdasági tekintetből e' tárgyat.

Ugyan azon hajdúk, kik a' börtönök bátorságára 's örködésre szolgálnak, őrzik egyszersmind a' pénztárt, 's a' tisztviselőségnek is egyszersmind szolgálátára vágnak: 's még ezen felül nagy gyűlésekkor fényelegnek vagy parádéznak is 's a' t.

Ez mind igaz: 's e' szerént a' hajdúk, vagy hatósági pandúrok, kétféle szolgálatot visznek, egyiket szükségest, másikat ollyat, milly talán jó ha van, de ha nincs, elmaradhat. Ez utóbbit nincs czélom gúnyolni, 's megengedem, hogy ki nagyságos, az külsőképen is mutassa azt ott, hol szükség: de egy megjegyzéssel.

Ki fogja tagadni, hogy ott, hol egy őrfolytonosan kell, felváltásul elég mellé; ember, és így egy őrhelyre 6, 's hogy ezeken kívül ha börtönt nem kell őrzeni egyéb előforduló udvari szolgálatra szinte elég 4 és egy káplár, öszvesen 10 közember és egy káplár. Ha tehát ezen számon felül van valamelly hatóságnak őrszolgája, azon fölösség mind a' börtön szolgálátára szánt őrség, a' királyi városokat ide nem értvén.

Egy ollyan börtön őrzéséhez, mellyben 400-500 rabnál nincs több, elég mindig 10 rabőr és egy káplár, de ezek mind egész emberek legyenek.

Ha most minden törvényhatóság a' börtönökhöz kiadja a' fölösleges számot, igen természetes, hogy szaporítani a' mostani szolgálai számát nem kell, sőt mit jól megjegyeztetni kívánok, sok hatóságnál, még a' pénztár javára ki is marad közölök egynehány, a' kire szükség nem leend, ellenben az udvari örökkel még parádét is lehet álltatni. Vegyük még hozzá, hogy a' rabőrök öltözete kevesebből kiállítható, tagadhatatlan, hogy a' hatósági szolgák tartására nézve, a' börtönnek a' közháztóli külön választása gazdaságos nyereséget fog nyújtani.

Mi illeti azon nehézséget, hogy ha a' Kapitány, Várnagy, vagy Hadnagy e' szerént a' megyei új börtön udvarába veendi lakását, ki fogja az udvari felvigyázatot teljesíteni? – egyebet nem lehet mondani, mint olyan hivatalhoz kell csatolni, az udvari hivatal, mellynek legkevesebb a' foglalatossága. Illyenek pedig majd nem minden megyében, a' hadi pénztárnokok és középponti biztosok. – 'S épen nem látom által miért kellene új tisztséggel terhelni a' közkiadásokat.

Ha azonban a' közházak udvarában, vagy tőszomszédjaikban lehet börtön telket mutatni, de a' közháztól kerítéssel elkülönözendőt – akkor tanácsosb helyben maradni. 'S ha Pest megye udvarában, Pest városa közepén a" régi börtönt czélszerűleg lehet alkalmaztatni, azt hiszem, igen sok régi börtönekből hasonlólag lehetend czélsruket alakíttatni, ha jól körül nézzük a' tárgyat.

Elmondván véleményem a' vádlottak börtönéről, most szölok.

III.

A kerületi börtönök kezeléséről

A' kerületi börtönök czélja mint mondám; az egy évre, vagy ezen felül ítelt rabok általvétele 's bűnhődtetése. Ezeknek rúgóji az okos és tapasztalt rabászok, és szemes rab örök.

A' börtönésznek választója 's bírája csak maga a' törvényhatóság lehet, de ellenörködésül mellé rendelt tagjai soha sem: következőleg az ellenöröknek felvilágosítást ugyan adni köteles, de felelni arrul mit tett, soha sem; – különben ama viszály következnek, hogy a' börtönész azon ellenöröktől függjön, kiknek neveze-

tők már magában sem ád semmi felsőbbiséget. ‘S vajmi keserves lenne az, ha az ellenőr értene többet a’ börtönésznél: ‘s még keservesb, ha olyan ember tanácsát kellene követni, kinek talán tanácsra van szüksége. Ezt valóban egy valamire való börtönész sem szenvedné. A’ honnan ő egyenesen a’ törvényhatóságtól függ, és számadásait a’ törvényhatóságnak közvetetten maga is adja be.

Mi legyen ezen fő tisztnek kötelessége, azt a’ rabok bánalmával elmondám nagy részben. Felhatalmaztatása azonban és főbb kötelességei kiterjednek a’ börtön minden felvigyázóira, azoknak szolgálatba vételére ‘s ettől elmozdítására, még a’ börtönész segédet sem vévén ki, a’ ki szükség idején helyettese. Mert ha tiszta erkölcsű ember, felőle rossz indulatot fel nem tehetni; ha pedig feltehető, úgy nem börtönésznek való: és a’ mások által nyakára tolt alattvalókért ki fogna kezeskedni? – Ez okból

2-szor. Minden felügyelőkről ő fog felelni, ‘s ezeket Ő fogja kötelességekre szorítani olly szelídséggel de egyszersmind szilárdsággal, millyennek szüksége benne nélkülözhetetlen.

3-szor. A’ rabok tartásáról, munkálkodásáról, magokviseletéről, minden alattvalók tiszte tellyesítéséről ‘s t. e. jegyzőkönyvet vitet, és a’ számadásokkal tapasztalásbeli észrevételeit a’ törvényhatóságnak minden hónap elején beadja.

4-szer. Minden börtön szobákat eljár minden negyedik nap, változtatva a’ segéddel, ‘s így egyik egyszer, másik másszor vizsgálja a’ börtönt. – ‘S ilyenkor mit teend? azt ő fogja legjobban tudni. *) Ennél fogva

*) Ezen vizgálás úgy értetik, hogy célszerűbb siker végett nem egyszerre, hanem szakaszonként látogathatják, csak hogy minden 2-dik nap mindenik rabot lássa a’ börtönész vagy segédje. Két három száz raboknál a’ vizgálat sűrűbben eshetik.

5-ször. A' törvényhatósági elnök híre nélkül egy nap sem távozhatik el a' börtönből.

6-szor. A' börtön belsejébe az ellenőrökön, lelkészen 's orvosokon kívül senkit sem bocsáthat.

7-s.zer. A' legkisebb ajándék elvételeért hivatali megfosztatáson kívül büntető pert 's ítéletet kap.

A' *börlönész segéd* kötelessége a' börtönészből foly, 's a' mi eleibe szabatik, azt tellyesítendi.

A' *rabászok*, kik valamelly mesterséget is tudni tartoznak, a' börtönszobákat elosztályozva fogják kapni: nevezetesen minden 60 rabhoz egy rabász adatik.

2-szor. Mindennap reggel végig járja a' szobákat, számon kéri a' raboktól a' feldolgozott kelmékből készült kézműveket: újj anyagokat ad be, 's a' szoba ajtókat megvizsgálja: a' rostély ablakot felnyitja ha szükség, és az üveget kinyitja egy kissé, ismét bezárván a' rostélyt. – Délben jelen van az étel és kenyér kiosztásnál, és ezt ő osztja ki, 's ő adja be, nem más, – hogy a' kiszabott mértéknél sem több, sem kevesebb ne legyen, – de kívántatólag jó is. – Este ismét sorba járja a' szobákat, 's ha mit észre veend, azonnal bejelenti a' börtönésznek vagy segédének.

3-or Tartozik a' rabokat kézi mesterségre oktatni.

4-er. Ha lelkész, vagy orvos megy-be, mindig vele van

; -ör. A' reggeli, déli és esti órákon a' börtönben lévő rabörök megkettőztetnek, 's ez okból nem szabad egyes rabör bentlétekor a' szobákat felnyitni.

6-or Legkisebb ajándék elvétele, legkeményebb büntetést von maga után, bár mi tekintetből is.

A' *rabörök* száma egy kerületi börtönnél egy *kápláron* kívül, ki az örök elrendelésén fölül az egész udvarra is ügyel, és mindenről gondoskodik, a' mi rá bíztatik, különösen pedig minden este, még világossal tartozik végig nézni a' kerítés oldalain lévő csengetyű drójtjain, nincs é elszakasztva? ételosztásnál, fakiadásnál, 's t. e. jelen lenni még akkor sem több mint

8-10 – ha a' megyei börtön is a' kerületihez lenne kapcsolva.

2 Nappal's éjjel a' börtönben egy ór van bezárva, ki a' folyosókon fel 's alá jár, és halgatózik, 's szükség esetében csenget, 's ez minden 2 órában felváltandó.

3. Másik ór nappal nincs, de éjjel ha szükség az udvarokon járkál: és szinte 2 óra után felváltatik.

4. Nappal midőn a' rabászok órája üt a' bemene- telre, vagy lelkész 's orvos mennek be, a' börtönbe kettős lesz az ór, de azonnal ki jő egyik, ha azok ki- jöttek.

o. Engedelem nélkül az udvart elhagyni nem szabad 's a' t.

A' *Kapus*, nappal ugyan ha csengetnek ki fogja nyitni az ajtót, de éjjel a' börtönész vagy segéd en- gedelme nélkül senkinek sem.

Többi kötelességeik mindnyájoknak nyomtatvány- ban adatván kezeikhez. *)

A' *rabnők felvigyázója*, vagy is *börtönési segédnő*, a' rabnők osztályáról gondoskodik, 's ha a' rabnők száma több 30 számnál, egy *szolgálóval* ellátva a' börtönésztől vett rendeléseket tellyesíti, 's naponkint reggel, délben, és este meglátogat minden szobát: számot kérvén a' beadott munkákról 'sa't.

Ezeken kívül vágynak még a' *lelkészek és or- vosok*, kiknek kötelességeik a' börtönt szabályok közt találtak.

*) A' börtön szabályok egészen külön kidolgozandók és nyomtatandók, 's ezeknek bővebb előadását itt feles- legesnek vélem.

IV.

A' rabokról.

1. A' megyei vagy más törvényhatósági vádlott rabok, beérkezésökkor azonnal a' börtönészhez vitetnek, ki is vallományaikat előttök felolvastván, azokra feljegyzi, helyben hagyták-e, vagy változtatták.

2. Börtön ruha adatik reá, és megmosdva, sőt fürödve illető szobájába vezetetik, 's ott, miután az ügyész illető irományokból vétkesnek nyilatkoztatja, kárpótlás fejében azonnal zsáknak valót fon, ha pedig nagyobb vétkü, mesterségre oktattatik, és azt üzeni: hogy a' reá tett költséget azzal is pótolja.

3. Minden rab magát a' kiadandó parancsolathoz alkalmazza.

A' kerületi börtönbeli rabok szinte lij ruházatot kapnak, 's mosdás és fürdés előtt be nem zárattatnak: ha azonban későn érkeznek, éjjelre az f. börtönszobákba zárattatnak, onnan pedig másnap, illető szobájukba. A' mikor taníttatásuk is azonnal kezdődik.

2. A' hangos beszéd az egész börtönben tilalmas, szinte mint a' henyélés, és engedetlenség is, mellyek érzékenyítő koplaltatással 's elzárással büntetnek. Erről többet külön.

V.

A' kerületi börtönök helyéről 's számáról.

Miután elmondám, hogy vádlott rabjai számára mindenik törvényhatóság maga tartozik gondoskodni

börtönről és fogházról, és pedig ha mostani épületeit nem lehetne célszerűkké átalakítani, újak építésével is köteles, arról van a' kérdés, hány kerületi börtönre volna Magyarhonban szükség, 's hol lennének azok felállítandók?

Úgy látszik, hogy ha a' törvényhatóságok rabjai számát tudjuk, azonnal el lehet ítélni, mire van szükségünk? – De ez nem áll, mert hozzávetőleg igen is szólhatunk, de némi határozottsággal csak bővebb tapasztalás mellett.

Nem lehet némelly írók börtön statistical okoskodásaikon el nem kedvetlenedni. – Némellyek közülök a' legnagyobb erőködéssel írják ívekre, ez, vagy amaz börtönben bizonyos évben hány rab, millyen vétkű, évű, nemű volt – 's hogy ezek közül hány javult meg egészen, hány félig? 'sa't.

Ki nem látja, hogy itt a' legnagyobb hibák történhetnek, mellyekről azonban senki sem tesz kérdést, de senki sem is számol. Csak egy két példát legyen szabad felhoznom, melly valóságos eset. 1828-dikévben só fuvarozáskor 50-60 szekér együtt utazott: néhány idegen utazó velök össze szólalkozván, a' sok ember összecsozdult, és agyon vertek egyet, 's mintegy 69 ember részt vett a' verésben, – ezek a' jegyzőkönyv és pör szerént mind gyilkosoknak jegyeztettek fel. Azonban lehet, hogy ugyan azon megyében 7-8 más évek alatt sincs ennyi gyilkos, – holott a' statisticusnak innen vont okoskodása szerént, a' bűn gyilkossági neme ekképen szolgál alapul. – Továbbá némelly években 4-5 szérúról is beküldenek egy pár száz embert, kik közzül némellyik egy szakasztó gabonát lopott: azonban még is mind tolvajnak van beírva, holott más években alig találkozik 9-10 hasonló vétkű. – Végre

A' cholera, 's tagosztály száz számra küldé be a' lázzadókat, holott más üdőben 30 év alatt is alig van

tíz, olyan, ki bár milly lázzadás végett küldetett volna be.

Illy esetekben ki vonhatna következtetést az évi rabjegyzékek után, akár a' rabok számáról, akár a' bűnök neme elhatalmazásáról? – következőleg ki beszélhetne azon arányról, melly van a' nép és rabok száma közt? –De hány száz illyen körülmények fognak fenn, mellyek szinte úgy félre, és képtelenségre viszik az embert, mint annak kiszámítása, hogy a' rabok közzül hány javult egészen meg, és és hány félig? Illyesmit valóban talán csak a' szabad északamerikai státusokban szabad és lehet írni, hol e' szerént a' lelkeknek nincsenek titkai, – vagy ha vágnak, azok mind láthatók. – De vissza térek közelebbre.

Íme itt A. betű alatt előadom, hogy a' kitett években hány rabja volt mindenik magyarországi törvényhatóságnak. 'S kérdem mit tudunk belőle? Igen keveset, sőt még akkor is, ha ki volna téve, hány volt közöttök vádlott, 's hány bűnhődő, vagy is megítéltetett. Ugyan is

Nem az a' kérdés egy évben, vagy fél évben hány rab volt egyik vagy másik börtönben, 's ezek közt a' vádlott, vagy elítélt? mert ez egy egész, vagy fél év alatt több vagy kevesebb ideig tartott, hanem az, hogy ugyan azon évnek külön külön egyes szakaiiban, törvényszék ideje előtt és után mi volt a' legkisebb és legnagyobb szám? – mert hiszen ma jön be 10 rab, elszabadul 4 – holnap jöhet 25 – szabadul egy vagy megfordítva. – Ismét egy törvényszéken van 200, másikon 150-100 vádlott, 's beadatik a' fél-évi szám 350. – Igen de a' 200 mellett volt 200 bűnhődő, a' 150 mellett csak 100: következőleg amott egyszerre volt ugyan azon börtönben 400, mellyben másik törvényszékkor csak 250. – Ha most azt mondjuk, hogy 650 rab volt ez vagy amaz börtönben fél-évben, igazunk lesz, de hogy csak 400 volt egyszer-

re benne, szinte valóság. – Ennélfogva a' 400. szám a' legnagyobb 's a' 250. kihagyandó 'sa' t.

Tegyük fel, hogy 10 évi összevett számból, akarja valaki kikeresni akár azt, hány rab volt egy időben a' börtönben, és így hány börtönre van egy vagy más helyen szükség? – akár azt, miféle bűnemek voltak a' túlnyomók? fog-e boldogulhatni? Mert miként lehet azt összevenni, mi természettel külön állást kíván, és csak így használható – 'S miként lehet a' bűnemeket számítani? holott ugyan azon rabok, kik 8-10 évre ítéltetvék, a' 10. évre ismét és újra beszámíttatnak, 's pedig hány rab van ilyen! – és ha kihagyatnak jó lesz-e a' számítás.

A' rabok számát tehát a' mindennapi számból kell kivonni: a' milyen azonban nem is igen találkozik mindenütt, hanem ha a' kenyér adatok jegyzékei véttetnek elő. Úgy de ezek is hiányosok lehetnek, mert nem mindenik veszi el a' kenyeret: sok a' pénztár örömére a' maga kenyerét eszi.

Nem akarom 20 évi ilyen napi jegyzékkel hasztalanul foglalni a' helyet, melly az egy időben fogva volt rabok számát adja elő, noha minden napról előmutathatom; elégnek tartom a' B. betű alatt 12 évről hónaponként kimutatni a' legnagyobb számot.

Továbbá a' C. belű alatt közlöm 10 évről, mellyik hónapban hány kenyéradat s' szolgáltatott ki. Megjegyezvén hogy ezen számokban a' status rabok száma is foglaltatik, miután az efféle rabok ezután is ide tartozandók leendenek, a' kir. ügykormány Pesten léte okáért. –

Mi illeti most már a' B. jegyzéket. Ez mutatja a' börtönök eddigleni szükséges számát, 's a' C. alatti jegyzékkel különös észrevételekre szolgál alkalmul. Ugyan is. –

a.) Kitűnik belőlök mellyik hónapjában szokott az éveknek több rab bekerülni?

b.) Mellyik években, hogy fogytak, vagy szaporodtak? és –

c.) Mi lehet ezeknek közelebbi, vagy helybéli és országos oka?

Országos oka törvényeink és szokásaink közt keresendő. Ugyan is. A' melly hónapokban volt évenként a' törvényszék, ugyan azokban legnagyobb a' kiadás is. — A' melly öszetolás nem történnék, ha folytonosan ítéltetnének a' rabok, 's így egyszerre nem volna szükség annyi börtönre: — következőleg a' börtönöket e' mostani törvényszékek csak szaporítják, holott a' folytonosok kevesbítnék; 's ezen csak törvény fog segíthetni.

Továbbá kitűnik, hogy a' melly években bővebb termés volt, azokban kevesebb ember raboskodott: úgy hogy ezen jegyzék egészen kimutatja mikor voltak szűkebb termésű évek. p. o. —

1830-ik évben szárazság volt, 's a' kenyér szűkült, a' tolvajság nőtt. Ezen év áthatott.

1831-ikévre, melly bő volt. September és Octoberben már nyomtattak, és a' rabok száma ezen hónapokban kezdett leszállani. —

1832-ikév, jó esztendő volt szinte, 's nem növekedett a' szám csak kevéssel. Szinte mint —

1833-ban is, szinte igen kevés különség.

1834. Igen száraz év vala.

1835. Két szűk év közzé szorult közép termésű év volt.

1836. Hazánkban valóságos csapás.

1837. évben, sínlette még az előbbi évet a' nép, 's nyomorkodott.

1838. Meglehető jó év.

1839. Sokkal szűkebb.

Minden év az utána következő őszre, télre, 's tavaszra hagyván termésének jó vagy rosz következményeit, a' változás, csak az utánna való nyomtatáskor, vagy is Augusztus és September hónapokban szokott kezdődni.

Másik oka tehát a' bűn szaporodásnak főleg a' szükség: a' honnan nyilvánágos, hogy ezen megyében uralkodó bűn a' többek fölött a' lopás, mint ez az D. alatti észrevételből gyakorlatilag kiviláglik.

A' szükségnek igen természetes oka a' magára hagyott pusztai élet nevetlensége, a' szegénység, vagy inkább élheterlenség és az ehhez járuló csábítás, vagy betyár czimboraság. — Vegyük ezekhez a' sok úgy nevezett regálékat, a' temérdek emberrontó kocsmát. A' nevetlen ember úgylis csak fél ember, 's mi marad benne az emberiségből? ha kevés eszt is borba ölik. Lesz belőle gyilkos és rabló. A' kocsmabéli ivások valóban tesznek ezer annyi erkölcsi kárt a' népben, mint anyagi hasznot adnak a' földes úri jövedelmeknek. Nem lehetne-e a' bort másképp méretni? 's a' népnek illy mulatságot kell-e nyújtani vagy szerezni? mellyben esztől, pénztől megfosztatva ő is könnyen fosztásra adja magát. — Igen is a' népről annak keli gondoskodni, kinek ez keze lába. —

Ezek valóban nehéz föladatok: de véleményem előadását, máshol kívánván külön megírni, az eddig felhozottakból bátorkodom olly tervezetet terjeszteni elő, melly csupán vélemény, 's mellynek az okokhoz képest változnia lehet. —

Száma a' kerületi börtönöknek csak úgy határozathatnék meg helyesebben 's hihetőbben, ha mindenik törvényhatóság előadja néhány évről nem azt, hány rabja volt, mert ebből nem lehet érteni a' szükséget hanem azt, hogy mindenik törvényszék végével hány volt a' vádlottakon kívül a' megítélt rabjai száma? Ha ezen számok láthatók, akkor ismét ez a' kérdés, hány volt közöttök olyan, ki egy évi fogságon kezdve ennél több időre volt ítélve. p. o. Van Pest megye börtönébe egyszerre 280-300 rab körül, ebből kerületi börtönbe való mintegy 90-100 a' többi pedig vagy vádlott, vagy rövid fogság idejű.

Ebből a' következik, hogy mivel Pest megye fél évi rabjainak száma körül belől 500 – ebből $\frac{2}{5}$ ugyan azon időben nincs befogva, és így $\frac{3}{5}$ számról kell csak szólni. Ezen mennyiségből $\frac{2}{5}$ számot a' vádlottak és rövid fogság idejük teszik, $\frac{1}{5}$ pedig a' kerületi börtönbe valók.

Ha már ezen arányból vonunk hasonlatosságot, úgy a' 15,000 számra vett fél évi számából a' Magyarországi raboknak 6000 elenyézik, mint a' melly nem ugyan azon egy időbeli. – 9 ezerből pedig egy harmad rész, vagy is 3000 kerületi – 6,000 pedig megyei börtönökbe számítandó.

Megjegyzem azonban, hogy igen megcsalná magát, ki az egy éves fogságú rabok közzé nem számíttaná azon fél éves rabokat is, kik most a' félévi fogsághoz testi büntetést is kapnak. Mert 50 pácza hogy épen félévi fogságul szokott vétetni két ízben – az mint egy kétséget sem szenved: ha tehát a' pácza elmarad, egy évesekké válnak az illy félévesek is.

Ezekhez képest, a' kerületi börtönökbe való rabok száma Magyarhonban legczélszerűbben hozzávetve most 3,000 körül tétethetik, 's ezen számnak kell legalkalmasabban szétosztatni. – De jól megjegyeztetni kívánom, hogy ámbár a' félévi rabok számának egy ötöd részét nem teszi is épen egészen a' kerületi börtönbe valóké, ámbár remélhető, hogy az új büntetészmód azonnal fogyasztani fogja a' rabok mostani nagy számát, szükség itt még is az egész ötödre sótt többre számítani, mind azért, mivel a' népesedéssel a' törvényszegőké is egykor majd szaporodik, mind azért, mert lehet még olly szükség 's körülmény is, melly miatt a' 15 ezren jóval fölül rúghat a' rabok száma jelenleg is.

Ez utóbbi esetre most is van előre ellátás \$ mert a' félévi szám ötödrésznél minden esetre mintegy ötöd résszel kevesebb a' kerületi börtönökben valóké, úgy hogy ha egész 15,000 – 's ennek ötöd része 3,000 – ebből mintegy ötöd rész vagy is 4-5 száz, még most

felesleges számnak látszik, és így a' kerületi börtönbe valók száma csak $2^{\wedge}500$ körül tétethetnék a' jelen szükséghez. — *) amarra nézve mindenik börtön úgy van tervezve, hogy legalább 200 's több szobákkal bővíteni az előforduló szükséghez képest *annak idejében* mindeniket lehessen. —

A' szempontok, melyekből indulok a' kerületi börtönök elhelyezésében: —

1. A' k. börtönhelynek az illető törvényhatóságokhoz minél egyenlőbb távolsága, felvévén a' rabok száma arányát is.

2. Az építési szereknek könnyebb szállíthatása 's szerezhete,

3. A' számos rabokkal terhelt törvényhatóságokra való tekintet.

Melly utolsóra nézve ismét megjegyzem, hogy mivel véleményem szerint azon börtönök lehetnek legczélszerűbbek több egybevett okokból, melyekben a' rabok száma 400-nál nem kevesebb, 's nyolcz száznál nem több, én ezen szétosztásnál tekintetbe venni óhajtom azon törvényhatóságok könnyebbülését is, melyek a' kerületi börtönök által kedvezményt nyerhetnek. — Nyerhetnek pedig, ha a' megyei börtön ugyan csak a' ker. börtön udvarába építtetik. — így börtönésre 's annyi felvigyázókra nem lesz olly nagy szükség; mert egyesíttethetik a' két féle börtön kormányzata, 's ha azon kiadásoknak egy részét a' ker. börtön kormányzat kiadásaihoz adandja pótlékul, melyeket a' több me-

*) Az 1827. t. országos Küldöttség, véleményében De Delictis — 68. old. — az 1818. évi egyik hathóban a' magyarországi rabok száma 8000 férfira, és 1100 nőre létetik, összesen 9,100. — Ezek közzül 354 halálra, 1,505 pedig fél évi rabságnál többre ítéltetett — 20 év múlva már e' 9 ezerből 15 ezer leit. — Hasonló mód és körülmények közt tehát ezután 20 év múlva 25000 fog szökkenni — és ehhez ismét 30 év múlva 34 ezret haladand.

gyek megyei börtöneikre évenként fizetnek, mind maga a' megye nyer, mind a' kerületi börtön alapítmány; 's épen ezen okból annál több kerületi börtön lehet, a' mi ismét nagy jó tétemény a' rabok messze küldözgetése tekintetéből.

Hozzá vévén tehát az illető megyei rabok számát is, a' kerületi börtönökbeli rabokéhoz, illy széthelyzést vélek czélszerűnek. Ugyan is –

Kerületi börtönök tervezete.

Nyitrán.

	<i>rab. száma.</i>
Poson . . .	123
Nyitra . . .	317
Bars . . .	85
Trencsén . . .	211
Túrócz . . .	31
Hont . . .	73
Zólyom . . .	70
Liptó . . .	27
Árva . . .	163
Komárom . . .	202
Moson . . .	19
Győr . . .	77
Komárom város	50
Győr város . . .	26
Poson város . . .	5
Nagyszombat . . .	18
Bazin . . .	10
Trenesin . . .	23
Körmöczbánya . . .	13
Ujbánya . . .	1
Szakolcza . . .	6
Selmetz . . .	17
Korpona . . .	11
Breznobánya . . .	4

rab. száma.

Beszterczebánya	7
Libetbánya . . .	2
	<hr/>
	1,591
Kerületi börtönbe való van . . .	320
Nyitraiba . . .	126
	<hr/>
összesen . . .	446

Pesten,

Pest . . .	749
Fehér . . .	293
Esztergom . . .	139
Nograd . . .	302
Jászság . . .	162
Buda . . .	171
Pest . . .	104
Fejérvár . . .	57
Esztergom . . .	17
Kunság . . .	182
	<hr/>
	2,176

	<i>rab. száma.</i>
Kerületi börtönbe való van.	435
Pestibe . . .	—

Miskolczon.

Borsod . . .	407
Heves . . .	333
Gömör . . .	122
Sáros . . .	60
Szepes . . .	102
Abauj . . .	194
Torna . . .	129
Zemplén . . .	328
Szepesi XVI. városok . . .	18
Kassa . . .	68
Késmárk . . .	4
Löcse . . .	5
Eperjes . . .	1
Bártfa . . .	1
	1,772

Kerületi bör. . .	360
Borsodi — . . .	160
	520

Szatmár Németin.

Ung . . .	175
Bereg . . .	175
Ugocsa . . .	115
Marmaros . . .	421
Szatmár . . .	298
Szabolcs . . .	564

	<i>rab. száma.</i>
Sz. Németi . . .	36
Nagy Bánya . . .	24
Kövár vidéke . . .	—
	1,808

Kerületi börtön	360
Szatmáriba . . .	140
	500

Nagy Váradon.

Bihar . . .	1,065
N. Kunság . . .	182
Hajdúság . . .	259
Debreczen . . .	140
Közép Szolnok . . .	—
Kraszna . . .	—
	1,646

Ker. börtön . . .	320
Bihar . . .	440
	720

Aradon.

Arad . . .	334
Temes . . .	165
Krassó . . .	90
Torontál . . .	508
Csongrád . . .	368
Csanád . . .	181
Szeged . . .	123
Arad . . .	48
Temesvár . . .	55
	1,972

	<i>rab. száma.</i>
Zaránd . . .	—
Ker. börtön . . .	400
Aradi . . .	160
	<hr/> 560

Zomboron.

Bács . . .	431
Baranya . . .	376
Tolna . . .	393
Szerem . . .	190
Verőcze . . .	147
Posega . . .	64
Szabadka . . .	93
Zombor . . .	71
Újvidék . . .	60
Posega . . .	3
Pécs . . .	21
	<hr/> 1,849

Ker. börtön . . .	360
Bácsi . . .	200
	<hr/> 560

Szala Egerszegen.

Szala . . .	620
Sopron . . .	161

	<i>rab. száma.</i>
Somogy . . .	524
Vas . . .	202
Veszprém . . .	158
Zágráb . . .	69
Varasd . . .	8
Körös . . .	43
Köszeg . . .	3
Sopron . . .	69
Fiume . . .	1
Buccari . . .	6
Zágráb . . .	11
Károlyvár . . .	4
Varasd . . .	17
Körös . . .	3
	<hr/> 1,899

Kerületi börtön	380
Szalai . . .	250
	<hr/> 630

Kerületi szám.	Megyei szám.	Öszvesen	
Nyitrán.	320	126	446
Pesten.	435	–	–
Miskolczon.	360	160	520
Sz. Németin.	360	140	500
Nagy Várad	330	440	760
Arad	400	160	560
Zombor.	360	200	560
Sz. Egerszeg	380	250	630
	2,935	2,476	3,976

A' Magyarországi rabok összes száma, ide nem vétetve Kraszna, K. Szolnok, Zaránd, Kővárvidéke.

Nyitrai Kerületben 1,591

Pestiben „ 2,176

Borsodiban „ 1,772

Szatmáriban,, 1,808

Bihariban „ 1,646

Aradiban „ 1,972

Bácsiban „ 1,849

Szálaiban „ 1,899

Öszvesen 14,713

Ezen számból kerületi börtönbe való mintegy 2935 és így több mint j. Ha ehhez veszszük a' rabnőket *) – – – 288

lesz körül belől 3,223

**) A' rabnők száma ugyan befoglaltatik már a' 2,935-bede mivel maga ezen szám is jóval szaporodhatik, tanácsosb-nak gondolom a' rabnőket, kiknek száma kilenczedét lesz, mintegy a' rabok számának, külön venni, hogy ez által mind a' történhető növekedés, mind a' kiszámításban elhanyaglott illő szám biztosíttassék.

Ha a' félévi számot kerek számban 15,000 teszük.
 's ebből $\frac{2}{5}$ elsemmitünk $\frac{3}{5}$ fejében marad 9,000
 's ebből kivesszünk 3,223
 lesz összesen 5,777

Mintegy ennyi marad tehát a' megyék börtöneibe való. Ha azonban a' kerületibörtön udvaraiba is lesznek helyzendők a' megyeiekből, mint előadám, –

ezek száma mintegy 1,476

Ezen kívül tehát a' többi minden börtönre jut, – 4301: mely ha 48 megyei és a' királyi városi börtönökre széosztatik, nem sok marad egy egy börtönre. Mi által koránt sem egyenlő elosztást értek, hanem a' megyékben létező rabszámhoz mért arányt. Való ugyan, hogy ha a' kerületi börtönbe való 3,223 és a' ker. börtönudvarokba építendő megyei börtönökben 1,476 – és így összesen 4,699 szoba számot 8 felé elosztjuk, még akkor sem jut több mint 580–600 rab egy börtönbe: mi szerint egy negyed résszel több, mintegy a' börtönszoba a' raboknál, – de megjegyzem, hogy valamint a' felesleges szobákra csak üres helyek leendnek hagyva: úgy a' rabok száma ellenben nem sok idő múlva a' nép számával növekedhetik.

Végre megjegyzem, hogy ezen egész számításom csak hozzávetőleg van előadva, mert itt másként nem is lehet szólani, hanem ha minden törvényhatóság pest megyei féle adatokat küldendne. Ezen *hozzávetőleges számításnak* azonban *csak az a' haszna, a' mi egy megközelítőbbnek lenne* ' mert néhány rabbal több vagy kevesebb – itt csekély tekintetbe jöhet, és pedig akkor is *j* ha egy negyed résszel fölöznél is a' szám, az általam előadottat: a' mit én épen nem gondolok. –

Most a' kerületi börtönöknek tervezett helyzetekről. –

1. *Nyitva*. A' kijelelt kerületnek lehető közepén áll, 's itt a' távolsági szempont, a' nyitrai rabok túl-

nyomó számával együtt legyőzi az építési szerekre való szempontot, noha talán ebben is van némi kedvező körülmény.

2. *Pest*. A' kerületnek szinte a' közepén áll, a' Duna elősegíti az építési szerek hordását; és a' mi még szinte nyomó, a' Pest megyei és városi rabok számára kívántató börtönök szinte itt építtethetnek, de a' melyről egészen *külön* kívánók értekezni.

3. *Miskolc'*. Nincs ugyan a' kerület közepén, de Borsod rabjai számának túlnyomóságán felyül, közepén esik, ezen kerület legtöbb rabbal bíró megyéinek, nevezetesen alkalmas arányban van hozzá Eger, S. Újhely, Kassa, Pelsőtz, Torna; Szepesben és Sárosban pedig, mellyek nincsenek különben messzire, kevés a' rabszám. Az építési szer és fuvar sem igen drágább, mint a' több részeken.

4. *Sz. Németi*. Az illető helyekhez, kivéven Ungvárt, hol különben nem sok a' rab, szinte közép tájon esik: 's a' számos folyam kedvező körülményeket mutat az építéshez. Igaz ugyan hogy Szabolcs és Máramaros megyékben túlnyomó a' rabok száma, de az egész kerület kényelme itt főbb szempont.

5. *Nagyvárad*. Területére nézve legkissebb, de rabjai számára nyomós kerülete Biharnak, N. Várad ellen kifogást semmi tekintetben sem tehet. Börtöne meghatározásánál azonban Kraszna 's közép Szolnok el nem felejtendő:

6. *Arad*. Ezen kerület közepén fekszik Arad, az épület szerekkel bővelkedő Maroson. Ellene N. Becskereknek lehetne némi kifogása, ha hogy N. Szent Miklósrá nem lehetne a' törvényszékek helyét tenni.

7. *Zombor*. Kivéven Pozsegát, mellynek különben sincs egy időben több mint egy 40-50 rabja, és így kerületi börtönbe való csak 10-12, közepén esik a' kerületnek. A' rabok száma is túlnyomó.

8. *Szála Egerszeg*. Szálában a' rabszám túlnyomó; 's ezenkívül közepén esik a' kerületnek.

Mennyire találtam ez elosztásban a' czélszerűséget, azok fogják megítélhetni, kik közelről esmerősek a' helyekkel. Én sem nem ajánlom, sem változtathatnak nem tagadom · mert jól tudom milly csiklandós illy tárgyban az illy pusztá vélemény előadása is, mint ez. – Egyetlen egy szempontot hagytam el készakarva, 's ez az, hogy mivel a' börtönökben sokféle vallású nép van, igen kedvező lenne, ha a' kerületi börtön helyeken többféle hitágazatú lelkészek is lennének. Különbén ez, majd költséggel lenne pótlandó; holott véleményem szerint épen nem látom szükségesnek a' börtön számára külön lelkészek tartását, midőn az ottani tanításokat a' helybéli lelkészek is elvégezhetik: 's így bizonyos pótlék a' jelen fizetéshez sokkal nagyobb jutalom leendhet, mint sokszor annyi fizetés a' külön lelkésznek. Melly észrevételem mikép illeszthető az általam tervezett helyekre – vitatni nem kívánom: csupán csak azt érintem, hogy ezen 8. ker. börtön kevesbítése az ország évenkénti nagy terhelése nélkül meg nem történhetik, mert a' rabok szállítgatása nagy nyomasztás lenne. Ha azonban még is kevesbítették a' szám, akkor következő osztályt vélnék. Pest, Szeged, Debreczen, Miskolcz, Nyitra, Szála Egerszeg új osztályzásával a' törvényhatóságoknak is.

VI.

A' kerületi börtönök építése soráról.

A' kerületi börtönök vagy mind egyszerre, vagy csak bizonyos számmal fognak egy időben építtetni. Ezeknek elhatározása ugyan rám épen nem tartozik; de ha rajtam állna illy rendel építtetném: ugyan is

1. Pesten, mint középponton a' legnagyobb börtönt.
2. Aradon, mint szinte nagy börtönt.
3. Szála Egerszezen Dunántúli egy maga lévén.
4. Miskolczon.
5. Nyitrán.
6. Nagy Váradon.
7. Szatmár Németin.
8. Zomborban.

Egyébiránt nincs arról semmi kétség, 's lehetetlenég, hogy minden kerületi börtön egyszerre építhetessék, mint alább lesz íranta szó.

Miután a' börtönökről is elmondani, mit szükségesnek 's czélszerűnek véltem, most szólani fogok ama nehézségről, melly kivévén Északamerikát minden országban a' kívánt büntetésmód javításában legnagyobb akadály volt mindenkor, és most is.

VII.

A' börtön Költsége mennyisége iránt.

Mennyi pénz kívántatik 700 rabok számára elegendő börtönre? ez épen más kérdés mint ez, mennyi pénzből állíthat ki egy életre termett ember 700 rabra készítenő börtönt. Mert látjuk, hogy némelly milliós középületet olykor felényiért is lehetne építtetni: más szókkal, a' mit publicum építtet, az mindenkor sok kézen forog.

De az építések részéről is tolnak elő drágító okok. – Ha valamellyik egy kis névre kap, igen természetes, hogy annyiért nem dolgoztathat mint más, különben nevének nem lehet nagy uzsorája.

Ezen két bajokon, ott hol a' kezek simák, 'sa' szívek tiszták, könnyű segíteni.

Tapasztaltuk, hogy a' leghíresebb építészek olykor a' legrosszabb munkát tétetek: *) de tapasztaltuk azt is, hogy az építészek csak tervet, értelmes pallérait pedig épületeket készítenek: úgy hogy ha végigtekintünk a' munkán, azt kell mondanunk, a'' jeles forma az építész remeke, de az elkészítés a' palléroké!

Nem lehet olcsóbb épület annál, melyet az építész maga számára épít, vagy is ő tapasztaltabb minden építőnél, 's ő legkevesebbet veszthet.

A' hol minden mértékre van szabva, 's becsületes az ellenőrség, ott *lehetetlen* a' csalást ki nem tudni mutathatni. Ha tehát kész az alaprajz, nincs egyéb hátra, mint az építési vállalatot árverésre bocsátani: 's a' legkevesebb árt kívánónak általában adni – mert híres építészre semmi szükség sincs, jeles pallérokat pedig mindenki állíthat elő, a' ki tudja őket jól fizetni. A' honnan

A' híres építésznek egy kis vagyonkájok is szokott lenni, 's mind ők, mind azok, kik általok akarnak építtetni, azt szokták fő indító okul emlegetni, hogy az építésért kezeskedni is kell, vagy is szegény építészre nem lehet azt bízni. 'S íme itt a' fogás, minél fogva minden nagy építéseket csak a' tehetősebb építészek szokták elnyerni.

Valamint nincs szükség itt az alaprajz készítésénél, híres építész tudományára, úgy kezeskedő anyagi tehetség is elmaradhat. Az építésért okos pallérok, a' vállalkozónak adandó pénzért pedig okos szerződés, és ellenőrség kezeskedvén.

*) Egy híres építésznek, de több nem híresnek is, már több épületeik öszvedültek itt Pesten, a' miből világos hogy nem az építésznek kell érteni a' munkát, hanem a' palléroknek.

A' honnan következik, hogy az illy vállalathoz akárkit lehetne bocsátani, ki az árverési summa annyiad részeért kezeskedhetik, a' hányad része egyszerre előre kiadatik, akár építész akár nem. Elég lévén egy okos építő-pallér, ki azután több munkapallérokat veendhet magához. Következik az is, hogy többen vállalkozhatnak egymásért. 'S véleményem szerint ez a' legolcsóbb építésmód. — Csupán azon akadály adhatná elő magát, hogy a' czéhbéliek gátolnák a' kőműves legényeket: erről azonban legkissebb lenne előleges orvoslást szerezni.

E' mostani körülményekhez képest Pesten egy 700 rab számára készitendő börtön épület, hozzávetőleg következő árron volna kiállitandó, ha ugyan valamely szemes vállalkozó még kevesebbért is nem építtetné.

Előrebocsátván, hogy ha Szentegyházaknak, 's egyéb középületeknek, mindenik földes úr tartozik ingyen helyet adni, Pest városa is törvény szerint köteles illy helyet ingyen adni.

	Ezüst pénzben forint
Vízcsövekért vasból	2,000.
Badarokhoz cserépcsövek	2,000.
Kőműves munka	80,000.
Kőtégla, mész, kőfaragó munka	120,000.
Ács munka és cserép	11,000.
Asztalos munka	6,400.
Lakatos munka	20,000.
Bátogos és üveges	3,600.
8 nagy vas kályha, és több aprók	4,000.
Aprólékosságokra	1,000.

Öszvesen 250,000.

Ez a' summa tehát, ha pótlékul hozzá egy hatodrésznyi adatik, alkalmasint Hazánkban akárhol is ele-

gendő az épület kiállítására, a' melly is ekképen 300,000 forintra rúgna.

De mint emlitem, könnyen megtörténhetendik, mint p. o. 120,000 ezüst forint az építő szerekért olly nagy summa, mellyből 20-30 ezret is bátran le lehet számolni, – így levonhatni a' 80 ezer munka árból is alkalmasint néhány ezret. 'S ha a' nagyobb szám áll, úgy az egész épület költségeit is beszámítva, esnék egy szobára 357¹/₇ forint körül.

Ha azonban felvesszük, hogy itt 700 rab helyett 791 rabra van készület, úgy egy szobára csak 310 – 320 forint körül esnék. *)

Mind ez ámbár csak hozzávetőleg van számítva, annyit még is mutat, hogy 7-8 száz rabra elegendő börtön költség 200,000 forintnál nem sokkal üt kevesebre, 's 300,000 forintot meg nem haladand, – 's az előbbi esetben 250 - az utóbbiban 370 forint körül esnék egy szobára. Én még a' 250 forintot lejjebb vélem jóval szálltani – ha az építészek nagy nevéért

*) Pittsburgban egy börtön szoba került 978 Dollár-

ba vagy mintegy.....		1,956 ft.
Washingtonban	. 1,125 Dollárba vagy	2,250
Boston mellett Charles-		
townban	. 286	572
Singsingben	200	400
Wethersliedben	150	300
Baltimoréba n	146	292

Mindenütt kihagyván a' Centiémeket. Lásd Beaumontot, és Toquevillet. –

Megjegyezvén, hogy azon börtönökben a' budárok nincsenek olly czélszerűleg elkülönítve, mint az általam tervezetben: valamint azt is, hogy a' Wethersfieldi börtön szobák háttal vannak csak egy közfalhoz összeépítve, 's ez a' mód czélszerű nem lehet, ha bár olcsóbb is. A' baltimorei börtön térképét nem láttam: az olcsóságnak ott is ki találhatók okai. – Egyébiránt mindenik auburni formára épített börtön sokkal olcsóbb, mint a' pensylvanai.

nem leend szükség uzsorát fizetni, 's a' vállalkozás
mindeneknek megengedtetik.

A börtönkormány személyei évi fizetése.

	Ezüst Pénzben. Forint.
A' Börtönészé. 1,200. – 2000 ft.	1,200
Segédé	600
Egy rabászé – 300 fтал 12 rabászé	3,600
Egy rabóré. 210 fтал tízé .	2,100
Káplaré	250
Kapusé	200
Papé 50 f. 4 papé	200
Orvosé	300
Rabnók felvigyázónéjaé	300
Szolgálójáé	100
Tüzi fa 100 öl	800
Gyógyszer, 's egyeli kiadás	550
	10,200
Öszvesen	10,200
int ezüstben, mellynek tókéje 170,000	forint

Megjegyzendő, hogy 10 rabőr csak azért is szükséges, mert ha a' rabászok közül egy vagy kettő is kibetegülne, ezek fogják azoknak kötelességeiket telyesíteni, azon rabászok mellé rendelve, kikre a' kibetegult rabászok osztáljai bízandók.

2. Egy lelkésznek 50 ft évi fizetés elegendő, 's én ezt mind a' r. cathol. mind a' refor. és evang. mind az óhitű lelkészeknek egyformán vélem fizetendőnek; – ellenben mindenik minden rabtól, kit félévig oktattott, kapjon még 20-30 xrt, 's ha egy évig tanítá kétszerezve, – 's így lehetnek méltó arányban megjutalmazhatók.

Ha 700 rabra 400,000 f. kamatja felosztatik, melly summa körül kerülend a' börtönnek 's kormányának kiállítására, 's egy rabnak őriztetése, 's orvosoltatása körül az országnak egy évben 34 forint körül.

Egy rabnak napi ételmezése kiállhat 10 krajczár-ból, a' mi 700 rabtól naponként – 111 forint. *)

A' 700 rab közt 50 betanuló folyvást lehetend, 50 pedig beteges, vagy más okokból nem használható, mint p. o. néha nincs tellyes számmal a' rabság a' szobákhoz képest, ennél fogva naponként dolgozik – jól kitanult rab – 400 – olyan pedig, ki a' mesteriséget félig meddig érti – 300.

A' 490 közzül mindegyik érdemelhet naponként, kivéven a' 365 napból 67 ünnep napot, és így öszvesen 298 napokon, a' börtön számára, ha nem többet, legalább 30 krajczárt, a' mi tesz – 149 forintot.

A' 200 betanuló szinte annyi napra 15 krval. 74 fr. a' 91 változók, hijányzók, vagy kezdők munkája ide nem értetvén. –

– – naponként öszvesen: 223 ft.

Ebből kivonván a' napi költséget 111

298 napokon naponként marad nyereségüi 112 forint.

Ha mindenik rab ételmezéseért naponként 10 krajczár fizettetik, a' miért Magyarországbán 1 $\frac{3}{4}$ font kenyeret, reggel rántott levest, délben főzeléket, és pedig minden másod nap egy fertály font hússal, kivált ha a' vállalkozó maga vágat marhát és juhot: 's beteszi a' jég verembe a' felesleget, – közép drágasága években bizonyosan lehet mind adni mind venni – így mindenik rab ételmezése kerül évenként 60 f. 50 krajczárban – 700 rabé pedig, 365 napra 42583 f. – a' szállás és őrizet is ide számíttatván, egy rabra évi költség 94 f. 50 krajczár körül leend.

*) Valamint a' pénz ezüstben értetik, úgy a' krajczárok ezen számításokban kihagyatnak a' forintok mellől.

A' fentírtt módon számított munka bér jövedelme tesz évenként	66,454 f.
Ebből ha ki vesszük az ételmezés árrát	42,583 f
	marad 23,871f

következőleg a' 23,871 f. nyereségül tekintethetendő volna; de a' rabok öltözetére, 's ágyneműjére minden rabra ki kell fogni legalább 12-16 forintot, – melly 12 forinttal tesz 8,400 f. – 16 fttal pedig 11,200 ft.

Mind ezen kiadásokon felül tehát még is marad 10,000 forint körül nyereség, mellyből a' börtöni reparation, 's előre nem látott szükségek fődöztethetnek, – és azon felül akár a' *kiszabadnlandók segélyére alakítandó költsön bank*, akár újabb börtönök építéséhez vagy javításához adandó summák is kikerülhetnek.

Jöhet ugyan olly idő, mellyben az élelem szerfelett megdrágulhat, 's nagyobb summába kerül a' tartás naponként 10 krajczárnál, de ezen lehet segíteni az által, ha az ételmezőnek biztosítás mellett előre pénz adatik gabona bevásárlására, akkor, midőn a' körülmények előre szükségét sejdíttetnek. 'S ilyenkor csak az élnetetlenek, vagy pénzetlen szegények érezhetik Magyarországbán a' szükség súlyját, mert az illy országban, melly egyik évben alig tud túladni gabonáján, másokban 's harmadikban szükségét szenvedhet, könnyű a' czélszerű előre látás. Mind ezekhez járul még az is, hogy szükség idején a' gabona árrával, hanem épen viszonyos arányban is, a' szükséges kézmivek is feljebb szokott rúgni.

Mind ez azonban csupán hozzátétőleg mondható, mert itt számos, és különféle körülmények tűnhetnek majd fel, mellyeket előre látni lehetetlen, “ *mind ez csak formailag van felhozva, hogy legyen valamelly, bár millyen kép is látható.* Mondottam p. o. hogy 23,871 f. a' nyereség, de azt nem, mi leend a' gyapjú, kender, bőr, 's t. e árra? 's mennyi ezekből fejérruhákra, botosokra, papucsokra, pokróczokra, 's t. e.

kiadandó? sem azt, hogy az említett nyereség másfél vagy két annyira nem szaporodhatik e? Innen azonban még is kiviláglik. –

A' lehetősége sőt biztosíttatása egy nagy nyereségnek.

Csak nem lehetetlensége a' veszteségnek, mert vegyük a' dolgot gyakorlatilag, 's vegyük fel a' rabok betegségének napjait is, okosan kidolgozandó terv mellett tapasztalni fogjuk, hogy itt további segélyre szükség nem leend: a' nyereségnek ellenben hova leendő fordításáról a' büntetések czélszerű eszközei 's szükségiei jelentendik magokat

3-or Minél kevesb számú rabok leendnek valamely börtönben, annál nagyobb leend mindenikre a' költség, mert a' kormányzati személyeségből csak a' rab-örök, és rabászok kevesbitethetnek, de a' többiek szükségesek.

Jól tudom, hogy ezek után amaz ellenvetés tétethetnék, miért terveztem még is olly kerületi börtönket, mellyekben a' rabok száma 400-500 körül van csak, 'smiért nem 700-800 rabra elégségeseket?

Okaim e' következők valának.

1. Az illy középületeknél szükség felvenni a' jövőendő népszaporodást, melly a' rabok száma felszökkenését is magával hozandja: – ha tehát most már 800 rabra terveztettek volna ezen börtönök mind akkor új börtönök építése szüksége forgott volna fen nem sokára, mert mondtam, hogy a' 800 raboknál többre készített börtön; már nagysága miatt czélszerűtlen. –

2. Bizonyos tekintettel kellett lennem, a' kerületek ki terjedésére nézve, melly ha igen nagy, a' rabok kísérgetése által sok költséget, és bajt okozna: például hozom fel a' nyitrai kerületet, mellyben csak 446 körül vétetett a' rabok száma, 's ha még több adatnék hozzá, szerfeletti lenne a' kiterjedés: holott most is igen nagy. De temérdek kiterjedésűek a' többi kerületek is.

Kien okoknál fogva tehát épen nem gondolom tervezetem czélszerűtlennek. – Más részről jól tudom, mennyire *könnyebb valamelly kész terven hibát találni, 's megigazítani', mint újat készíteni.* Én óhajtanám, hogy ez javíttatnék, noha megvagyok győződve, hogy bár milly czélszerű javításon is illy tárgyban ismét számtalan gáncsok fognak erőre kapni. –

VIII.

A' börtön költségek honnan veendők?

A' börtönök vagy *kerületiek*, vagy *megyeiek* levén, természetesen látszik, hogy valamint a' *megyeiek*, megyebeliek pénzén építendők: úgy a' *kerületiek*, vagy országos, vagy kerületi közös pénzből állítandók.

Ha arról van szó, mi arányban fizessenek a' megyebéliek ezen alaphoz, alig lehet természetesebben felelni, mint „Azon arányban, kell a' börtön költség kivetésének lenni, mellybeu kiki részesülend a' börtön által nyerendő jóban.” –

E' szerént tehát látni való, hogy mivel az innen eredendő jó, nem egyéb, mint minden polgári személyt és vagyont törvényesen illető jogok bátorságosítása, ezen költségek a' személyekre egyenlően, a' vagyonokra nézve pedig azon arányban vetendők, minél nagyobb bátorságosításra van szükségeik.

A' nagyobb kiterjedésű és becsű birtokokban több kár okoztathatik, 's annyival inkább több részt veendők a' szükséges oltalmi eszköz megszerzésében p. o. A' terjedelmes birtokok inkább ki vágynak lopásnak, rablásnak, gyűjtogatásnak téve, mint a' kicsinyek. A'

millioniérek rossz lelkű kölcsönözők, lopások, rablások által tetemesben károsíthatók, mint a' kevesebb pénznek: következőleg vagyonuk arányában is tartoznak részt venni a' költségben. Mi illeti pedig a' személyt. Nincs ember, ki az életét bármi kincsért elcserélné, ezekre nézve tehát az élet egyenlő becsű, 's ez okból a' személyi adót is egyenlőnek vélem. Az arány tehát a' személyekre nézve egyenlőség, a' vagyonra nézve pedig a' feltett károsíthatóság értékéhez szabandó. A' honnan véleményem az, hogy a' börtönköltés, minden rendű polgár *személyét egyformán, vagyonát pedig* ennek értékéhez képest *törvény által szabandó arányban* illesse.

Mi illeti a' pallosi joggal bíró uradalmakat, ezek ha tovább is megmaradnak, az országos *büntetésmodot tartoznak követni*, 's ez eset költségeitől meg fognak borzadni – mert kevés számnál nagy a' veszteség; 's ennél fogva szerencséseeknek tarthatják magukat, ha ezen teher alól felmentetnek. Épen nem leendő azonban különös, ha a' rabok számához képest részesülnek a' költség adásban is. Különben is más a' kedves vagyonról beszélni; ítélni; 's rendelkezni, – más ismét a' gyűlöletes személyről. –

A' kerületi börtön költségek, szinte illy törvényesen kivetett segélyből volnának ugyan az egész kerületből beszedendők. Nékem azonban ezen közterén kipótlására különös ötletem van, a' mi mennél mindennapiasb, annál könnyebben lenézhető. Mi előtt azonban észrevételeimet végig olvasná valaki, kérem ne legyen előítélettel.

Én a' *börtönök lerombolásánál, s »joutan építésénél minden országok börtöneiről is kívánok gondoskodni*, 's ez okból is olly alapot óhajtanék mutatni, melly mind az előteremtés könnyűséget, mind a' mód lehető kényelmességét felmutassa, 's minden népeknél eszközölhetővé kényszerítés nélkül tegye: 's ez, – a' *lottri*.

Szörnyűség! „felkiáltanak most igen sokan” az erkölcstelenség javítását, egy másik erkölcstelenséggel kívánni eszközölni, – vajjon megegyezhet-e a’ nemzetek erényes politicájával? ‘sa’t.

Én e’ tárgyat egészen más szempontból tekintem, ‘s *erényes* politikáról nem szólandok. – Jegyezzük jól meg magunknak, hogy mi az oskolákban megismerkedtünk a’ tiszta erénnyel, de melyet e’ világ játékszínén többé fel nem találtunk. Minekünk ott aranykort mutatott fel tanítónk, ‘s benne ártatlanságát a’ népeknek; mi nekünk erkölcsi tisztaságról ‘s igazságról beszélt, ezen égi, ‘s nem földi lényekről, és arany phantasiánk vágyat gerjeszte utánok, vágyat, melly magunkból kiemeljen; ‘s öröklöt, mint a’ halhatlanság’ istenkedő reménye. Az eszmék megfeneklettek leikeinkben, a’ szépség és nemesség ellágyíták szívünket: ‘s megszerzénk a’ morál babérait, hogy ne érezzük csalattatásaink. Illy lelki benyomásokból eredt eszmékkel keressük, alakítjuk, ‘s akarjuk léteztetni az igazság’ és erkölcs’ boldogító fogalmait, ámbár magunk is káprázást veszünk észre szemeink előtt. – igen is a’ világot nem lehet úgy venni, mintmillyennek lennie kellene, hanem csak ugyanilyen. Mindenütt nagy összeütközések találkoznak egymással, mellyek a’ politicák’ kívánatinak viszonyiból erednek. Még magának a’ politicának is más eszközökhöz is kell nyúlnia, céljai kivitelére gyakran, mint a’ mit a’ morál tanít. A’ honnan nyilván következik, hogy minden csak annyiban használható, a’ mennyiben a’ célznak megfelelő, ‘s itt a’ cél az országok java.

Mi nagyon szeretjük Angliát utánozni: ‘s miért nem lehetne éppen akkor, mikor leginkább érdekünkben áll és lehető. Anglia régen Vespasián nyomdokit követi, „neki mindegy akár miből? csak haszon legyen” Anglia minden iccze serre, whiskyre adót vet – ‘s váljon az-e benne célja? hogy részeskedés által ne romoljon a’ nép erkölcse? vagy hogy

közjövédalma gyarapuljon. Csak nem így van elhanyagolva a' gyári munkások erkölcsse és sorsa is. Ily erkölcsrontó hasznót húzott Anglia, 's az úgynevezett mívelt Europa a' négerek rablánczra fűzéséből – 's nem áttallá kijelenteni, hogy a' melly ember fekete és pisze orrú; abban csak állati, 's nem emberi indulat létezik. – így állítá fel a' lottri játékot, melly Napoleon idejében az angolgyár 's kézmíveket hajókkal útasítá ki a' száraz föld tilalmas partjaira, 's hogy a' nép éhhez ne vesszen, a' pénzt a' tehe-tős angolok zsebéből a' szegények kezébe játszátá.

Mind ezekből koránt sem következtetem, hogy Anglia roszúl vagy jól cselekedett, hanem azt, hogy az ország szükségeihez képest czélszerűleg munkálkodott, vagy is anyagi szükségei felyül múlták az erkölcsieket, 's ő ezeket amazoknak feláldozta: 's áldozza most is.

Nem akarom az országok szükséges roszainak fejtegetésével tölteni észrevételeim, nem a' párizsi, berlini, londoni, 's egyéb közönséges képjalotákat felhozni – csak azt említeni váljon azok, kik a' Lottri ellen annyira kikeltek, megfontolták-e hogy szükséges roszak nélkül egy ország sem állhat. – Meggondolták-e? hogy a' bor és ser korcsmák, a' szegények ész és pénzrablóji – hogy a' bálók 's multságok mind megannyi fenye-gés műhelyei, – 's hogy igen számos vagyoni 's erkölcsi elszegényülések okai, – valóban mindenben össze van keverve jó a' rosszal.

Vannak országok, mellyeknek vagy szükségök nincs, vagy bele untak már, hogy a' lottribóli nyereséget közjövédelmeik közé számítsák: de vannak olyak is, kik ennek használását még most szükségesnek látják.

Ez sem azt nem vitatom, mennyi az erkölcsi, vagy anyagi haszon, vagy kár a' lottri játékból – sem azt hogy némelly státusok ext jövédelmeik közé számítják: – mert hogy ez, minden olyan országnak

leginkább hasznos, mellybe provinciáiból bevitetik a' pénz, tagadhatatlan. – A' londoni lottrik, bizonyosan sok millió font sterlinget kivittek Írlandból, 's ez utóbbinak nyeresége alig ha több volt, mint kiadásai kamatja.

Némelly országok tehát kormányzataik szükségére megkívántatónak határozzák a' lottri jövedelmet 's attól egy könnyen el sem állnak. Véleményem szerint nincs mit ellenzeni, én csak azt vitatom, hogy a' lottriból származó erkölcsi kár csak akkor a' státus által leginkább megszenvedhető, ha a' játékból bevett anyagi haszon erkölcsi veszteségét az országnak bőven visszapótolja: vagyis, ha az ebből nyereendő anyagi haszon nem magányos személyeknek engedtetik, hanem *közjóra fordítatik*: és pedig nem csupán egy részben mint most, midőn bizonyos procento adatik csak a' kormánynak, a' többit pedig magányos egyedek teszik el, – hanem *egészen*, – Egészen lesz pedig a' közjónak engedve, ha azon nyereségek, mellyek most magányosoké, a' köz jóra ruháztatnak által, itt csak az a' kérdés támadhat, vajjon ha meghatározatnék a' lottri játéknak néhány évtizedig közjóra fordítása, nem lenne-e cél ellen a' procentok kiadása? így vélem nem; mert a' kormánynak azért fenmaradnak hasonló szükségei; ellenben más részről azért semmi akadály sem történnék, hanem csak a' mostani körülmény maradna fen.

Vannak országok, mellyekben a' pörlekedések százados évein homokkal fordulnak fel a' puszták, 's ez a' *perlekedők hibája!* Találkoznak Európában olly státusok, kik a' papiros pénzt ugyan sóba *meg nem ismerték pénznek, de azért 40-50 évek óta használják.* Váljon nem nyerne-e általa Europa? ha amaz iszonyatos erkölcstelenség és veszedelmek eltörlesztésére, mellyek börtöneinek czélszerűtlenségéből származnak, ezen szükséges kis roszt fordítaná; sőt ha minden börtöneit már megépítendette, ugyan ebből óvó

‘s egyéb szükséges intézeteket állíttatna. Valóban míg korcsmák, bálók, fényűzés ‘s t. e. leendenek, addig a’ lottri játékot nem lehet kissebb rosznak nem nevezni. Úgy de képzelheti-é valaki, hogy az emberi míveltség magát a’ haszonért néhány Dollár utáni sóvárgása közt még a’ nevetéstől is megfossza – ‘s barátságos érzelmeiből kivetkeztesse? *mint ez Észak-amerikát ‘s az angolt bélyegezi.* Nem látjuk-e hogy a’ legtisztább erény alatt is ott lappang az emberi gyarlóság, a’ hír és lélek halhatatlanságának szomja. – igen is – kell lenni multságoknak is. És ki ezeket megsemmisíteni kívánná, az az emberiség’ örömeit, az élet fűszereit, pusztítaná el. – Ha azonban szoroson fontolgatjuk az emberi multságokat, váljon lehet-e közülök olyat választani, melly egy vagy más tekintetbe káros nem volna, mindenik pénzt vagy időt pazarol; mindenik tehát kissebb vagy nagyobb mértékben erkölcsöt is ront. De ezen miért csudálkoznánk? az emberi tettekben a’ jónak a’ rosszal mindenkor bizonyos összefüggése van, ‘S míg ezen összefüggés szükségét nagyobb erkölcsi haszon megnyerésére fordítja a’ politica, nem látom által, miért kellene azt a’ *közjó veszteségével gátolni,* a’ minek bár más formában avvagy célra *szükségkép meg kell történnie*’

Ha felvesszük amaz iszonyatos károsíttatást, sőt veszedelmet, melly a’ mostani börtönökből származik, ‘s ellenébe állítjuk amaz erkölcsi jót, melly a’ lottri játékból mint szükséges roszból ekként születnék, véleményem szerint még azon országokban is visszaállítandó volna a’ börtönjavítás közszüksége betöltéséig, mellyekből már számkivetve van; mert a’ törvényes terhek kivetése mindenütt és mindenkor nagy kedvetlenséggel jár, holott ím ezt senki sem érzi.

Való, hogy így sokan nem vennének részt benne, valamint az is, hogy csak az adna hozzá, kinek pénze van. Az utóbbi nem baj, az előbbi igazságtalanság.

De hiszen minden országban a' törvénynek kell az igazság képviselőjének lenni, különben igazságot ki láthatott vala? – 'S ha csakugyan elhatározatnék, hogy minden ország a' maga börtönei építésére 's felkészítésére ön határai közt kirekesztőleg adhasson Lottri játékot, váljon a' játszani nem akaró tehetősebbekre, kik a' játékból félre kivannak vonni magokat, nem lehetne-e bizonyos szabályt alapítani?

Nem kétkedem hogy az illető procentok kiadása mellett azon két vagy harmadfél millió ezüst forint, melly mind a' 8 kerületi börtön építésire és a' kormányzathoz kívántató tőkepénzekkel ellátására szükséges, 18-20 játékból könnyen kijönne; ez pedig 14-15 év alatt alkalmasint bevégeztethetnék.

Mivel a' kerületi börtönök felkészítése nagy sumrát kíván, igen természetes, hogy országos játék lenne hozzá szükséges. A' mi ismét a' jövedelem használatát elsőbbség végett adna kérdésre okot, – de a' min részint költsönnel, részint egy határozattal könnyen lehelne segíteni.

A' megyei börtönök és más dolgozó intézetek is hasonló jövedelemből lehetnének kiállítandók, úgy hogy 25-30 évi közjóra rendelt lottri játék nagy részben kiadná a' költséget minden néven nevezendő *börtön, dolgozó és óvó* *) intézetekre is.

Ez valóban különös tervezet, de vajjon nem épen ilyen-e az? midőn a' családok közintézet végett, 's nyereség színe alatt bálókba édesgettetnek, 's ott a' helyett, hogy azon egész költség, mellyet kiadnak, közjóra menne, ezt talán egy új hazát hajhászó vendéglő 's muzikusok zsebelik el, 's ha még a' kivi-

*) Óvó intézeten korántsem keresztényi szánakodásból készült alamizsnás kegyes intézetet értek, millyennek szaporítása az országnak épen olly veszedelmes, mint maga a' rossz, melly általa orvosoltatik; – hanem olly óvást, mellyet az ország szüksége political elvöl mutat ki.

lágítási költség is levonatik, igen azt látjuk, hogy a' közjónak olykor koppan a' szeme. Holott is nyilatkozom, hogy szándékom ez által senkit sérteni: csupán azt érdekelni, hogy a' lotri játék annyira legalkalmasb a' közintézetek előállítására 's gyarapítására, hogy ezt egy másik pénzbe kerülő mulatsággal egyesítve, a' mívelt világ gyakorlatilag most is használja, 's pedig fényengzéshez kötve; mellynek, ha a' vagyon pusztítással az erkölcs pusztítás is főleg együtt jár, sokkal roszabb következményei lehetnek. Nem illy erkölcs vagy inkább jövedelem pusztító-e minden országban a' divat, de kivált olyanban, mellynek gyárai 's kézművesei nincsenek. – Midőn a' politika a' közjó vetéseiből konkolyt tép, lehet-e kívánni? hogy egy szál gabonára se hágjon.

Én valóban tartok tőle, sőt hiszem, 's állítani bátorkodom, hogy ha a' börtönépítés költségkivetés által lesz tervezendő, akkor emez elkerülhetetlen javítás, még egy pár századdal hátra esik: ha pedig a' lotri által – úgy 15-30 évek alatt az egész Európa leromboltathatja magával Angliával együtt emberrontó műhelyeit. 'S ki fog világítani, hogy midőn a' lotri által az erkölcsben 3 procentot veszített, a' börtöniskolákban 100 procentot bizonyosan nyert.

FOGLALAT.

I. Rész.

I.	A' büntetésmódokról	1
II.	A' büntetésről	13
	Mi a büntetés?	16
III.	Az emberről és a' büntetés ráhatásáról	20
IV.	A' pálcázás és korbácsolásról	25
V.	A' célszerű büntetési eszközökről	29
VI.	A' rabok ösztönéről	33
	Anyagi	35
	Erkölcsei ösztönről	42
	Lelki	51
	Rabok osztályozásáról	44
VII.	A' rabok olvasásra tanításáról	54
VIII.	A' rabok munkára oktatásáról	55
IX.	A' miveltebb rabokról	68
X.	A csavargókról mint közbéresekről	70
XI.	A' büntetés remélhető sikeréről	74
XII.	A' halálos büntetésről	76
XIII.	Bírákról	89
XIV.	Bűnbíráinkról	96
	Nyomozókról	—
	Előadókról	103
	Ítéelőkről	109
	Végrehajtókról	111
XVI.	A' végrehajtási nehézségekről	117
XVII.	A' bűn megelőzéséről	121

II. Rész.

I. A' börtönről	131
II. Börtönök számáról	150
III. Kerületi börtönök kezeléséről	157
IV. Rabokról	161
V. A' kerületi börtönök számáról s helyéről	161
VI. A' ker. börtönök építési soráról	175
VII. Börtönköltségek mennyisége iránt	176
VIII. A' börtönköltségek honnan veendők?	184